

Egy
lektorálás
margójára

Szerkesztette
ROBIN EDINA

EGY LEKTORKÉPZÉS MARGÓJÁRA

EGY LEKTORKÉPZÉS MARGÓJÁRA

Szerkesztette

Robin Edina

Szerkesztő:

Robin Edina

Szakmai lektorok:

Láncos Petra, Seidl-Pécs Olívia és Szlávik Szilárd

Nyelvi lektorok:

Bakó Balázs

Benyovszky-Szűcs Zsombor

Dézi Beáta Aliz

Engel Izolda

Gárdos Bálint

Juhász Dorottya Mónika

Koncz Annamária

Péterfalvi Tamás

Quirin Márta

Schmieder Réka

Szentkirályi Orsolya

Temesiné Keszthelyi Erika

Tóth Tünde

Turbucz Nikolett Ágnes

Virágos Eszter

Borítóterv:

Berki Éva

Szerkesztette © Robin Edina

© A szerzők munkáját a szerzői jog védi.

ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék, Budapest, 2022

Kereskedelmi forgalomba nem kerülő kiadvány.

Engedély nélkül semmilyen formában nem másolható!

ISBN 978-963-489-361-5

Az ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék kiadványa

*When revising,
I swear not to intervene in the translated text
based on my personal preferences,
but let the rules, norms and strategies
related to the languages,
and the parameters of the revision task
be my guides.
(dr. Virágos Eszter)*

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Előszó</i>	1
Robin Edina <i>Egy lektorképzés margójára</i>	3
Décsi Beáta Aliz <i>Nyelvtechnológia: előny vagy hátrány a lektorálásban?</i>	23
Gárdos Bálint <i>A lektori kompetencia – létezik-e egyáltalán?</i>	35
Juhász Dorottya Mónika <i>A lektori kompetencia fejlesztése és az anyanyelvi lektorálás nehézségei</i>	43
Bakó Balázs <i>Lektorálási műveletek: esettanulmány</i>	52
Schmieder Réka <i>A lektor etikai dilemmái</i>	64
Péterfalvi Tamás <i>Ekvivalencia+, avagy kísérlet a lektori attitűd megragadására</i>	70
Virágos Eszter <i>Fordítás és lektorálás: etikai és jogi kérdések</i>	77
Quirin Márta <i>Lehet-e egy szövegnek két vagy több ugyanolyan lektorálása?</i>	87
Benyovszky-Szűcs Zsombor <i>Jogi szövegek fordítása és lektorálása</i>	100

Engel Izolda	
<i>Jogi szövegek lektorálása és közérthetőség</i>	109
Turbucz Nikolett Ágnes	
<i>A fordítók és a lektorok szakmai jogai és kötelezettségei</i>	118
Juhász Dorottya Mónika, Koncz Annamária és Temesiné Keszthelyi Erika	
<i>A Minta Fordítóiroda működése</i>	128
<i>A jeromosi eskü</i>	135
<i>Óda a lektorhoz</i> (szerk. Tóth Tünde)	137
<i>Summaries in English</i>	145
<i>A szerzőkről</i>	150

Előszó

A fordítási szolgáltatások professzionalizálódásával öröndetes módon megindult a szakszerűsége való törekvés a fordított szövegek minőségbiztosítása, így pedig a fordítások lektorálása terén is. Az EN 15038:2006 fordítási szolgáltatásokról és követelményekről szóló európai szabvány, illetve az ISO 17100:2015 nemzetközi szabvány értelmében a lektorálás a fordítási szolgáltatás nélkülözhetetlen része. A fordított szöveg lektorálását nem a fordító, hanem már egy másik személy végzi, a lektorálás ilyen módon elkülönül a fordító által elvégzett fordítástól és önellenőrzéstől, ezért sajátos kompetenciákat is feltételez. A lektorálónak a szöveg célját szem előtt tartva kell ellenőriznie a fordítást a következő terminológia, regiszter és stílus szempontjából a forrás-, valamint célnyelvi szöveg egybevetése alapján, el kell végeznie a szükséges javításokat, vagy módosítási javaslatokat kell tennie, amelyeket azután a fordító hajt végre. A szabványok megjelenése egy csapásra ráirányította a figyelmet nemcsak a lektorálás szükségességére, hanem a lektorálást hivatásszerűen végző lektorok szerepére is.

Ahogy a lektorálás a szakmai gyakorlatban egyre inkább a minőségbiztosítás alapvető eszközévé válik, immáron szükséges az olyan nyelvi szakemberek képzése is, akik kellő hozzáértéssel és tudatossággal végzik a lektorálást, nem csupán ösztöneikre, meggyőződésükre, egyéni nyelvhasználatukra és személyes tapasztalataikra, hanem jól megalapozott ismeretekre építve dolgoznak, meg tudják indokolni a módosításaikat, objektív értékelést nyújtanak a fordításról, valamint empátiával fordulnak a szöveg és a fordító felé egyaránt. A lektorálás nem velünk született készség, és bár a fordítási gyakorlat, a szakmai tapasztalatok sokat segítenek, a lektori kompetencia valójában képzés útján, kidolgozott tanterv alapján is elsajátítható, így érdemes lehet beépíteni a szakfordító hallgatók képzésébe, akár külön oktatási programként is.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke több módon is igyekszik kielégíteni a fordítóipar képesítéssel és megfelelő ismeretekkel rendelkező lektorok iránti igényét. 1986 óta az Országos Fordító- és Tolmácsvizsgák keretén belül szervez szakfordító-lektor vizsgákat, ahol a már szakfordítói képesítéssel rendelkező nyelvi szakemberek tehetik próbára a gyakorlatban vagy képzés során szerzett ismereteiket, és szerezhhetnek oklevelet. 2018-ban a tanszék *Bevezetés a lektorálás elméletébe* címmel kötelező előadást vezetett be az oktatásba fordító és tolmács mesterszakos hallgatói számára, szabadon választható szemináriumokkal kiegészítve, összhangban az Európai Bizottság által létrehozott *European Master's in Translation* (EMT) hálózat 2017-es kompetenciarendszerével, amelyben a korábbinál hangsúlyosabb szerephez jut többek között a lektorálás és az utószerkesztés is. 2019-ben pedig a hazai képzőintézmények között úttörő módon elindította a lektorképzést a *Gazdasági és jogi szakfordító és lektor szakirányú továbbképzés* keretében. A lektorálás oktatásához az egyetem Fordítástudományi Doktori Programjában folyó kutatások biztosítják az elméleti alapot.

A jelen tanulmánykötet az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén távoktatásban megvalósuló gazdasági és jogi szakfordító és lektor szakirányú továbbképzésén folyó munka tapasztalataiba kíván betekintést nyújtani. A kötet első, címadó írása – *Egy lektorképzés margójára* – beszámol a képzés háttéréről, a résztvevőkről, a képzés eredményeiről és a hallgatók visszajelzéseiről. A tanulmánykötet a továbbiakban a hallgatók írásait tartalmazza. A kötet első felében elsősorban a szerzők önművelésüket bemutató cikkeket olvashatunk a képzés során elsajátított ismeretekkel kapcsolatban. Szó esik a

lektorálás és a nyelvtechnológia kapcsolatáról, a lektori kompetencia alkotóelemeiről és fejlődéséről, a lektorálás etikai kérdéseiről, megkíséreljük megragadni a tudatos lektori attitűdöt, és egy esettanulmány segítségével sorra vehetjük a lektorálás műveleteit is.

A tanulmánykötet második felében a jogi szövegek fordítása és lektorálása, illetve a nyelvi közvetítés jogi és etikai aspektusai kerülnek előtérbe. A lektorálás szakirodalma, továbbá a hallgatók saját gyakorlati tapasztalatai és jogtudományi szaktudása alapján megfogalmazott gondolatokat olvashatunk a jogi szövegek fordításának és lektorálásának kihívásairól, a jogi szövegek közérthetősége és a lektorálás kapcsolatáról, megismerkedünk a fordítók és lektorok szakmai jogaival és kötelezettségeivel, valamint elméleti választ kapunk a kérdésre: vajon lehet-e egy szövegnek több ugyanolyan lektorálása. A kötet néhány olyan kreatív és a hallgatók számára különösen érdekes feladat bemutatásával zárul, amelyre a képzés *Fordítói és lektori projektmunka* című kurzusának keretein belül került sor – többek között maga a jelen kötet is a projektmunka egyik gyümölcseként született meg.

A kötetben szereplő írások legnagyobb értéke nem a tudományos – vagy éppen a tudományt nélkülöző, naiv – megközelítésben rejlik, nem empirikus kutatások objektív eredményeit közvetítik. Az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén működő gazdasági és jogi szakfordító és lektor képzés hallgatóinak gondolatainak keresztül feltárulnak előttünk a lektorálás oktatásának legfontosabb témái, sürgető kérdései és megoldatlan dilemmái, különös tekintettel a jogi szakfordítás nehézségeire – újabb kutatási célokat tűzve ki a lektorálástudományi vizsgálódások számára. Az empirikus kutatások eredményei később hozzájárulhatnak a fordító- és tolmácsképzés fejlődéséhez, világos és követhető alapelvek mentén dolgozva ki a lektorálás egyetemi keretek között folyó oktatásának tantervét. A fordítást és a lektorálást tudatosan, etikusan és hozzáértő módon végző nyelvi szakemberek munkája pedig szilárd fundamentumként szolgál a fordítási szolgáltatások minőségének biztosításához.

Robin Edina

Egy lektorképzés margójára

Robin Edina

E-mail: robin.edina@btk.elte.hu

Kivonat: A fordítási szolgáltatásokra vonatkozó minőségbiztosítási szabványok (EN 15038:2006 és ISO 17100:2015) megjelenésével a lektorálás szerepe kulcsfontosságúvá vált a tágabban értelmezett fordítási folyamatban, amely a megbízástól egészen a célnyelvi szöveg átadásáig terjed. A lektorálás minőségbiztosításban betöltött növekvő jelentőségével pedig előtérbe került a lektori kompetenciák fejlesztése is a fordítóképzésben. A jelen tanulmány az Eötvös Loránd Tudományegyetem Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén folyó *Gazdasági és jogi szakfordító és lektor* szakirányú továbbképzés tapasztalatairól kíván beszámolni egy online kérdőívvel készített felmérés alapján. A bevezető gondolatok után a tanulmány röviden kitér a lektori kompetencia meghatározására és fejlesztésének kérdéseire, majd részletesen ismerteti az ELTE szakfordító-lektor oktatási programjának jelentkezési feltételeit, képzési céljait és felépítését, végül bemutatja a 2020/2021-es évfolyam hallgatóinak körében készített kérdőíves felmérést, és részletesen tárgyalja a válaszokat. A felmérés eredményei azt mutatják, hogy a hallgatók hasznosnak tartották a képzést, jellemzően a gyakorlati megközelítést részesítették előnyben, és egyértelműen felismerik fordítói és lektori kompetenciájuk fejlődését, elsősorban a tudatosság terén.

Kulcsszavak: minőségbiztosítás, lektorképzés, lektori kompetencia, hallgatói visszajelzések

1. Bevezetés

Megszületése óta a fordítástudomány számos paradigmaváltáson ment keresztül: az ekvivalencia különböző értelmezéseitől kezdve a Szkoposz-elméleten és a kulturális fordulaton át egészen a leíró paradigmáig (Pym 2010). Az egyik legújabb fordulat, amely a nyelvtechnológia fejlődése és a fordítói szakma professzionalizálódása nyomán következett be, gyökeres változást hozott abban, ahogyan magát a fordítást, illetve a fordítási folyamat résztvevőinek a szerepkörét és kompetenciáit értelmezzük. A fordítási tevékenység projektszemléletű megközelítése a megbízástól a célnyelvi szöveg átadásáig terjedő folyamatot foglalja magában, amely számos szakember (projektmenedzser, fordító, nyelvtechnológus, terminológus és lektor) együttműködését igényli (Faludi 2020). A fordítási szolgáltatásokra vonatkozó minőségbiztosítási szabványok – az európai EN 15038: 2006 és különösen a nemzetközi ISO 17100: 2015 – rögzítik a fordítással kapcsolatos legfontosabb fogalmakat, megszabják a folyamat szükséges lépéseit, továbbá a folyamat résztvevőinek képesítési követelményeit és feladatkörét.

Már az EN 15038: 2006 európai szabvány is a fordítási folyamat kötelező részévé tette a célnyelvi szöveg olyan nyelvi szakember általi ellenőrzését és szükség szerinti javítását, aki nem a fordító. A lektor szerepe így kulcsfontosságúvá vált a tágabban értelmezett fordítási folyamatban, a lektorálás minőségbiztosításban betöltött növekvő jelentőségével pedig előtérbe került a lektori kompetenciák fejlesztése is a fordítóképzésben. Habár maguk a szabványok elsősorban fordítói kompetenciákhoz, illetve fordítói és/vagy lektori tapasztalathoz kötik a lektorálás végzését, valójában a lektor tevékenysége speciális készségeket igényel, amelyek képzés útján, kidolgozott tanterv alapján is elsajátíthatók, ahogyan azt a szakirodalom és a kutatási eredmények is alátámasztják (Hansen 2009; Robin 2017;

Terryn et al. 2017; Robert et al. 2017). Márpedig a lektorálás csak akkor éri el maradéktalanul a célját, ha kellő hozzáértéssel végzik (Mohácsi-Gorove 2015; Martin 2012).

A lektorálás szakirodalmá a kezdetekben főként tapasztalatokról szóló beszámolókra, gyakorlati útmutatókra épült, és az első, képzést szorgalmazó művek jóval megelőzték a minőségbiztosítási szabványok megjelenését. Hosington és Horguelin (1980) elméletet és gyakorlatot ötvöző könyve részletesen tárgyalja a fordításértékelési módszereket, a lektorálás alapelveit és szakmai körülményeit, valamint ismerteti egy lektorálási kurzus eredményeit és tapasztalatait. A könyv későbbi, bővített kiadásában (Horguelin és Brunette 1998) a szerzők bemutatják a lektorálással kapcsolatos elvárásokat és a lektori alapelveket, áttekintik a kétnyelvű lektorálás történetét, meghatározzák az egy- és kétnyelvű lektorálás paramétereit, továbbá gyakorlati ismeretekkel is szolgálnak az olvasók számára. Mossop (1992) már korán megfogalmazta egy lektorálási kurzus lehetséges céljait, 2001-ben pedig megjelent tankönyvként is használható, gyakorlatorientált munkája, amely a lektorálásról gyarapodó ismeretekkel időről időre kiegészülve jelenleg a negyedik kiadásnál tart. Künzli (2006) ugyancsak javaslatot tett a lektoráláshoz szükséges ismeretek meghatározására és oktatására, jelezve a lektorálás iránti várhatóan növekvő igényt a fordítói piacon. A lektorálás oktatása azonban még nem találta meg a helyét az egyetemi szintű szakfordítóképzésben, inkább gyakorló szakemberek számára indulnak kurzusok, vagy a fordítástechnika, fordítástechnológia és fordítói projektmunka keretén belül kapnak helyet a lektorálási és újabban az utószerkesztési feladatok (lásd például Kontinen et al. 2020; Robert et al. 2022).

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Nyelvi Közvetítés Intézetének Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke 2018-ban *Bevezetés a lektorálás elméletébe* címmel kötelező előadást vezetett be az oktatásba fordító és tolmács mesterszakos hallgatói számára, szabadon választható lektorálási gyakorlatok szemináriumokkal kiegészítve, összhangban az Európai Bizottság által létrehozott *European Master's in Translation* (EMT) hálózat 2017-es kompetenciarendszerével, amelyben a korábbinál hangsúlyosabb szerephez jut többek között a lektorálás és az utószerkesztés is. 2019-ben pedig a hazai és nemzetközi képzőintézmények között is úttörő módon elindította lektorképzési programját a *Gazdasági és jogi szakfordító és lektor* szakirányú továbbképzés keretében. A lektorálás oktatásához az egyetem Fordítástudományi Doktori Programjában folyó kutatások biztosítják az alapot, ahol a fordított szöveg ellenőrzése és javítása az első lektorálásról szóló disszertáció óta (Horváth 2009) a minőségbiztosítás előtérbe kerülésével továbbra is népszerű és aktuális kutatási téma.

A jelen tanulmány az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén szakirányú továbbképzés keretében folyó lektorképzés tapasztalatairól kíván beszámolni egy online kérdőívvel készített felmérés eredményei alapján, amely a 2020/2021-es évfolyam hallgatóinak körében készült. A felmérés és a kérdőívre kapott válaszok részletes bemutatása előtt azonban röviden kitérek a lektori kompetencia meghatározására és fejlesztésének kérdéseire, majd részletesen ismertetem az ELTE szakfordító-lektor szakirányú továbbképzési programjának jelentkezési feltételeit, képzési céljait és felépítését.

2. A lektori kompetencia fejlesztése

Amikor a lektorálást professzionális hozzáértéssel végző nyelvi szakemberek képzéséről van szó, először is a lektoráláshoz szükséges kompetenciák meghatározása a legfontosabb feladat, hiszen másként nem tudhatjuk azt sem, pontosan milyen tudást szükséges mindenképpen átadnunk, milyen készségeket szükséges fejlesztenünk a sikeres munkavégzés érdekében. Elsősorban az a kérdés merülhet fel, milyen kapcsolatban áll a lektori kompetencia a fordítói kompetenciával. A minőségbiztosítási szabványok és a piaci gyakorlat azt mutatják, hogy a lektorok általánosságban a gyakorlott és tapasztalt fordítók közül

kerülnek ki, mintegy feltételezve, hogy a fordítói kompetencia mellett birtokában vannak mindannak a tudásnak és készségnek, amely szükséges mások munkájának javításához és értékeléséhez is. A lektor „szuperfordító” szerepkörben való értelmezése azonban egyfajta hierarchikus kapcsolatot feltételez a fordító és a lektor között, ami nem feltétlenül állja meg a helyét (Robin 2019), ahogyan azok az implikált feltételezések sem, hogy a lektori készségeket csupán a fordítói kompetencia elsajátítása után lehetséges megszerezni, vagy éppen a két tevékenységhez ugyanazok a készségek szükségesek.

Valójában a lektorálás többet vagy inkább mást takar annál, mint amikor egy „másik szempár”, egy másik fordító átfutja a szöveget a fordítás elkészülése után – aki a lektorálás alapelveit nem ismerve akár el is kezdheti újr fordítani a szöveget, vagy megfelelő módszerek híján hibásan avatkozhat a fordított szövegbe. A lektor feladata, hogy a fordító által célnyelvre ültetett szöveget ellenőrizze és javítsa a forrás- és a célnyelvi szöveg egybevetésével, nyelvhelyesség és stílus alapján, még hozzá a mai élő nyelv követelményeinek és terminológiai rendszerének, illetve a szakma és a megbízás elvárásainak megfelelően, azzal a céllal, hogy a javítás eredményeképpen tartalmilag és nyelvileg helyes, az eredetivel egyenértékű, feldolgozható, nyomdakész szöveg jöjjön létre. Habár a szakmai tapasztalatok sokat segítenek, a lektorálás további speciális kompetenciákat igényel, amelyek képzés útján, kidolgozott tanterv alapján is elsajátíthatók, ahogyan azt a szakirodalom és a kutatási eredmények is alátámasztják (Hansen 2009; Robin 2017; Terryn et al. 2017; Robert et al. 2017). Hansen egy lépéssel tovább megy, és kijelenti, hogy nem feltétlenül azok a jó lektorok, akik kiválóan fordítanak is, és ez a másik irányba egyaránt igaz (2009: 265). Ha tehát egy hallgató nem érkezett a tanulmányai végére, még sikerrel sajtóíthatja el a lektoráláshoz szükséges készségeket a szakfordító képzésen belül, illetve a fordítói és a lektori kompetencia párhuzamosan is fejleszthető.

A szakmai gyakorlatban az is viszonylag ritka, hogy valaki kizárólag lektorálással foglalkozik, a lektorok többsége fordítást is végez a lektorálás mellett. Éppen ezért valószínűleg nem egy különálló lektori kompetenciamodell felállításában kellene gondolkodnunk, hiszen ahogyan Horváth (2009) is rámutat, tisztán lektori kompetencia nem is létezik, a lektori és a fordítói kompetencia valójában egymásba olvadó kategóriák. Továbbá, amennyiben a projektszemléletű, többlépcsős fordítási folyamatot vesszük figyelembe, a célnyelvi szövegproduktum előállításához olyan szakemberek együttműködésére van szükség, akik komplex nyelvi szolgáltatási kompetenciákkal rendelkeznek. Az egyes kompetenciák mozgósítása a fordítási folyamat során függ a nyelvi szakember mindenkori tevékenységétől és a folyamatban betöltött szerepétől, hogy éppen fordítást, önellenőrzést, utó szerkesztést, lektorálást vagy esetleg nyelvtechnológiai feladatokat végez-e. A kompetenciák közötti váltást célszerű tudatossá tenni, mert így lehet például a fordításra jellemző mikroszinten való gondolkodásból a lektoráláshoz szükséges, makroszintű, a teljes szövegre koncentrálni a megközelítésre áttérni (Robin 2017).

A nyelvi közvetítésben részt vevő szakember kompetenciakészletének egyik legújabb leírását az Európai Bizottság által létrehozott *European Master's in Translation (EMT)* hálózat kompetencia-rendszere tartalmazza, amelyben a korábbinál hangsúlyosabb szerephez jut többek között a lektorálás és az utó szerkesztés is. A modellt alkotó fő elemek között találjuk a nyelvi és kulturális, fordítási, technológiai, személyes és interperszonális és szolgáltatási alkompetenciát. A fordítási alkompetencia alá sorolják többek között a nyelvi közvetítő következő készségeit:

- (11) Képes **ellenőrizni és/vagy lektorálni** a saját és mások munkáját az érvényes normáknak vagy feladatspecifikus minőségbiztosítási céloknak megfelelően.
- (12) Képes megérteni és alkalmazni a minőségellenőrzési stratégiákat a megfelelő eszközök és eljárások segítségével.

Hasonlóan komplex fordítói kompetenciamodellt dolgozott ki a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Idegen Nyelvi Központjának részvételével az *eTransFair* projekt konzorcium. Kompetenciakártyájukon külön alkompetenciaként szerepel a lektorálás is: fordítási, nyelvi, inter- és transzkulturális, lektorálási és szerkesztési, doménspecifikus, technológiai, információkereső és terminológiai, valamint szakmai alkompetencia. Ezek a részletes és komplex kompetenciamodellek már jól tükrözik a fentebb már ismertetett változásokat, amelyek a fordítási szakmában és a fordítási tevékenység értelmezésében végbementek. A képzőintézményeknek tehát olyan nyelvi szolgáltató szakembereket szükséges kibocsátaniuk a piacra, akik a fordítási folyamat bármely részébe képesek bekapcsolódni. A hallgatók felkészítéséhez azonban szükséges pontosan meghatározni, milyen készségeket igényelnek az egyes szerepkörök, így például a lektorálás is.

Ahogy korábban már szó esett róla, a minőségbiztosítási szabványok szerint a lektor elsősorban fordító, így rendelkezik a fordító kompetenciájával: birtokában van a fordításhoz szükséges nyelvi és nyelven kívüli ismereteknek, tisztában van a fordítói szakma elvárásaival, a fordítást segítő technológiákkal, birtokában van a munkavégzéshez kellő pszicho-fiziológiai és kognitív adottságoknak, átváltási és stratégiai kompetenciával rendelkezik, jártas az adott terület terminológiájában is. A lektor mindezeket felül képes arra, hogy feltérképezze az eredeti és a fordított szöveg között mutatkozó különbségeket, és mérlegelje, vajon azok hibának számítanak-e, igényelnek-e lektori beavatkozást. A hiányosságokat pótolja, a szükségtelen betoldásokat törli, a fordítási és a célnyelvi normákat sértő hibákat javítja, illetve a fordított szöveg tökéletesítésére is törekszik (Mossop 2001). Képes továbbá a lektorálás után véleményt nyilvánítani a célnyelvi szöveg minőségéről, értékelve a fordító munkáját. Ezeket a lektorálásspecifikus kompetenciákat Horváth (2009: 38) az alábbiak szerint sorolja fel:

1. táblázat
A lektori kompetencia összetevői

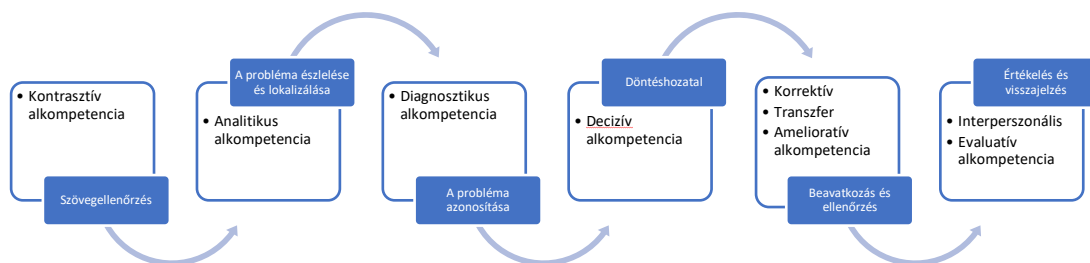
Alkompetencia	Meghatározás
Amelioratív	a fordítás tökéletesítése
Evaluatív	a fordítás értékelése
Fordítói	a fordítás hiányainak pótlása
Komparatív-kontrasztív	a fordítás és az eredeti összehasonlítása
Korrektív	a fordítás hibáinak javítása

Robert és munkatársai (2017) a szakirodalomból ismert fordítói kompetenciamodellek alapján kísérleti jelleggel felállították saját deklaratív, elméleti, illetve procedurális, gyakorlati ismereteken alapuló modelljüket a lektorálásra is. A lektori kompetenciát mindazon készségek és tudás összességéként értelmezik, amelyek hozzájárulnak egy lektorálási feladat sikeres elvégzéséhez (2017: 4)¹. Rámutatnak, hogy a Horváth (2009) által felsorolt elemek valójában nem tartalmazzák a teljes lektori kompetencia összetevőit, hanem tulajdonképpen folyamat elemek, és így nem is alkotnak valódi alkompetenciákat. Egyetérthetünk ezzel a megállapítással, ugyanakkor tekinthetjük a Horváth (2009) által felsorolt összetevőket olyan készségeknek, amelyek a lektor *procedurális kompetenciáját* alkotják: összehasonlítás, döntés, javítás, fordítás, értékelés és tökéletesítés. Ezeket azonban további elemekkel szükséges kiegészítenünk, hiszen a lektorálási folyamat további lépéseket is magában foglal.

¹ A lektori kompetenciamodellekről bővebben lásd Gárdos (2022) ebben a kötetben.

1. ábra

A lektorálás folyamatlépései és a lektori alkompetenciák

Ahogy az 1. ábrán látható, Horváth (2009) lektori kompetenciamodelljét a következő lektorálásspecifikus készségekkel egészíthetjük ki: analitikus, diagnosztikus, decizív és interperszonális alkompetencia. A lektor a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg egybevetésével elemzi a fordítást, probléma észlelése esetén meghatározza, pontosan hol rejlik a hiba, milyen hibáról van szó, és milyen módosítást igényel. Azután döntést hoz, hogy szükséges-e beavatkozni a szövegbe, majd ha a beavatkozás mellett határoz, elvégzi a javító vagy tökéletesítő módosítást, végül pedig ellenőrzést végez, hogy a beavatkozás során minden szükséges módosítást végrehajtott, illetve nem vétett-e újabb hibát a szövegben. Ezen lépések követésével gondoskodhat róla a lektor, hogy valóban szakszerű lektorálást végez, és nem avatkozik be szükségtelenül a célnyelvi szövegbe. A fordítás lektorálása után pedig szakszerűen képes megindokolni a beavatkozásait, számot tud adni a módosításairól, és kollegiális empátiájára támaszkodva objektív visszajelzést tud adni a fordítónak.

Az ismertetett készségeken kívül a lektornak jól megalapozott célnyelvi felkészültségre is szüksége van a hibák kiszűréséhez, javításához, sőt a beavatkozások indoklásához is; enélkül nem volna képes alkalmazni a lektoráláshoz szükséges procedurális stratégiákat (Robin 2017; Terryn 2017). A munkáját professzionálisan végző lektor ismeri a nyelvi normákat bemutató szakirodalmat, nem csupán az ösztöneire vagy homályba merült iskolai tudásanyagára támaszkodik, és pontosan tudja, mikor és hová forduljon kétség esetén tanácsadásért; tisztában van a nyelvművelés álláspontjaival, a különböző nyelvi jelenségek megítélésével, a nyelvi változókkal, babonákkal, és tudatában van a nemzeti nyelvstratégia céljainak is. Terryn és munkatársai (2017) saját lektorképzési programjukban nem fektettek kellő hangsúlyt a lektorjelöltek anyanyelvi képzésére, és a szerzők éppen ennek a hiánynak tulajdonították a tény, hogy nem mutatkozott szignifikáns fejlődés a hallgatók stratégiai készségeit illetően a kísérleti kurzus végén. Fontos tehát a lektorálás elméleti háttérének ismertetésén és a gyakorlati tudás átadásán túl lektori feladatokra felkészítő, lektorálásspecifikus nyelvi fejlesztést alkalmazni a lektor-képzésben részt vevő hallgatók esetében, ugyanakkor a szakfordítók anyanyelvi kompetenciájának fejlesztéséhez hasonlóan (Csatár 2017) érdemes reflexív, fordításközpontú tudásra helyezni a hangsúlyt. Ilyen módon lesznek képesek elemezni és megindokolni a döntéseiket és megoldásait a megfelelő metanyelv használatával és megfelelő elméleti megközelítésből.

3. A képzés bemutatása

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke a 2018/2019-es tanévben indította útjára akkreditált, szakirányú továbbképzésben megszerzett diplomát nyújtó *Gazdasági és jogi szakfordító és lektor* képzési programját, A–B nyelvkombinációban². A képzés időtartama 2 félév (heti 14–16 óra), és teljes mértékben távoktatási módban folyik az ELTE által támogatott *Canvas* tanulásmenedzsment rendszerben, kontaktórák nélkül, fakultatív személyes konzultációkkal. A Fordító- és Tolmácsképző Tanszék már a Covid–19-világjárvány előtt elindította távoktatásban zajló képzéseit, nem csupán az egyetemen, hanem Magyarországon is úttörő módon. A távoktatásra egyre nagyobb igény mutatkozik a fordítók körében, általában olyan diplomások jelentkeznek a meghirdetett szakirányú továbbképzésekre, akik már munkahely és család mellett folytatják a tanulmányaikat, illetve nem ritkaság az sem, hogy a hallgatók külföldről kívánnak bekapcsolódni az oktatásba (Robin 2020).

A képzésről szóló hivatalos tájékoztató szerint a program célja olyan gazdasági és jogi szakfordítással és lektorálással foglalkozó nyelvi szakemberek képzése, akik professzionális szinten képesek ellátni az írásbeli nyelvi közvetítés feladatát idegen nyelvről magyarra és magyarról idegen nyelvre. Olyan szöveget tudnak alkotni mindkét nyelven, amely egyrészt tartalmilag hűséges a forrásnyelvi eredetihez, másrészt megfelel a célnyelv hagyományainak, szerkezetének és szóhasználatának, valamint a szóban forgó szakterület terminológiai elvárásainak. Biztonsággal eligazodnak az adott szakterület szövegfajtáiban, regiszterében és terminológiájában a forrás- és a célnyelven egyaránt. Ismerik a fordítás és a lektorálás alapelveit, módszereit. Tisztában vannak a lektorálás paramétereivel és folyamatlépéseivel. Behatóan ismerik a nyelvhelyességi, lexikográfiai és terminológiai segédeszközöket, a fordítók és a lektorok számára fontos számítógépes programokat, és mindezeket alkalmazni is tudják.

A szakirányú továbbképzésre a tanszék olyan érdeklődők jelentkezését fogadja, akik bármely tudományterületen mesterfokozattal rendelkeznek, és sikeres alkalmassági felvételi vizsgát tesznek. Nem nyelvszakos diplomával rendelkezők esetében C1 komplex felsőfokú nyelvvizsga is szükséges a választott idegen nyelvből a jelentkezéshez. Az írásbeli felvételi vizsga egy magyarról idegen nyelvre és egy idegen nyelvről magyarra történő fordítás elkészítését, valamint egy motivációs levél megírását foglalja magában. A motivációs levélben a jelentkező korábbi tanulmányairól, munkatapasztalatáról, esetleg fordítási tapasztalatáról, illetve jövőbeli terveiről számol be.

A két féléves képzés elméleti és gyakorlati tantárgyakra épül, deklaratív és procedurális tudás átadását tűzve ki célul (Robert et al. 2017), az elmélet és a gyakorlat aránya a képzésen belül egyenlő. Habár az elméleti alapozás elengedhetetlen a szakszerű nyelvi közvetítői munkavégzéshez, a hallgatók általában gyakorlati ismeretekre vágyanak, ezért az elméleti kurzusok tananyagának összeállításánál is fontos szempont volt a gyakorlati megközelítés. Ahogyan a 2. táblázatban látható, a kurzusok egy része általános ismereteket kínál, amelyekre egy nyelvi közvetítőnek szüksége lehet a fordítói piacon, másik része pedig fordításspecifikus és lektorálásspecifikus tudás elsajátítását célozza meg. A fordítási és a lektorálási modul közül az előbbi tartalmaz több tanegységet, mivel A nyelvről B nyelvre csupán fordítást tanulnak a hallgatók, lektorálást nem. Ennek oka, hogy a magyar fordítók gyakrabban kapnak megbízást idegen nyelvre történő fordításra, mint lektorálásra, hiszen a lektorálás jellemzően a célnyelvet anyanyelvként beszélők feladata. Éppen ezért a hallgatók idegen nyelvű szöveg lektorálásával legfeljebb próbaként találkozhatnak a képzés során a lektorálási gyakorlatok vagy projektmunka keretében.

² A *Gazdasági és jogi szakfordító és lektor* szakirányú továbbképzésről szóló hivatalos tájékoztató és az aktuális tanegységlista elérhető az ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete Fordító és Tolmácsképző Tanszékének honlapján: <https://langua-ges.elte.hu/gazdasagiesjogiszakforditoeslektortavoktatásban>

2. táblázat

A Gazdasági és jogi szakfordító és lektor szakirányú továbbképzés tantárgyai

	Általános	Fordításspecifikus	Lektorálásspecifikus
Elméleti	Magyar nyelvhelyesség	Bevezetés a fordítás elméletébe	Bevezetés a lektorálás elméletébe
	Gazdasági alapismeretek	Bevezetés a fordítás gyakorlatába	
	Jogi alapismeretek		
	Európai tanulmányok		
	Szakmai fórum		
	Nemzetközi szervezetek		
Gyakorlati		Gazdasági szakfordítás BA	Lektorálási gyakorlatok gazdasági szakszövegen BA
		Gazdasági szakfordítás AB	Lektorálási gyakorlatok jogi szakszövegen BA
		Jogi szakfordítás BA	Fordítói és lektori projektmunka
		Jogi szakfordítás AB	
		Nyelvtechnológia fordítóknak	Nyelvtechnológia lektoroknak

Az elméleti és gyakorlati kurzusok mellett a célok megvalósításához hozzájárul maga az e-tanulási környezet is, hiszen a szakfordítók modern kompetenciái és digitális eszköztára, valamint az e-tanuláshoz szükséges tanulói készségek több szempontból is megegyeznek, így a számítógép alapú, sajátos oktatási környezet támogathatja a fordítói kompetencia tevékenység- és folyamatközpontú fejlesztését (Pym 2013; Massey 2005) Az e-tanulási környezet továbbá kifejezetten hasonlít a szabadúszó szakfordítók munkakörülményeihez, ahol a munkafeladatok átadása és megosztása, az együttműködés és a szakmai kommunikáció szinte kizárólag online folyik, ezért a hallgatók az oktatás során felkészülhetnek a modern fordítói piac sajátosságaira és követelményeire is (Robin 2020).

4. Hallgatói visszajelzések

A 2020/2021-es tanévben az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének *Gazdasági és jogi szakfordító és lektor* szakirányú továbbképzésén a korábinál jelentősen több hallgató kezdte meg a tanulmányait, ezért érdemesnek láttam felmérést készíteni a résztvevők körében annak felmérésére, milyen háttérrel rendelkeznek, mi a tapasztalatuk a képzéssel kapcsolatban, és hogyan értékelik a saját fordítói és lektori kompetenciájuk fejlődését. A kérdőíves felmérés részleteiről és az eredményekről a következő alfejezetekben számolok be.

4.1. A kérdőív bemutatása

A felmérés alapjául szolgáló kérdőívet Google űrlapként rögzítettem, és a hozzátartozó online linket a Canvas tanulásmenedzsment-rendszer felületén osztottam meg a szakfordító-lektor képzésben részt vevő hallgatókkal. A kérdőívet külön modulba építettem be olyan módon, hogy a kitöltés nem számított bele a hallgatók félév végi értékelésébe, biztosítva az önkéntes válaszadást. A kérdőív megosztására és

kitöltésére a második félév végén került sor, mivel a kérdések a teljes képzési programra vonatkozó tapasztalatokat igyekeztek feltárni. A kérdőív online Google űrlapként történő, a Canvas platformjától független kitöltése gondoskodott a résztvevők anonimitásáról, továbbá maguk a kérdések sem irányultak olyan személyes adatokra, amelyek alapján a kitöltők beazonosíthatók volnának.

A hallgatókkal megosztott kérdőív 18 kérdést tartalmazott, amelyek között szerepeltek feleletválasztós, lineáris skálát és többszörös válaszadási lehetőséget biztosító, továbbá részletes kifejtést igénylő nyílt kérdések is. A kérdőív első része (1–7. kérdés) a hallgatók személyes és szakmai hátterére vonatkozott, felmérve a résztvevők nemét, életkorát, korábban szerzett végzettségét, jelentkezési motivációját, valamint a képzés előtti fordítási és lektorálási tapasztalatát. Az általános kérdések után a hallgatóknak a *Gazdasági és jogi szakfordító és lektor* szakirányú továbbképzéssel kapcsolatos benyomásait és véleményét igyekeztem felmérni, kitérve a hallgatók saját fordítói és lektori kompetenciájának fejlődésére és a távoktatási módra is (8–16. kérdés). Az utolsó két kérdés a résztvevők összegzőként megfogalmazható benyomásaira és esetleges javaslataira vonatkozott a képzéssel kapcsolatban. A teljes kérdőívet a tanulmány végén a *Függelék* tartalmazza.

4.2. A felmérés résztvevői

A szakfordító-lektor képzés 2020/2021-es évfolyamára 16 hallgató iratkozott be, és 2020 szeptemberében meg is kezdték tanulmányaikat az ELTE által biztosított e-tanulási környezetben a Canvas tanulásmenedzsment-rendszer segítségével, angol (14 fő) és német (2 fő) nyelvi csoportra bontva. Közülük 14 fő szerzett diplomát a tanév végét követő záróvizsga sikeres teljesítésével. A két csoportban 4 férfi és 12 női hallgató vett részt. Habár a férfiak aránya (25%) jóval magasabb a Fordító- és Tolmácsképző Tanszék ugyanezen évfolyamán tanulmányaikat folytató mesterszakos hallgatóihoz képest (13% férfi, 87% nő), még mindig jelentős a nők arányának túlsúlya – ahogyan ez a fordítói szakmában általánosan is jellemző jelenség (Pym et al. 2012; Torres-Simón és Pym 2016).

A képzés résztvevői közül a legfiatalabb hallgató 29, míg a legidősebb 49 éves volt, átlagéletkoruk pedig 36,1 év. A hallgatók életkora is jól tükrözi, hogy a szakirányú továbbképzésre jellemzően már nem a friss diplomások jelentkeznek, inkább a már családos és dolgozó szakembereket vonzzák a távoktatásban, e-tanulás formájában elérhető oktatási programok (Pym 2002; Robin 2020). A hallgatók között korábbi végzettségüket tekintve 8 jogász, 1 programtervező matematikus / szakfordító, 6 bölcsész (angol nyelv és irodalom, művelődésszervezés) és 1 gépészmérnök volt. Jól látszik, hogy a szakfordítói képzés – különösen a szakirányú továbbképzési forma – nem kifejezetten és nem is kizárólag a bölcsész végzettségűek számára vonzó. Ezzel szemben a mesterképzésre nagy többségében valamilyen bölcsész alapszakot végzett hallgatók adják be a jelentkezésüket.

Arra a kérdésre, vajon mi lehet a magyarázata, hogy ilyen nagy számban jelentkeztek jogász végzettségű hallgatók a képzésre, a válaszadók egy része azt emelte ki, hogy a jog és a nyelv szoros kapcsolatban állnak egymással, a jogászok professzionális szinten foglalkoznak szövegekkel a munkájuk során, ezért nyelvi kompetenciákkal is rendelkezniük kell, akár több idegen nyelven. Különösen igaz ez az európai uniós kontextusban, ahol a jogász-nyelvész pálya is vonzó lehet.

„Az uniós anyagokkal napi szinten dolgozunk, sokszor kell angol nyelvű anyagokat készíteni, fordítani. Egymás munkáját is sokszor ellenőrizzük a kollégákkal, az angol nyelv magas szintű ismerete alapkövetelménnyé vált. Ezt nyelvtanfolyamon egy bizonyos szinten túl nem lehet hatékonyan fejleszteni, ezért a szakfordító- és lektorképzés többet adhat egy jogász számára.”

A válaszadók szerint további magyarázatul szolgálhat, hogy szükség van jogi végzettségű szakfordítókra a piacon, hiszen a jogi szövegek értelmezéséhez és idegen nyelvre történő ekvivalens átültetéséhez elengedhetetlen, hogy a fordító rendelkezzen a megfelelő jogi ismeretekkel (lásd Lánkos 2017; Benyovszky-Szűcs 2022).

Külön kérdés vonatkozott annak feltárására, mi motiválta a válaszadókat, hogy a Fordító- és Tolmacsképző Tanszék szakfordító és lektor szakirányú továbbképzését válasszák. Az okok között szerepelt a kíváncsiság, a szakmai lehetőségek bővítésének igénye, az új ismeretek és új kompetenciák megszerzése, valamint a szakmai fejlődés elérése. Olyan hallgató is akadt, aki saját bevallása alapján céltudatosan készült a szakfordítói képesítés megszerzésére, és már az alapszak végén kinézte magának a tanszék képzéseit. A szakfordító-lektor képzéstől pedig azt remélték, hogy többet fog nyújtani a „sima” gazdasági és jogi szakfordító képzésnél, továbbá a tudatos, professzionális fordítói és lektori munkavégzésre való törekvés is sarkallta őket a tudásuk bővítésére:

„Korábban elvtve kaptam lektorálási feladatokat, de az csak ösztönös, afféle *l’art pour l’art* lektorálás volt. Úgy éreztem, hogy elméleti, rendszerezett tudást kell szereznem, hogy szakszerűen tudjak lektorálni.”

„Egyszerűen meg szerettem volna ismerni a lektori munka mibenlétét, egyben leküzdeni a féltelmemet velük kapcsolatban. Nagyon hasznosnak érzem, hogy a képzés során mindkettő területet megismerhettem. Fordítóként hasznosítani tudom a lektori ismereteimet, és fordítva.”

A fentiekben idézett két válaszból is kiderül, hogy a felmérésben részt vevő hallgatók egy része már rendelkezett fordítási, illetve lektorálási tapasztalattal a képzés megkezdése előtt, azonban arányuk elenyésző a tapasztalattal nem rendelkező hallgatókhoz képest: a válaszadók 11 százaléka rendelkezett fordítási, 11 százaléka lektorálási tapasztalattal. A képzés során tehát egyszerre volt szükséges fejlesztenünk a hallgatók fordítási és lektorálási kompetenciáját, nem támaszkodhattunk a korábban megszerzett tapasztalataikra. Abból indultunk ki azonban, hogy a fordításhoz és a lektoráláshoz szükséges kompetenciák nem állnak hierarchikus kapcsolatban, és párhuzamosan is fejleszthetők.

4.3. A képzés hasznossága

A felmérés során következő kérdései azt igyekeztek feltárni, mennyire érezték a hallgatók megfelelőnek és hasznosnak a képzést teljességében és összetételét tekintve. A válaszadók 100 százaléka érezte összességében hasznosnak a képzést. A lektorálásspecifikus modulról is 100 százalékan pozitívan nyilatkoztak a válaszadók, ugyanakkor a fordítási modullal kapcsolatban már kevesebben (78%) jelezték vissza, hogy teljes mértékben elégedettek voltak. Az egyik lehetséges okra a kérdőív utolsó kérdésénél derült fény: néhány hallgató úgy vélte, hogy jobb lenne, ha a jogi szakfordítás oktatását jogász végzettséggel is rendelkező személy végezné. A javaslat talán különösen abban a kontextusban tűnik észszerűnek és jogosnak, hogy a képzésben részt vevő hallgatók fele jogász volt. Ugyanakkor egybevág azzal a nézettel is, miszerint a jogi szakfordításhoz nélkülözhetetlen, hogy a fordító rendelkezzen jogi alapismeretekkel – így ugyanez az oktatótól is elvárható (Lánkos 2017; Benyovszky-Szűcs 2022).

A fentiekben ismertetett tantárgyak közül (1. táblázat) a képzés hallgatói elsősorban a gyakorlatorientált kurzusokat találták hasznosnak. Legtöbbször a gazdasági és a jogi szakszövegeken végzett

lektorálási gyakorlatokat említették a gazdasági és jogi szakfordítás kurzusok mellett. Utóbbiak közül is az A nyelvről B nyelvre történő fordítást sorolták fel a kifejezetten hasznos tantárgyak között. A nem anyanyelvre történő fordítás nagyobb erőfeszítés és fokozott tudatosságot igényel, ezért nem meglepő, hogy a hallgatók éppen ebben találták hasznosnak az oktatás során nyújtott segítséget. Az említett tantárgyak között szerepelt a fordítói és lektori projekt munka is, amely egyesíti és aktivizálja a képzés során elsajátított elméleti és gyakorlati tudást, valós lehetőségeket kínálva a gyakorlásra.

Habár a hallgatók elsősorban a gyakorlati kurzusokat találták hasznosnak, nagyra értékelték az elméleti alapokat nyújtó tantárgyakat is. A kollokviumok közül a *Bevezetés a fordítás gyakorlatába* és a *Bevezetés a lektorálás elméletébe* előadást emelték ki, mindkettő gyakorlatorientált megközelítést alkalmaz, és nagy hangsúlyt fektet a fordítás és a lektorálás végzéséhez szükséges gyakorlati készségek megalapozására. Az egyik válaszadó szerint „a tantárgyak úgy viselkedtek, mint az építőkövek. ha az egyiket kivesszük, összedől a torony”.

A két féléves képzés során kapott és elvégzett feladatok közül a hallgatók a lektorálási gyakorlatokat élvezték leginkább, különösen egymás fordításának kölcsönös lektorálását, illetve amikor a jelen tanulmánykötetbe cikkeket írtak és a válogatott írásokat „élesben” lektorálták a fordítói és lektori projekt munka keretein belül. A *Bevezetés a fordítás gyakorlatába* című előadásra készített, átváltási műveleteket tartalmazó példatár is a kiemelt feladatok között szerepelt. Érdekes kihívásnak bizonyultak továbbá a nyelvtechnológiai feladatok, a kreatív szövegalkotási gyakorlatok és az idegen nyelvre történő fordítási feladatok. A hallgatók válaszai azt mutatják, hogy azokat a gyakorlati feladatokat értékelték leginkább, amelyek a legtöbb új ismeretet szolgáltatták, illetve a legtöbb kreativitást igényelték. Bár fentebb szó esett róla, hogy a hallgatók hasznosabbnak találnák, ha jogi képzettséggel rendelkező oktatók tanítanák a jogi szakfordítást, összességében pozitívan értékelték a képzést, sőt megjegyezték, hogy „a jogi oktatás részévé kellene tenni valamilyen formában”.

4.4. Kompetenciák fejlődése

A képzésről szóló általános értékelésükben (13. kérdés) a válaszadók úgy nyilatkoztak, hogy az ELTE szakfordító-lektor szakirányú továbbképzése rengeteg új, elsősorban gyakorlatorientált ismeretet és hasznos fogódzót ad, amennyiben a hallgató kellő szorgalommal és elkötelezettséggel áll a két féléves munkához. Véleményük szerint a képzés alapvetően inkább stratégiai készségek elsajátítására fókuszál, mint tárgyi tudás megszerzésére. Ezek a készségek, a képzés során nyújtott elméleti támpontok és a megismert eszközkészlet biztosítják az alapot a későbbi szakmai fejlődéshez:

„Úgy gondolom, ez a képzés erős alapokat adott, hogy a fordítást és a lektorálást tudatosan, világos stratégia alapján tudjuk végezni. Megtudtuk, milyen szerteágazó ez a szakma, és milyen sok irányba fejleszthetjük a tudásunkat, és milyen sok irányba indulhatunk el a jövőben.”

„Megtudtam, mi a lektori kompetencia, alkalmam nyílt fejleszteni, és megtanultam, hogyan fejleszthetem tovább. Nagyon jó útravalót kaptam.”

A hallgatók továbbá arról számoltak be, hogy fordítói és lektori kompetenciájuk jelentősen fejlődött a képzésnek köszönhetően (14. kérdés). Ezt a fejlődést elsősorban a tudatosság terén érzékelik, amellyel a fordítási és lektorálási feladatokat végzik: tudatosan alkalmazzák a magyar nyelv szabályait és normáit, tudatosan választanak a különböző megoldási lehetőségek között, és a tanultak alapján már

meg tudják indokolni a fordítói döntéseiket és a lektori beavatkozásait. Ezek alapján sikerült elérni azt a célt, hogy a képzésről kikerülő nyelvi szakemberek ne csupán megérzésekre és egyéni nyelvhasználatukra hagyatkozva végezzék a fordítást és a lektorálást, hanem jól megalapozott elméleti és gyakorlati ismeretekre építve hozzák meg tudatos döntéseiket munkájuk során (Robin 2017).

4.5. Távoktatás

A kérdőívre adott válaszokban több észrevétel is előfordult a képzés távoktatásban történő megvalósítását illetően, sőt az egyik kérdés kifejezetten arra irányult, hogy alkalmasnak találták-e a hallgatók a tananyag elsajátítására a távoktatási módot (15. kérdés). Habár a képzés távoktatási módban került meghirdetésre, tehát a hallgatók már a jelentkezés pillanatában tudták, hogy egy speciálisan kialakított online felületen fognak tanulni, csupán a hallgatók 78 százaléka találta teljes mértékben alkalmasnak a távoktatási módot a képzéshez, és 22 százalékuk jelzett mérsékelt elégedetlenséget. A többség azonban elégedett volt az e-tanulási környezettel, különösen a tananyagok elektronikus elérhetőségét értékelték. Sőt, az egyik válaszadó kifejtette, hogy jóllehet némi hanyagságra számított a távoktatási mód miatt a képzés színvonalát illetően, végül kellemesen csalódnia kellett.

Az említett problémák között szerepelt az időgazdálkodás nehézsége. Az e-tanulási környezet tér- és időbeli függetlensége miatt ugyanis kihívást jelenthet a megfelelő időbeosztás kialakítása, ezért önfegyelemre és önmenedzselésre van szükség, másként összetorlódhatnak a feladatok. Mindez azonban elősegíti a hallgató autonómiáját és a saját munkája iránti felelősségvállalását is (Robin 2020). A tanulás szervezését igyekeznek elősegíteni az oktatásban alkalmazott tanulásmenedzsment-rendszerek (például a Canvas és a Moodle), amelyek megismerése és alkalmazása viszont további kihívások elé állíthatják a feladataival egyébként is küzdő hallgatót (Pym 2002). Ilyenkor kifejezetten fontos a távoktatásban mentor és facilitátor szerepet betöltő oktatóval folytatott kommunikáció, amely a gyakorlati segítségnyújtás mellett a hallgató elszigetelődését is csökkentheti (Robin 2020). A felmérés résztvevői beszámoltak róla, hogy a képzés során a legtöbb tantárgy oktatója rendkívül rugalmasnak bizonyult, folyamatos és konstruktív interakciót folytatva velük a távoktatási mód ellenére is.

Az e-tanulási környezetben az interakció megteremtésének egyik hasznos eszköze a Canvas tanulásmenedzsment rendszer fórumfunkciója, amely a csoporton belüli interakciót szolgálja, és lehetővé teszi az „osztálytermi” diskurzust, minden résztvevő számára biztosítva a hozzászólás és az egymással folytatott kommunikáció lehetőségét³. A *Gazdasági és jogi szakfordító és lektor* szakirányú továbbképzés lektorálási kurzusain minden lektorálási feladathoz egy-egy fórum is tartozott, amely a feladatok előkészítéseként, kiegészítéseként, illetve konklúziójaként szakmai diskurzusra, gyűjtőmunkára vagy esetleg kreativitást igénylő feladatokra invitálták a hallgatókat, kölcsönös hozzászólásokra biztatva a résztvevőket, megtörve az otthoni munka esetleges monotonitását. A kérdőívre adott válaszok alapján a hallgatók kifejezetten értékelték a „mindig van még egy kérdésem” típusú lektori fórumkérdéseket, és hogy „orv módon” rá voltak véve a gondolkodásra:

„A fórumok is megfelelően ellensúlyozták a személyes oktatás hiányát, sőt, így talán még inkább átgondolt válaszok születtek a kérdésekre, és mindenki kvázi rá volt kényszerítve (jó értelemben), hogy hozzászóljon. Sokszor a komfortzónámon kívül is megnyilvánultam, és igyekeztem végigolvasni a többiek válaszait is; sokat lehetett belőlük tanulni, emberileg is.”

³ A Canvas tanulásmenedzsment-rendszer fórumfunkciójának alkalmazásáról és hatékonyságáról bővebben lásd Robin (2020).

4.6. Pozitívumok és javaslatok

A felmérés utolsó három pontjában (16–18. kérdés) megkértem a hallgatókat, hogy fejtsek ki, mit értékelték leginkább a *Gazdasági és jogi szakfordító és lektor szakirányú továbbképzésben*, különösen a lektorálással kapcsolatos kurzusokban, és hogy tegyenek javaslatokat a képzés tökéletesítését illetően. Utóbbi egyben természetesen azt is lehetővé tette, hogy a hallgatók kritikákat fogalmazzanak meg. Ahogyan arról fentebb már szó esett, a válaszadók elsősorban a gyakorlatorientáltságot és a gyakorlati feladatokat emelték ki pozitívumként. Ehhez kapcsolódóan értékelték még a képzés szakmaiságát is, ahogyan a tananyag és a feladatok reflektáltak a piaci követelményekre és gyakorlatokra, igyekezve megismertetni az aktuális trendeket a hallgatókkal.

A Canvas tanulásmenedzsment-rendszer alkalmazásának eredményeként a tananyag jól tervezhető és dokumentálható volt, a kurzusok átláthatóvá és követhetővé váltak. Ilyen módon minden információ gyakorlatilag korlátlanul hozzáférhető és felhasználható, illetve visszakereshető akár a későbbiekben is (Bereczki et al. 2020: 10). Szintén pozitívnak találták, hogy az online vagy elektronikusan elérhető tananyagok, olvasmányok többsége pedig a legfrissebb kutatási eredményekre épül:

„Kifejezetten értékelem, hogy a doktori iskola doktoranduszai által megírt disszertációkból tanulhattunk. Ebből is érzékelhető a hasznos, eredményekkel teli, gyakorlati munka és tudás, amelyre a képzés épül.”

A felmérésben részt vevő hallgatók továbbá nagyra értékelték a heti rendszerességgel beadott munkájukra érkező részletes és személyes visszajelzéseket az oktatóktól. Habár a tanár az e-tanulási környezetben már nem a tudás elsődleges forrásaként funkcionál, és a tanulók autonómiája kerül az előtérbe, mentorként továbbra is fontos feladatot lát el, a hallgatók leginkább tőle várják a teljesítményükkel kapcsolatos megerősítést és a támogatást, valamint az értékelést is a tanulási folyamatban (Robin 2020). Ahogyan arról fentebb is szó esett, távoktatási módban az interakció kulcsa elsősorban az oktató kezében van, de a csoporton belüli kommunikáció elősegítésén túl nagy hangsúlyt szükséges fektetnie a hallgatók munkájával kapcsolatos személyes visszajelzésekre is. A hallgatók véleménye szerint további fontos segítség volna saját munkájuk önálló értékeléséhez, ha az oktatók közös megbeszélések híján mintamegoldásokat osztanának meg minden feladathoz.

Ugyancsak pozitívumként emelték ki a hallgatók a fordítói és a lektori projektmunka feladatait, amelyek a tágabb értelemben vett, a megbízástól a célnyelvi szöveg átadásáig terjedő fordítási folyamatba engednek betekintést, felkészítést nyújtva a fordítói piac minden szakmai elvárására, valós fordítási megbízásokon keresztül (Sereg és Mány 2020). A felmérés résztvevői a valós feladatok mellett nagyra értékelték azt a lehetőséget, hogy a távoktatási mód ellenére is csapatban, együtt tudtak dolgozni bizonyos projekten a társaikkal. A kollaboratív fordítás egyre elterjedtebb a fordítói piacon, ráadásul online felületen is zökkenőmentesen végezhető, ezért az e-tanulási környezet autentikus lehetőséget biztosít a gyakorlására, és alkalmas arra is, hogy megtörje a távoktatásban részt vevő hallgató számára a tanulás monotonitását és az elszigeteltséget. Ez lehet az egyik ok, amiért a hallgatók hasznosnak tartanának még több és nagyobb – fordítói és lektori – projektmunkát is a képzésben.

A legtöbb módosítási javaslat az e-tanulási környezet alkalmazásával kapcsolatban érkezett a válaszadóktól, nem is meglepő módon, hiszen a 15. kérdéskörnél többen is jelezték, hogy akadtak gondok a platformmal a képzés során. A hallgatók hasznosnak találnák segédanyagok vagy egy konzultációs fórum, illetve rovat megosztását közérdekű információk között a Canvas tanulásmenedzsment-rendszer

használatával kapcsolatban, hogy könnyebben tudjanak eligazodni az online platformon. A válaszadók szerint ugyancsak segítséget nyújtana a hallgatók számára, ha az oktatók egységes módon jelenítenék meg és publikálnák az egyes kurzusokhoz tartozó modulokat, expliciten jelezve a határidőket is, hogy „ne kelljen kutatni” az információk után.

Mindkét észrevétel jogosnak tekinthető, hiszen az oktató felelőssége, hogy gondoskodjon az alkalmazott infokommunikációs eszközök funkcióinak megismeréséről, illetve explicit és végrehajtható utasításokat adjon (Bereczki et al. 2020). Habár az ELTE az elmúlt években az új paradigmának tekinthető digitális távoktatási módszerek és tartalmak fejlesztésére különös hangsúlyt fektetett, pályázati támogatással, segédanyagokkal és nyílt kurzusokkal ösztönözve a digitális távoktatási módszerek alkalmazása iránt érdeklődő oktatók és hallgatók munkáját⁴, mindenképpen érdemes a távoktatásba frissen belépő hallgatók figyelmét felhívni a tájékoztatói lehetőségekre, például az e célra készült digitális segédanyagok megosztásával. További megoldás lehet a tanév elején egy rövid bevezető kurzus tartása a beiratkozott résztvevők számára a képzésben alkalmazott tanulásmenedzsment-rendszerrel.

Az e-tanulási környezet továbbá minden hatékonysága ellenére sem feltétlenül alkalmas minden tananyag és tudás átadására, illetve bizonyos tárgyak esetében a téma alaposabb, mélyebb feldolgozására van szükség (Robin 2020). A felmérés résztvevői szerint érdemes volna a nyelvtechnológiát jóval részletesebben és intenzívebben oktatni, egyrészt mivel a fordítástámogató eszközök használatát a legtöbb fordítási megbízás esetében elvárják az irodák, másrészt pedig távoktatásban a nyelvtechnológia oktatása nehézségekbe ütközik. A több nyelvtechnológiai gyakorlat mellett ezért segítséget nyújthat időnként egy-egy online konzultációs tanóra valamilyen webinárium platformon (Zoom vagy Microsoft Teams), kombinálva az aszinkron és szinkron távoktatási módszereket az alaposabb magyarázatot igénylő tantárgyak vagy tananyagok esetében. Ez a megoldás nem csupán a tudásanyag elsajátítását könnyítheti meg, hanem a csoporton belüli és az oktatóval folytatott interakciót is.

A hallgatók szerint további előnyökkel járna, ha az oktatók aktívan kommunikálnának és együttműködnének a kurzusok követelményeit és a nagyobb lélegzetvételű beadandók ütemezését illetően, hogy elkerülhetővé váljon a határidők összeecsúszása. Ugyanakkor elismerték, hogy a tanáraik nagyon rugalmasnak bizonyultak, amikor haladékat és megértést kérve fordultak hozzájuk egy-egy feladat késedelmes beadása esetén. Az e-tanulási környezetről szóló szakirodalom kiemelten foglalkozik a távoktatás résztvevői közötti interakció megteremtésével, valamint a hallgató és az oktató közötti személyes kommunikációval (lásd Pym 2002; Bereczki et al. 2020; Robin 2020), de nagyon kevés szó esik az oktatók egymással folytatott egyeztetéséről és a tanulási program összehangolásáról. Ennek oka részben az lehet, hogy a Covid-19-világjárványt megelőzően a képzőintézmények még jellemzően nem kínáltak teljes oktatási modulokat vagy programokat e-tanulási rendszerben – az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke úttörő módon 2016-ban indította el online szakirányú továbbképzéseit –, legfeljebb egy-egy nem feltétlenül összefüggő online kurzus szerepelt a tantárgy kínálatokban, így nem volt szükség az oktatók közötti kommunikáció szorgalmazására és átfogó módszertani szervezésre.

A követelmények összehangolása és a tanulók feladatainak egyenletes elosztása minden oktatási programban fontos, de az e-tanulási környezetben különösen nagy hangsúlyt kellene kapnia, hiszen az online rendszerek használata miatt megnövekszenek az oktatás résztvevőinek munkaterhei, és míg jelenléti oktatási módban többnyire egy-egy rövid megbeszélés is elegendő, távolléti módban többfordulós egyeztetésekre lehet szükség egy probléma vagy kérdés tisztázásához, hiszen nemcsak a hallgató, hanem esetlegesen az oktató is másoktól – kollégáitól és tanítványaitól – elszigetelődve dolgozik. A

⁴ <https://www.elte.hu/elearning/segedanyagok>

megoldás tehát az oktatók közötti rendszeres kommunikáció szorgalmazása és az egyes kurzusok követelményeinek teljes képzési modulra vonatkozó ütemezése lehet a képzés vezetőjének részéről. A világjárvány nyomán elterjedtebbé vált az online oktatási rendszerek alkalmazása az egyetemeken, és megnövekedett az e-tanulási környezet sajátosságait vizsgáló kutatások iránti igény is, így remélhetőleg hamarosan több vizsgálati eredmény fog a rendelkezésünkre állni a képzéseinek fejlesztéséhez.

5. Összefoglalás

A fordítási szolgáltatásokra vonatkozó minőségbiztosítási szabványok részletesen előírják a megbízástól a célnyelvi szöveg átadásáig terjedő, tágabban értelmezett fordítási folyamat lépéseit és résztvevőinek feladatait. Az ISO 17100: 2015 szabvány a folyamat kötelező részének tekinti a lektorálást, éppen ezért szükségessé vált olyan szakemberek intézményes keretek között folyó képzése, akik már nem csupán az ösztönökre és megérzéseikre, hanem jól megalapozott elméleti és gyakorlati ismereteikre építve végzik a fordított szövegek ellenőrzését és javítását, hogy a lektorálás eredményeképpen tartalmilag pontos, nyelvi helyes, az eredeti szöveggel egyenértékű, és a célnyelvi olvasók számára feldolgozható, nyomdakész szöveg jöjjön létre a megbízás követelményeinek, a mai magyar köznyelv szabályainak, normáinak és terminológiájának, valamint a szakma elvárásainak megfelelően.

A lektori kompetencia tehát nem ösztönös adottság, hanem elsajátítható készségek együttese, amelyek mindegyike tanulható és fejleszthető. A lektor kompetenciájába tartozik, hogy meghatározott alapelveket követve végezze a fordítás ellenőrzését, javítását és szükség szerint tökéletesítését, munkájának minden részét áthatja a tudatosság. Tisztában van azzal, hogy az adott megbízás keretein belül mely paramétereket kell szem előtt tartania, és azt is tudja, éppen milyen módszer és lektorálási folyamat a célravezető. Döntéseit képes megindokolni, és nem ösztönökre támaszkodva dolgozik, ezért objektív és építő visszajelzést tud adni az általa gondozott szövegről a fordítónak és a megbízónak. A lektorképzés során a hallgatókat az így meghatározott professzionális lektori szolgáltatásra kell felkészíteni a lektori kompetencia összetevőinek fejlesztésével. A szakirodalom és a kutatási eredmények alapján kidolgozott elméleti alapokat, deklaratív tudást lektorálási gyakorlatokkal szükséges ötvözni a procedurális, stratégiai készségek elsajátítására, ugyanakkor külön hangsúlyt szükséges fektetni a nyelvi kompetencia reflexív és tudatos fejlesztésére is.

A jelen tanulmány az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének *Gazdasági és jogi szakfordító és lektor* szakirányú továbbképzésére kívánt reflektálni egy hallgatók körében végzett felmérés eredményei alapján. A kérdőíves felmérésre kapott válaszok azt mutatják, hogy a hallgatók hasznosnak tartották a képzés fordítási és lektorálási elemeit egyaránt, jellemzően a gyakorlati megközelítést, a valós projektfeladatokat és a fordítói szakma elvárásaiba való betekintést értékelték. A legfontosabb eredmény pedig, hogy egyértelműen felismerik fordítói és lektori kompetenciájuk fejlődését, elsősorban a tudatosság és a professzionális munkavégzés terén: tudatosan alkalmazzák a magyar nyelv szabályait és normáit, tudatosan választanak a különböző megoldási lehetőségek között, és a tanultak alapján már meg tudják indokolni a fordítói döntéseiket és a lektori beavatkozásait. A válaszokban számos javaslat is érkezett a képzéssel kapcsolatban, amelyek elsősorban a jogi szakfordítás és a nyelvtechnológiai gyakorlatok, valamint általánosságban az e-tanulási környezet módszertani fejlesztésének érdekében érdemes megfontolni a jövőben.

Függelék

Lektorképzés - tapasztalatok

1. Nem

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

Nő

Férfi

2. Életkor

3. Korábbi egyetemi végzettség(ek) leírása (pl. jogi diploma)

4. Mi lehet az oka, hogy a csoport tagjainak több mint a fele jogász végzettséggel rendelkezik?

5. Miért a szakfordító- és lektorképzést választotta?

6. Volt-e korábban fordítási tapasztalata?

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

Igen

Nem

7. Volt-e korábban lektorálási tapasztalata?

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

Igen

Nem

8. Összességében hasznosnak érezte a képzést?

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	
Igen	☐	☐	☐	☐	☐	Nem

9. Hasznosnak érezte a képzés FORDÍTÁSI részét?

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	
Igen	☐	☐	☐	☐	☐	Nem

10. Hasznosnak érezte a képzés LEKTORÁLÁSI részét?

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5
	☐	☐	☐	☐	☐

11. Melyik tantárgyat találta kifejezetten hasznosnak a képzés során?

12. Melyik 3 feladatot élvezte legjobban a képzés során?

13. Hogyan fogalmazná meg véleményét saját szavaival a képzéssel kapcsolatban?

14. Hogyan értékeli saját fordítói és lektori kompetenciájának fejlődését a képzés eredményeképpen?

15. Alkalmasnak találta a távoktatási módot a képzéshez?

Soronként csak egy oválist jelöljön be.

	1	2	3	4	5	
Igen	☐	☐	☐	☐	☐	Nem

16. Mit értékelt legjobban a képzésben?

17. Mit értékelt legjobban a lektorálási kurzusokban?

18. Milyen javaslatokat tenne a képzéssel kapcsolatban?

Irodalom

- Benyovszky-Szücs Zs. 2022. Jogi szövegek lektorálása. In: Robin E. (szerk.) *Egy lektorképzés margójára*. Budapest: ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék. 101–108.
- Bereczki E. O., Horváth L., Kálmán O., Káplár-Kodácsy K., Misley H., Rausch A., Rónay Z. 2020. *Távolléti oktatást támogató módszertani segédanyag az ELTE PPK oktatói számára*. Budapest: ELTE, PPK.
- Csatár P. 2017. Fordítás és anyanyelvi kompetencia. In: Kóbor M., Csikai Zs. *Iránytű az egyetemi fordítóképzéshez*. Pécs: Kontraszt. 75–88.
- Faludi A. 2020. *A terminológiai munka helye és szerepe a dokumentációkészítés és -fordítás komplex folyamatában*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE BTK.
- Gárdos B. 2022. A lektori kompetencia – létezik-e egyáltalán? In: Robin E. (szerk.) *Egy lektorképzés margójára*. Budapest: ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék. 36–43.
- Horváth P. 2009. A lektori kompetencia. Doktori értekezés. Budapest: ELTE BTK.
- Konttinen, K., Salmi, L., Koponen, M. 2020. Revision and Post-Editing Competence in Translator Education. In: Koponen, M., Mossop, B., Robert, I. S., Scocchera, G. (eds) *Translation Revision and Post-Editing. Industry Practices and Cognitive Processes*. London: Routledge. 187–202.
- Künzli, A. 2006. Teaching and learning translation revision: Some suggestions based on evidence from a think-aloud protocol study. In: Garant, M. (ed.) *Current Trends in Translation Teaching and Learning*. Helsinki: Department of Translation Studies Publication III, Helsinki University. 9–24.
- Láncos P. L. 2017. A jogi szaknyelvi lektorálás funkciói és kihívásai az ÁKR. példáján. *Magyar Jogi Nyelv* 2017/1. szám. 28–33.
- Martin, C. 2012. The dark side of translation revision. *Translation Journal* Vol. 16. No. 1. <https://translationjournal.net/journal/59editing.htm>
- Massey, G. 2005. Process-oriented Translator Training and the Challenge for E-learning. *Meta: Translators' Journal* Vol. 50. No. 2. 626–633.
- Mossop, B. 1992. Goals of a Revision Course. In: Dollerup, C., Loddegaard, A. (eds) *Teaching Translation and Interpreting: Training Talent and Experience*. Amsterdam: John Benjamins. 81–90.
- Mossop, B. 2001. *Revising and Editing for Translators*. Amsterdam: John Benjamins.
- Mossop, B. (with Jungmin Hong and Carlos Teixeira) 2020. *Revising and Editing for Translators*. Fourth edition. London/New York: Routledge.
- Pym, A. 2002. E-learning and Translator Training. In: *Current Status of Translation Education (conference proceedings)*. Seoul: Sookmyung Women's University. 3–36.
- Pym, A. 2010. *Exploring Translation Theories*. London: Routledge.
- Pym, A. 2013. Translation Skill-Sets in a Machine-Translation Age. *Meta: Translators' Journal* Vol. 58. No. 3. 487–503.
- Pym, A., Grin, F., Sfreddo, C., Chan, A. L. J. 2012. *The Status of the Translation Profession in the European Union*. Luxembourg: European Commission.
- Robert, I. S., Remael, A., Ureel, J. J. J. 2017. Towards a Model of Translation Revision Competence. *The Interpreter and Translator Trainer* Vol. 11. No. 2. 1–19.

- Robert, I. S., Schrijver, I., Ureel, J. J. 2022. Measuring translation revision competence and post-editing competence in translation trainees: methodological issues. *Perspectives*
<https://doi.org/10.1080/0907676X.2022.2030377>
- Robin E. 2017. A lektorálás oktatásának kérdései a szakfordítóképzésben. In: Kóbor M., Csikai Zs. *Iránytű az egyetemi fordítóképzéshez*. Pécs: Kontraszt. 89–106.
- Robin E. 2018. *Fordítási univerzálék és lektorálás*. Budapest: Eötvös József Kiadó. <http://www.eltereader.hu/kiadvanyok/robin-edina-forditasi-univerzalek-es-lektoralas/>
- Robin E. 2019. Munkaharmónia a fordításszolgáltatásban, avagy a lektorálás etikai kérdései. In: Szoták Sz. (szerk.) *Diszciplínák találkozása: nyelvi közvetítés a XXI. században*. Budapest: OFFI. 120–134.
- Robin E. 2020. Virtuális osztályterem a fordítástechnika oktatásában. In: Seresi M., Eszenyi R., Robin E. (szerk.) *Távolléti oktatás a fordító- és tolmácsképzésben. Oktatásmódszertani tapasztalatok a Covid–19 idején*. Budapest: ELTE BTK FTT. 43–61.
- Sereg J., Mány, D. 2020. Valós fordítási projekt több csoporttal a távolléti oktatás keretei között. In: Seresi M., Eszenyi R., Robin E. (szerk.) *Távolléti oktatás a fordító- és tolmácsképzésben. Oktatásmódszertani tapasztalatok a Covid–19 idején*. Budapest: ELTE BTK FTT. 17–42.
- Terryn, R. A., Robert, I. S., Ureel, J. J., Remael, A., Hanouille, S. 2017. Conceptualizing Translation Revision Competence: A Pilot Study on the Acquisition of the Knowledge about Revision and Strategic Subcompetences. *Across Languages and Cultures* Vol. 18. No. 1. 1–28.
- Torres-Simón, E., Pym, A. 2016. The professional backgrounds of translation scholars. Report on a survey. *Target* Vol. 28. No. 1. 110–131.

Internetes hivatkozások

- EMT (European Masters in Translation) 2017. Competence Framework 2017.
https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emt_competence_fwk_2017_en_web.pdf
- EN 15038:2006 European Quality Standard
<http://qualitystandard.bs.en-15038.com/>
- eTransFair: Competence card for specialised translators
<https://etransfair.eu/about/intellectual-outputs/io1-competence-card>
- ISO 17100:2015 Translation services – Requirements for translation services
<https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:17100:ed-1:v1:en>

Nyelvtechnológia: előny vagy hátrány a lektorálásban?

MemoQ vagy Word?

Dézsi Beáta Aliz

E-mail: dezsibetti@gmail.com

Kivonat: A technológia robbanásszerű fejlődése láthatóan átformálta mindennapi életünket, és óriási hatással volt a fordítási piacon alkalmazott munkamódszerekre és eljárásokra is. Az emberi tudás és intelligencia továbbra is nélkülözhetetlen a fordítási munkafolyamatban, a fordítástámogató eszközök (a CAT gyűjtőnéven is ismert szoftverek) alkalmazása nélkül ma már szinte lehetetlen korszerű és költséghatékony fordítási szolgáltatásokat nyújtani. Mikor érdemes fordítási környezetet használni fordítóként és lektorként? A válasz látszólag az lenne, hogy mindig. A fordítási környezet ma már szerves része a fordítási folyamatnak, használata gyakorlatilag elkerülhetetlen, hiszen minden szakma fejlődik, itt sem ragadhatunk le a hagyományos szövegszerkesztőnél sem fordítóként, sem lektorként. Gyakran hallhatjuk, hogy vannak a fordítási környezethez „ajánlott” és „nem ajánlott” szövegtípusok, de én most nem ebből az irányból közelíteném meg a kérdésre adandó választ. Meg kell tanulnunk a saját szolgáltatunkba állítani a szoftvereket.

Kulcsszavak: lektorálás, nyelvtechnológia, CAT-eszköz, fordítómemória, szegmens

1. Bevezetés

Az elmúlt években a globalizáció és a technológia fejlődése nagymértékben megváltoztatta a fordítók és lektorok munkáját. Egyre rövidebb idő alatt kell egyre több szöveget lefordítani, de továbbra is fontos szempont a minőség. Személyes tapasztalatból tudom, hogy az idő rövidülése és a minőség biztosítása „öselenségek”, a hagyományos módszerekkel „kibékíthetetlenek”. Szerencsére segítségünkre jött a modern technológia. Az egyre csak növekvő igények kielégítése céljából különböző számítógépes eszközök jelentek meg, amelyek valamilyen módon próbálják kiegészíteni a fordítót és a lektort szorult helyzetéből. Ezek közül napjainkban a legelterjedtebbek az úgynevezett fordítási környezetek, amelyek integrálják az olyan fontosabb elemeket, mint például a fordítómemória, a terminológiai adatbázis, a szövegpárhuzamosító vagy az elemzés.

A számítógépen használt szoftverek, szövegszerkesztők és a modern nyelvtechnológiai eszközök előnyei és hátrányai tekintetében nem tudom különválasztani a fordítókat és a lektorokat, hiszen mindkét szakma képviselői „egy csónakban eveznek”. Dolgozatomban igyekszem bemutatni, hogyan segítenek vagy épp hátráltatnak a nyelvtechnológiai eszközök.

Biau-Gil és Pym (2002) már több mint tíz évvel ezelőtt felhívta arra a figyelmet, hogy az ilyen eszközök használata már nem választás kérdése, ez pedig ma már hatványozottan igaz. A fordítási környezetek ugyanis alapvető munkaeszközzé váltak, használatuk gyakorlatilag kötelező, elvárt készség minden egyes fordítótól és lektortól. Ezt mi sem támasztja jobban alá, mint hogy a fordítást segítő eszközök ismerete felkerült a szükséges kompetenciák listájára.

Néhány évvel ezelőtt szabadúszóként szembesülnöm kellett a ténnyel, ha nem modernizálok, hamar lehúzhatom rolót, a fordítóirodák ugyanis nem fognak alkalmazni. Az informatikai/programozói

alapszakmámnak köszönhetően könnyen ment a váltás, ahogy jött az új megrendelés, letöltöttem a megfelelő szoftver próbaverzióját, tanulmányoztam a használati útmutatót, megnéztem pár oktató videót, és azóta is folyamatosan képezem magam.

2. A nyelvtechnológia hatása

A nyelvtechnológia, amely a természetes nyelvű szövegek számítógépes feldolgozását segítő számítógépes nyelvészet részterülete, a munkánk elengedhetetlen részévé vált. Jelenleg a nyelvtechnológia képes a felszínen megjelenő elemeket rendszerezni és elemezni, pl. elemző lánc segítségével adott szövegeket tokenizálni és mondatokat elemezni. A felszínen nem megjelenő, rejtett tudást azonban explicit módon kell megjeleníteni, például annotáció segítségével.

A számítógépes nyelvészet (nyelvtechnológia) fejlődését három nagy időszakra lehet bontani. Az 1950-es és 1990-es évek között a szabály alapú, az 1990-es és 2010-es évek között a statisztikai alapú, a 2010-es évektől a neurális hálós rendszerek használata volt a jellemző. A nyelvtechnológiában a két korábbi rendszerhez képest a neurális hálók megjelenése hozott igazi áttörést. A neurális hálóknak köszönhetően egy adott szó valamennyi előfordulásának kontextusa egyetlen többszáz dimenziós szövektorban modellálható. A szövektorok egy többszáz dimenziós térben helyezkednek el, ahol a hasonló jelentésű szavak egymáshoz közel vannak. A figyelmi mechanizmusoknak (*attention mechanism*) köszönhetően ugyanakkor a szavak kontextuális meghatározottságában (anafóra, vonzatok) nem az egymás mellettiség az egyedüli szempont. A neurális hálók alkalmazása a számítógépes fordításban is átütő sikert és gyors paradigmaváltást eredményezett. A párhuzamos mondatok mintájára alapuló „*autoencoding*” (mondatrepresentáció egyetlen vektorban) és (a célnyelvi valószínűségi modell alapján elvégzett) „*decoding*” sokkal folyékonyabb, összefüggőbb, jobb minőségű nyelvi kimenetet eredményez, mint a kifejezés- vagy szintaktikai alapú rendszerek alkalmazása. A neurális technológia tehát merőben új távlatot nyit a nyelv modellezésében és olyan területeket is érint, ahol eddig robusztus eredmények nem születtek, pl. a szemantika.

A nyelvtechnológia felhasználási területei:

- (1) Információkinyerés: keresőszoftverek, automatikus adatbázisépítés, adatgyűjtés, statisztikai elemzések
- (2) Beszédfelismerés: automatikus leirat készítése, diktáló programok, hangalapú személyi asziszisztens
- (3) Gépi beszédszintézis: felolvasó szoftverek, GPS-rendszerek
- (4) Gépi fordítás: szabályalapú és statisztikai alapú
- (5) Számítógépes szótárak
- (6) Nyelvi tartalmak digitalizálása: OCR, kézírás gépirássá átalakító szoftverek
- (7) Helyesírás-ellenőrök
- (8) Prediktív szövegbevitel

A technológia robbanásszerű fejlődése láthatóan átformálta mindennapi életünket, és óriási hatással volt a fordítási piacon alkalmazott munkamódszerekre és eljárásokra is. Ugyanakkor az emberi tudás és intelligencia továbbra is nélkülözhetetlen a fordítási munkában, a fordítástámogató eszközök (a CAT gyűjtőnéven is ismert szoftverek) alkalmazása nélkül ma már szinte lehetetlen korszerű és költséghatékony fordítási szolgáltatásokat nyújtani.

A fordítástámogató eszközök számos jelentős előnyt biztosítanak.

- (1) Alacsonyabb fordítási költségek
Mindenekelőtt felbecsülhetetlen segítséget nyújtanak a forrásszövegben előforduló ismétlődések és más, fordítást nem igénylő karakterek kiszűrésében. Ezzel a funkcióval közvetlen és igen jelentős hatással vannak a fordítási költségekre is.
- (2) Egységes szóhasználat valamennyi dokumentumban
Az ismétlődő kifejezések azonosítása révén a CAT-eszközök elősegítik az egységes terminológia alkalmazását a teljes fordítási folyamat során. Minél kevesebb időt vesz igénybe az egyes dokumentumokban szereplő kulcskifejezések egységesítése, annál gyorsabban készül el a fordítás.
- (3) Minőségbiztosítási szempontok
A fordítástámogató eszközök arra is képesek, hogy jelezzék, ha a fordításban következetlenség vagy elütés található, ezáltal jelentős szerepet töltenek be a minőségbiztosítási folyamatok során is. Megkönnyítik a munkát akkor is, ha a fordítási projekt több fordító egyidejű munkáját igényli. A CAT-eszközökkel tehát a fordítási idő és a költségek egyaránt számottevően csökkenthetők.

3. A minőségbiztosítás szerepe

A napjainkban igen meghatározó minőségbiztosítás, amelynek kulcsfontosságú eleme a lektorálás. Az MSZ EN ISO 17100:2015 (Fordítási szolgáltatások) szabvány megjelenése óta a fordítási folyamat elengedhetetlen része a lektorálás, de manapság sokszor maga a fordítás is egybefonódik a lektorálással: a rövid határidők miatt és a fordítási környezetek, illetve a forrás- és célnyelvi dokumentumokat együtt tartalmazó archívumok megjelenésével egyre inkább kollázsfordításokat (*collage translations*) kell készíteni. A fordítást már nem nulláról kell megírni, hanem különböző forrásokból származó célnyelvi változatokat kell a forrásszöveghez alakítani, illetve gondoskodni kell arról, hogy a kollázs darabjai jól illeszkedjenek egymáshoz. A kollázs fordítások összeollózása a hatékony keresés és a lektorálás kompetenciáját ötvözi.

A folyamat tovább bonyolódik, ha a fordító a meglévő fordítómemória-találatok mellett gépi fordítási modult is használ, mert ilyenkor a fordító egyszerre öt művelettel zsonglörködik: ellenőrzi (lektorálja) a fordítómemória 100%-os találatait, adaptálja a részleges egyezéseket, utószerkeszti a gépi fordítás kimenetét, lefordítja a hiányzó szegmenseket és harmonizálja a szöveget. Fontos megjegyezni, hogy a gépi fordítás utószerkesztése merőben más képességeket kíván, mint az emberi fordítások (itt TM, azaz *translation memory* találatok) adaptálása, hiszen más hibák és eltérések jellemzik a két módszert. A gépi fordítások utószerkesztése mélyebb beavatkozást igényel, hiszen az eredmény ritkán hibátlan; ezzel szemben az emberi fordítások adaptálása csupán a meglévő fordítómemória-találatok frissítését és módosítását jelenti.

Miért fontos minőségbiztosítási eszköz a lektorálás? A lektor privilegizált helyzetben van, mert ő a fordítás első olvasója. A fordító sokszor a forrásszöveg „hipnózisa alatt” fogalmaz, míg a lektor kívülállóként, „friss szemmel” tekint a fordításra és nagyobb szemantikai egységeket képes átlátni. Ezt a képességet a nyelvtechnológiai eszközök hatékonyan támogatják? A válaszhoz meg kell értenünk, milyen szempontokat vesz figyelembe a lektor, másrészt meg kell vizsgálnunk a támogatószoftvereket.

A lektor két szempont alapján dolgozik: egyrészt „friss szemmel” olvassa a fordítást, másrészt egy közös, előre meghatározott, racionális alapokon álló norma alapján értékeli és javítja. A lektorálás tehát nem cenzúra, amely egy ideológia nevében önkényes módosításoknak veti alá a szöveget, hanem egy általánosan elfogadott norma alapján történő értékelés, amelyben a folyamat résztvevői kollegiális – és nem hierarchikus – viszonyban állnak egymással. A norma nemcsak szabályrendszer, amelyet követni kell, hanem egyben biztonságot is ad a fordítónak, aki részben tudatosan (hogy megfeleljen a szakma és a kollégák elvárásainak), részben ösztönösen (mert megtanulta és magáévá tette) alkalmazza a benne foglaltakat.

Most pedig nézzük meg közelebbről, hogy amelyek a lektorálás és ellenőrzés különböző módjai. Az MSZ EN ISO 17100:2015 szabvány lépésről lépésre ismerteti a fordítási folyamat elemeit, és ötféle minőség-ellenőrzést említ. A szabvány értelmében a fordítási folyamat lépései – ahogyan az 1. ábrán is látható lényegi összefoglalásaként – a következők, és adott esetben értéknövelő szolgáltatásokkal (például fordítómemória-építés, visszafordítás, harmadik személy általi lektorálás) egészülhetnek ki:

- (1) Fordítás (*Translation*): Ügyelni kell a helyes és konzisztens terminológiára, a nyelvtani és helyesírási szabályok betartására, a lexikai kohézió megteremtésére, a frazeologizmusok megfelelő használatára, a stílusra, a helyi sajátosságokra, a formátumra, valamint a célközönség és a fordítás céljának szem előtt tartására.
- (2) Ellenőrzés (*Checking*): A fordító ellenőrzi, és szükség esetén javítja saját munkáját. Kritériumok: a jelentés pontos átadása, kihagyások, nyelvi és egyéb hibák javítása, projekt-specifikus előírások betartása.
- (3) Lektorálás vagy kontrollszerkesztés (*Revision*): A forrás- és a célnyelvi szöveg összehasonlítása, majd jobbítási javaslatok. A lektorálást egy másik (a fordítótól eltérő) szakember végzi, aki megfelelő kompetenciával rendelkezik a forrás- és a célnyelven. Kompetenciája megegyezik a fordítóéval, de kiegészül azzal, hogy az adott szakterületen fordítási tapasztalattal kell rendelkeznie. A lektor javaslatai alapján a fordításszolgáltató gondoskodik a szükséges javítások elvégzéséről, ami adott esetben újrafordítást is jelenthet. Kritérium: a fordítás ellenőrzése kétnyelvű egybevetéssel: megfelel-e a céljának, illetve adott esetben terminológiai következetesség, regiszter és stílus.
- (4) Célnyelvi ellenőrzés (*Review*): Egynyelvű ellenőrzés (célnyelven) és jobbítási javaslatok. A célnyelvi ellenőrzést végző személy a téma szakértője a célnyelven. A célnyelvi ellenőrzési javaslatai alapján a fordításszolgáltató gondoskodik a szükséges javítások elvégzéséről. Kritérium: a fordítás megfelel-e a céljának, adott esetben megfelel-e a regiszter és a szakterület konvencióinak betartása.
- (5) Korrektúra (*Proofreading*): A kefelevonat ellenőrzése publikálás előtt. Amennyiben a szolgáltatás specifikációja előírja, a fordításszolgáltatónak gondoskodnia kell a szöveg korrektúrázásáról. Kritérium: nincs meghatározva.
- (6) Végellenőrzés (*Final Verification*): A fordításszolgáltató végzi. Kritérium: a szolgáltatás megfelel-e az előzetes specifikációknak.

1. ábra
Fordítási munkafolyamat

A fenti minőségbiztosítási lépések közül a célnyelvi ellenőrzés és a korrektúra elhagyható, az ellenőrzés, a lektorálás és a végellenőrzés pedig kötelező elem. Az ellenőrzés a fordító feladata, a lektorálást egy főként nyelvi profillal rendelkező szakember végzi (aki sokszor maga is fordító), a célnyelvi ellenőrzést pedig olyan szakemberre bízják, aki adott esetben nem is ismeri a forrásnyelvet. A korrektúra és a végellenőrzés elvégzésével kapcsolatban a szabvány elég szűkszavú, de saját tapasztalatom alapján feltételezem, hogy a korrektúrát korrektor, a végellenőrzést pedig projektmenedzser végzi. A végellenőrzés nem a szövegre, hanem a szolgáltatásra irányul. Magát a fordítást tehát legalább ketten – először a fordító, majd a lektor – ellenőrzik. Ha a fordítóiroda megfelelő munkatárssal dolgoztat, akkor a szöveg funkciója és a fordító megbízhatósága alapján dönthet a lektorálásról.

Az ügyfelek sokszor a lektoráláson szeretnének spórolni, ezért fel kell hívni a figyelmüket a különböző lektorálási módokban rejlő kockázatokra:

- (1) Magas minőségi elvárások esetén a fordítás, lektorálás, célnyelvi ellenőrzés (TEP¹) modell ajánlott.
- (2) Átlagos minőségi elvárásokhoz általában elegendő a fordítás és lektorálás (TE²), de nagyobb összefüggő szövegek esetében célnyelvi ellenőrzés (P³) is szükséges.
- (3) „A lektorált fordítás a célnyelvi szöveg a forrásszöveg leginkább megfelelő, értelmileg helyes és árnyalataiban is pontos visszaadása azokkal a szakkifejezésekkel és fordulatokkal, amelyet egy célnyelvi szakember alkalmazna, amennyiben a szöveget saját nyelvén fogalmazta volna meg.” (Bán 2009: 44)

¹ TEP = Translation Editing Proofreading

² TE = Translation Editing

³ P = Proofreading

- (4) A fordítóirodák gyakran a fordítás és célnyelvi ellenőrzés (TQA⁴) modellt követik, de ez minőségi kockázattal jár: ekkor „a fordítás a forrásszöveg egyik lehetséges, nyelviileg helyes és értelmileg lényegében helyes értelmezése; azonban előfordulhatnak kisebb értelmezési pontatlanságok, hiszen elmaradt a fordítás szóról szóra történő egybevetése a forrásszöveggel, és a fordítás más szakkifejezéseket és nyelvezetet használhat, mint amit egy anyanyelvi szakember használna (bár a fordításnak az olvasó számára továbbra is érthetőnek kell lennie);” (Bán 2009: 44)
- (5) A csak fordítást (T only) „csak a megrendelő saját felelősségére” (Bán 2009: 44) vállalja a fordítóiroda. Ebben az esetben „a minőség ellenőrzése és a hibák visszajelzése teljesen a megrendelő feladata, és nagyon korlátozott azoknak a hibáknak a köre, amelyekért ingyenes javítást várhat el a fordítóirodától” (Bán 2009: 44).

4. A fordítási környezetek hatékonysága

A sikeres lektorálás alapfeltétele a fentiek alapján a lektorálható minőségű fordítás. A lektorálás hozzáadott érték, amely azonban pénzbe és időbe kerül, függetlenül attól, használnak-e fordítástámogató eszközöket vagy sem. Ahhoz, hogy eldönthessük, előnyt vagy hátrányt jelent-e az ilyen eszközök használata a lektorálásban, ismernünk kell a fordítási környezetek főbb komponenseit, az ilyen eszközökben „fordítható” szövegek jellemzőit, majd rátérhetünk az előnyökre és a hátrányokra.

A fordítási környezet (*translation environment tool*, TEnT) kifejezés csak az utóbbi időben terjedt el, és azokat a szoftvereket jelöli, amelyek központi komponense a fordítómémória, ezenfelül pedig számos további funkciót is integrálnak, például terminológiakezelőt, szöveg-párhuzamosítót vagy elemzést (Zetzsche 2008). A szakirodalomban azonban további megnevezésekkel is találkozhatunk, amelyek félrevezetőek lehetnek. Az elmúlt években leginkább két elnevezés terjedt el a fordítási környezetekre. Az egyik az úgynevezett CAT-eszköz (*computer-assisted translation tools*, CAT, azaz számítógéppel támogatott fordítás), a másik a „fordítómémória” vagy „TM” (*translation memory tool*).

A CAT-eszköz elnevezés jelentése jóval tágabb, mivel beletartozik minden olyan eszköz, amely valamilyen úton-módon segíti a fordító munkáját (Zetzsche 2008). Így idesorolhatók a TM-eszközök, a terminológiakezelők, a korpuszelemző programok, de maga a szövegszerkesztő és a helyesírás-ellenőrző, az online és offline szótárak, szöszedetek, segédanyagok, párhuzamos szövegek, az OCR (optikai karakterfelismerő) vagy a DTP (kiadványszerkesztő) programok, valamint a projektmenedzsmenttel, adminisztrációval kapcsolatos eszközök is (Bowker 2002, Craciunescu et al. 2004). Így a fordítási környezet nem más, mint a CAT-eszközök egyik altípusa. A „fordítómémóriás eszköz” kifejezés csak azokra a programokra vonatkozik, amelyek minimum fordítómémóriát tartalmaznak.

Kiemelendő még a magyar nyelvben igencsak elterjedt „fordítóprogram” és „fordítói program/szoftver” elnevezés is. Ezek használata mindenképpen kerülendő, amennyiben a fent említett fordítási környezetekről van szó, mivel a nem következetes terminushasználat bizonytalanságot eredményez, továbbá sokan hajlamosak a gépi fordításra asszociálni, amikor ezt az elnevezést hallják. A gépi fordítás viszont a mai napig heves ellenállást vált ki sokakból, például minőségi kifogások miatt.

A fordítási környezetek központi nevezhető komponense az úgynevezett fordítómémória (*translation memory*, TM), amely a korábbi munkáinkat tartalmazó szegmenspárokból álló párhuzamos korpuszt jelenti. A forrás- és célnyelvi szövegek szegmensekre (= nagyjából mondategység, de lehet

⁴ TQA = *Translation Quality Assurance*

cím, táblázat cellája stb.) bontva és az összetartozó szegmensek összekapcsolva szerepelnek benne (Bowker 2002). Amikor beolvassuk egy új szöveget, a program először ezt az új szöveget is szegmensekre bontja, majd összeveti a fordítómémória tartalmával, és ha egyezést talál, felkínálja az adott találatot a fordítónak, aki eldöntheti, hogy használja, elveti, esetleg az új kontextusnak megfelelően módosítja azt. Ennek segítségével a fordítónak ideális esetben soha nem kell kétszer ugyanazt lefordítania, hiszen az összes korábbi munkája újrahasznosítható (Bowker 2005).

Egy másik fontos komponens a terminológiakezelő (*terminology tool*), amely számos fordítási környezet integrált része, ám arra is találhatunk példát, hogy külön program látja el ezt a funkciót. A terminológiai adatbázisban alapvetően az adott szakterülethez tartozó terminusokat és a hozzájuk tartozó információkat tároljuk és használjuk fel fordítás közben. A kifejezéseken kívül a legtöbb esetben definíciót, forrást, kontextust, képet vagy nyelvtani információkat is megadhatunk. Emellett a terminológiai kivonatolás (*term extraction*) segítségével lehetőségünk van egy adott szöveg (lehetséges) terminusait még a fordítás megkezdése előtt kilistázni a programmal (Bowker és Fischer 2010). A konkordancia (*concordance*) segítségével rákereshetünk meglévő erőforrásainkban egy adott szóra (vagy részletére), kifejezésre, tagmondatra, sőt akár egész mondatra is, és láthatjuk a keresett elem összes addigi előfordulását kontextussal együtt.

Fontos még a minőség-ellenőrzési (*quality assurance*, QA) modul, amely többek között ellenőrzi, helyesen vittük-e át a céloldalra a nem fordítandó elemeket (pl. számok, dátumok, tulajdonnevek stb.), nincs-e inkonzisztencia a fordítómémória-találatok használatát illetően, megfelelő terminusokat használtunk-e, vagy nem maradt-e ki valami.

Az újabb eszközökben lehetőség van a szegmensnél kisebb, de a terminusnál nagyobb egységek előhívására és újrahasznosítására is a szegmens alatti illesztés segítségével (*sub-segment matching*). Fordítás közben a program figyeli a munkánkat (az általunk kijelölt erőforrásokat), és javaslatokat tesz, miközben begépeljük a fordított szöveget (O'Hagan et al. 2010). A javaslatok lehetnek szavak, kifejezések, félmondatok is.

Mikor érdemes fordítási környezetet használni fordítóként és lektorként? A válasz látszólag az lenne, hogy mindig. A fordítási környezet ma már szerves része a fordítási folyamatnak, használata gyakorlatilag elkerülhetetlen, hiszen minden szakma fejlődik, itt sem ragadhatunk le a hagyományos szövegszerkesztőnél sem fordítóként, sem lektorként. Gyakran hallhatjuk, hogy vannak a fordítási környezethez „ajánlott” és „nem ajánlott” szövegtípusok, de én most nem ebből az irányból közelíteném meg a kérdésre adandó választ.

A fordítási környezetek nyújtotta előnyök egyértelműek: (1) gyorsítják a fordítási folyamatot, (2) jótékonyan hatnak a fordítás minőségére. Minél jobb a minőség, annál könnyebb a lektorának, és a technológia vívmányai a lektorálást is segítik. A fordítási környezetek segítségével a terminológia és a stílus szintjén nagyobb fokú konzisztencia érhető el, ami abban nyilvánul meg, hogy a fordítók az ismétlődő mondatokat, részeket egyformán fordítják, és a terminusokat is egységesen használják, ezáltal a lektoroknak is egyszerűbb a feladatuk. Ez különösen akkor fontos, amikor többen dolgoznak egy nagyméretű projekten, a szöveg jó minőségű és egységes fordítása jöhet létre, hiába dolgozik rajta több, eltérő stílusú fordító (Bowker 2005).

Nagyon fontos, hogy az erőforrásainkat (pl. fordítómémória vagy terminológiai adatbázis) bizonyos időközönként ellenőrizzük, és a hibákat javítsuk. Ha elmarad a „karbantartás”, csak magunknak okozunk pluszmunkát. Másrészről azért kell körültekintően bánni a találatokkal, mert előfordulhat, hogy az adott mondat az új kontextusba egyáltalán nem illik. A gyorsaság miatt a fordítók és a lektorok

is hajlamosak lehetnek gondolkodás nélkül átvenni a fordítómemória-találatokat, és a szöveg helyett a mondat szintjén gondolkodni.

A mondat szintre kényszerítés (szegmensről szegmensre fordítás és lektorálás) gyakran hangoztatott ellenérv a szakirodalomban a fordítási környezetek ellen. Személyes tapasztalatból tudom, hogy ez mennyire megnehezítheti a munkánkat mind fordítói, mind lektori minőségben. Ezzel ugyanis hajlamosak lehetünk a kontextust figyelmen kívül hagyni (Biau-Gil és Pym 2002), elhagyni a kontextuális utalásokat, illetve követni az eredeti szöveg mondat szerkesztését (Bowker 2005). Mindez természetesen elkerülhető úgy, hogy a fordítási környezetben nem a szegmenseket, hanem az előnézetet figyeljük.

A helyzet nem ennyire ideálisan megoldható, mert vannak más buktatók. Gyakorlati tapasztalatból tudom, hogy a rosszul tördelt szöveg mennyire megnehezíti a munkánkat, pedig a megoldáshoz még varázspálca sem kellene. Az elterjedt és széles körben ismert fordítási környezet a magyar fejlesztésű és 2006 óta elérhető memoQ, amely szintén integrált környezet, ahol minden egyetlen programon belül elérhető, tálcán kínál egy megoldást: a szegmensek összevonhatóságát.

5. A trükkös szoftverhasználat

A legelső fordítástámogató szoftveres megbízásom során hatalmas dilemmával néztem farkasszemet. Nem tudtam eldönteni, mi a fontos, a szegmenseken belül lefordítani a mondatot, mert akkor a fordítómemóriából később felhasználható, vagy a szokásos módon a teljes mondatra figyeljek. Természetesen tudom és tudtam, mi a helyes, de új volt a fordítási környezet, és ez megzavart. A szegmenseket fordítottam, hogy a fordítómemóriában „jól nézzen ki”, pedig tudtam, hogy a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg szörendje közötti különbség miatt nem volt ideális a mondat szegmensekre bontása. A lektor természetesen kijavította a szöveget, én meg kaptam egy kis levonást, de jó lecke volt. Megtanultam, hogy az előkészítő fázis és az utómunka mennyire fontos, hogy a fordító és a lektor munkáját ne hátráltassa a CAT-eszköz használata.

2. ábra

Lektorálási példa a memoQ szoftverrel

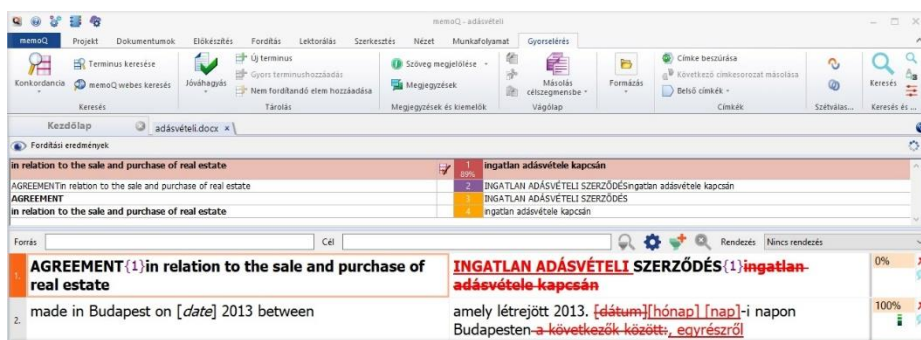
Forrás	Cél	Rendezés	Nincs rendezés
1. AGREEMENT	INGATLAN ADÁSVÉTELI SZERZŐDÉS	101%	✖
2. in relation to the sale and purchase of real estate	ingatlan-adásvétele kapcsán	101%	✖
3. made in Budapest on [date] 2013 between	amely létrejött 2013. [dátum] [hónap] [nap]-i napon Budapesten <u>a következők között, egyrészről</u>	100%	✖
4. [] (born as [...]; born in [] on []; mother's maiden name: []; personal identity number: [2-xxxxxx-yyyy]; address: []; tax number: [link] [tpr] [link] [link] []; [] citizen) as the [exclusive] owner of the a real property indicated below („ Seller ”)	[] (születési neve [...]; születési hely és idő [], []; anyja leánykori neve: []; személyi azonosító száma: [2-xxxxxx-yyyy]; lakcím: []; adóazonosító jel: []; [] állampolgár), mint az alábbiakban felsorolt ingatlan kizárólagos tulajdonosa (a továbbiakban: „ Eladó ”),	99%	✖
5. and	<u>ésmásrészről</u>	100%	✖
6. [] (born as [...]; born in [] on []; mother's maiden name: []; personal identity number: [2-xxxxxx-yyyy]; address: []; tax number: [link] [tpr] [link] [link] []; [] citizen) („ Purchaser ”)	[] (születési neve [...]; születési hely és idő [], []; anyja leánykori neve: []; személyi azonosító száma: [2-xxxxxx-yyyy]; lakcím: []; adóazonosító jel: []; [] állampolgár) (a továbbiakban: „ Vevő ”)	0%	✔
7.			
8. (the Seller and the Purchase together as „ the Parties ”)	(az Eladó és a Vevő a továbbiakban együttesen: „ Felek ”)	0%	✔
9. on the conditions as follows:	<u>közt</u> az alábbi feltételek szerint:	0%	✖

A fenti példán keresztül is jól láthatók a fordító és a lektor nehézségei a memoQ használatával, mivel a forrás- és célnyelvi szöveg más stílust, mondat szerkesztést igényel a jogi nyelv speciális jellege miatt. Ugyanakkor feltételezhetően a fordító nem ismerte még jól a fordítástámogató eszközt: vagy az informatikai jártassága hiányzott, vagy hozzászokott más CAT-eszközökhöz, amelyek nem rendelkeznek a memoQ funkcióival. A 2. ábrán a lektorált verzió látható, amiből világosan kitűnik, hogy a lektorálást követően a 2. sor üres lenne, így nem hagyható jóvá. Ha a lektor sem jártas a szoftver használatában, szöközzel helyettesíti a kitörölt fordítást, és ezután már sikeresen jóváhagyhatja az adott lektorált sort.

Ez a „szököz” trükk nem megoldás, hiszen a fordítómemóriába nem kerülhet több szó fordításaként egy szököz. Annak ellenére sem elfogadható ez a „fapados” alternatíva, hogy a memoQ menüjében van egy „Jóváhagyás beírás nélkül” opció, így legalább a TM utószerkesztését megspórolták. A példából egyértelműen kiderül, hogy a fordító szegmensenként próbált optimális fordítást létrehozni, mert nem akart üres sort hagyni, és ezt a fordítást elfogadhatónak találta. Valószínűleg azért sem optimalizált megfelelően, mert nem volt jártas a jogi szövegek terén, nem ismerte fel, hogy a szerződések neve a gyakorlatban az általa írt módon nem szerepel egy jogi dokumentumon sem.

A 3. ábra egy már majdnem tökéletes lektori megoldást mutat be. A lektor jól ismerte a memoQ lehetőségeit, és alkalmazta az „Egyesítés” műveletet az első két sorra. Ezzel a módszerrel hatékonyabban tudjuk bővíteni a fordítómemóriát, és a lektorálás is egyértelműbbé válik. A lektor szerencsére nem szegmens szinten nézte át a lektorálandó szöveget, ezáltal a végeredmény minősége megfelelő lett.

3. ábra
Lektorálási példa a memoQ teljes ismeretével

A mintaszöveg további részeiből egyértelműen levonható a következtetés, miszerint a fordító – akár tudatosan, akár szakmai hiányosság okán – szegmens szinten maradt, míg a lektor maga mögött hagyta a CAT-eszköz által diktált lineáris, szegmensről szegmensre fordítás módszerét, a szöveg egészére fordította a figyelmét, a célnyelvi jogi szöveg formai és stilisztikai követelményeit figyelembe véve. Így bár az eszköz arra ösztönözte, hogy szegmensenként lektoráljon, miközben a terminológiai és a frazeológiai konzisztenciára is összpontosít – amit Pym (2011: 3) tipikus viselkedésként ír le, amely akkor jellemző, amikor a fordítónak/lektornak gépi fordítómotorral integrált fordítómemóriát kell használnia – a lektor mégsem vesztette egyszer sem szem elől a szintagmatikus kohéziót. A mintaszöveg tehát nem erősíti meg Bowker és Fisher (2010) feltételezését arról, hogy a CAT-eszközök használatával szükségszerűen mondatról mondatra haladunk a szöveggel.

Összefoglalva, a jelen tanulmányban bemutatott lektorált mintaszöveg rávilágított a lektor és a számítógép közötti interakcióra, és jól példázta, hogy a CAT-eszköz egyszerre korlátozza és segíti is

a fordítási folyamatot. A CAT-eszköz központi szerepet játszott a fordítási folyamatban, és a fordító többféle kihívással is megbirkózott: ilyen például a megrendelő preferenciáinak való megfelelés, a gépi fordítómotorral és a terminológiai adatbázissal kapcsolatos bonyodalmak, a gépi fordítómotor által javasolt találatok miatti „csapda”, illetve a kíváncsi, hogy koherens szöveg jöjjön létre a CAT-környezetben. Következésképpen a CAT-eszköz különféle módokon gyakorolt befolyást a lektorra, aki a jelek szerint képes volt ezeknek ellenállni, jártas volt a nyelvtechnológiai eszközök használatában.

Az általános tapasztalat, az élethosszig tartó tanulást hirdető jelenlegi filozófiák és a technika közelmúltbeli változásainak alapvető üzenete, hogy bármilyen eszközt tanulunk is meg használni, legkésőbb két éven belül megváltozik vagy elavult lesz. Tehát a fordítók és a lektorok ne csak egy eszköz részletes használatát sajátítsák el, hanem folyamatosan képezzék magukat!

6. Empirikus kutatások

Számos tanulmány vizsgálja a fordítás minőségét és a termelékenységet, hogy értékeljék a számítógéppel támogatott fordítás hasznosságát. Olyan paraméterekre összpontosítanak, mint a fordítási sebesség, az utószerkesztés mértéke és az elkészült fordításban előforduló hibák száma, vagyis a számítógéppel támogatott fordítás hatása a termelékenységre és a kész fordításra. A gépi fordítás vizsgálata főként a fordítás minőségét értékeli: az esetek többségében az emberi fordítás minőségét hasonlítják össze a gépileg fordított szöveg utószerkesztett változatával, illetve a fordítómémória és a gépi fordítás találatait (TM-találatok és MT-találatok). Kiderítették, hogy a szövegek szakképzett értékelői egyenértékűnek minősítik a kétféle szöveg érthetőségét és pontosságát, sőt az utószerkesztett szöveget talán még jobbnak is találják, de ami a stílust illeti, az emberi fordítást részesítik előnyben.

Garcia (2011) a gépileg fordított szöveg utószerkesztését hasonlítja össze az emberi fordítással: a kísérletéből kiderül, hogy a gépi fordítás esetében a termelékenységnövekedés igen csekély, az utószerkesztéssel viszont minőségileg jobb végeredmény születik, mint emberi fordítással. Guerberof Arenas (2009) kísérlete a gépi fordítással támogatott TM-es fordításról feltárta, hogy a hivatásos fordítók nagyobb termelékenységgel dolgoznak MT-találatokkal, mint a TM-ből érkező részleges egyezésekkel, ráadásul a TM-találatok értékelésekor több hibát ejtenek. Érdekes módon pár évvel későbbi vizsgálata ellentmond korábbi megállapításainak, ezúttal azt tapasztalta, hogy a termelékenységben és a minőségben nincs jelentősebb különbség a TM- és az MT-találatok között (Guerberof Arenas 2012). Ez a vizsgálat azt is feltárta, hogy a fordítók jóval gyorsabban dolgoznak a TM- és az MT-találatokkal, mint amikor teljesen önállóan fordítanak, utóbbi esetében sokkal több hibát is ejtenek.

Teixeira (2011) szabadúszó fordítókkal folytatott kísérletében megállapította, hogy a gépi fordítással támogatott TM-es fordításnál sem a sebességre, sem a minőségre nincs jelentősebb kihatással, hogy a fordítók ismerik-e a találatok eredetét (azaz nem számít, hogy a találat gépi fordításból vagy a TM-ből érkezik, és az sem, milyen értékkel.)

Läubli és munkatársai (2013) fordítóhallgatókkal folytattak kísérletet, ahol a hallgatók valós megbízásokon dolgoztak, méghozzá eltérő körülmények között, miközben a kutatók a fordítás minőségét és sebességét vizsgálták. Az egyik feladatban a fordítók rendelkezésére állt a fordítómémória, egy terminológiai adatbázis és további fordítástámogató eszközök, amíg a másokban mindezek mellett a gépi fordítás eredményeihez is hozzáfértek. A kutatók rájöttek hogy ha gépi fordítást is alkalmazunk a fordítástámogató eszközök mellett, 17,4 százalékkal csökken a fordítással töltött munkaidő. A szövegek minősége pedig mindkét esetben azonos, sőt néhány esetben a gépi fordítás alkalmazásával jobb minőségű fordítás születik.

Kevés tanulmány áll rendelkezésünkre arról, hogy a CAT-eszközök milyen hatást gyakorolnak a munkafolyamatra és a fordító mentális folyamataira, továbbá ebben a kontextusban a kutatások nem terjedtek ki a lektori tevékenységre. Empirikus kutatási eredményeken alapuló ismeretek híján is általánosan elfogadott tény, hogy a CAT-eszközök használata hatással van a lefordított szöveg tartalmára és a fordítási műveletekre. Sejthető, hogy a lektorálási műveletekre gyakorolt hatás is hasonló.

A fordítók szerepköre fokozatosan megváltozott: korábban elsősorban nyelvi közvetítők voltak, manapság viszont idejük nagy részében számítógép támogatásával fordítanak, ami mellett nyelvi közvetítői feladatot is végeznek, és ebből adódóan a fordítók mentális folyamatai is megváltozhatnak. Mivel a lektor is dolgozik fordítóként, így a lektorálási munka esetét sem választanám külön.

A kutatások eredményei egyértelműen arra mutatnak, hogy a TM-es fordítás különbözik a hagyományos fordítástól, és a legtöbb szakembernek a fordítás így könnyebb, érdekesebb, gyorsabb és hatékonyabb, illetve a TM-es fordítás konzisztensebb, hiszen a fordítómemória lehetővé teszi, hogy hozzáférjenek mások munkáihoz. A fordítómemória használata ugyanakkor el is vonja a figyelmet a szöveg egészéről és a fordítás céljáról: a forrásszövegre és a terminológiára koncentrálnak, a mondat szintjén gondolkodnak, és emiatt nem elég körültekintőek.

Összefoglalásképpen elmondható, hogy az előzőekben ismertetett empirikus tanulmányok alátámasztják a feltételezésünket: a CAT-eszközöknek segítő és befolyásoló hatása is van a fordítási és a lektorálási munkafolyamatra.

7. Összefoglalás

Egyelőre nem rendelkezünk elegendő empirikus alapokon nyugvó ismerettel arról, hogy a számítógépes fordítástámogató eszközök (*computer-aided translation tools*, azaz CAT-eszközök) milyen hatással vannak a fordítás folyamatára. A fordítási környezetek bizonyos feltételek mellett gyorsíthatják a fordítás folyamatát, és jótékonyan hathatnak a fordítás minőségére. Nem szabad azonban megfeledezni arról, hogy a programok csak akkor tudnak segíteni, ha megfelelően tudjuk használni őket.

A fentiek alapján a tökéletes lektoráláshoz az lenne az ideális, hogy először átnézzük a szöveget a fordítástámogató szoftver segítségével, majd egy szövegszerkesztőben csiszolgatjuk, amíg ideális célnyelvi szöveg nem lesz. A gyakorlatban erre nem igazán van idő, és bizonyos típusú szövegeknél nincs is igény „művészi” fordításokra, de ha az ideálisra törekszünk, akkor önmagában a CAT-eszköz nem a legmegfelelőbb a tökéletes lektorálásra. A befolyásoló-korlátozó hatás feloldása miatt a fordítónak időnként bizonyos műveleteket kell végrehajtania, hogy szolgálatába tudja állítani a fordítástámogató eszközt. Ez segíti elő az eszköz és a fordító interakcióját.

Az élethosszig tartó tanulás ma már elkerülhetetlen, ha piacképesek kívánunk maradni a szakmánkban, hiszen a modern technológia száguldó tempóban rohan le minket, lassan már évente jön valami újdonság. Zárszóként elmondható tehát, hogy a fordítók és a lektorok nem dőlhetnek hátra a székükben elégedetten, ha egy nyelvtechnológiai eszköz használatát teljes mértékben elsajátították, folyamatosan frissíteniük kell a tudásukat, követve a nyelvtechnológiai fejlődést!

Irodalom

Bán M. 2009. *A fordítás mint tömegcikk vagy szakmai szolgáltatás – merre fordul a piac?* In: Fordítók és Tolmácsok Őszi Konferenciája (2008. szeptember 26.) Előadások szövege. Budapest: Magyarországi Fordítóirodák Egyesülete. 39–45.

- Biau-Gil, J. R., Pym, A. 2002. *Technology and translation (a pedagogical overview)*. In: Pym, A., Perestrenko, A., Starink, B. (eds.) *Translation and its Teaching*. Tarragona: Intercultural Studies Group, Universitat Rovira i Virgili. 5–19.
- Bowker, L. 2002. *Computer-Aided Translation Technology: A Practical Introduction*. Ottawa: University of Ottawa Press.
- Bowker, L. 2005. *Productivity vs Quality? A pilot study on the impact of translation memory systems* [online]. *Localisation Focus – The International Journal of Localisation* 4(1): 13–20.
- Bowker, L., Fisher, D. 2010. *Computer-aided translation*. In: Gambier, Y., van Doorslaer, L. (eds.) *Handbook of Translation Studies*. Volume 1. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 60–65.
- Bundgaard, K. 2013. *Computer-assisted Translation with a Focus on Revision at TextMinded Danmark A/S – a Case Study*. Thesis proposal. Aarhus University.
- Craciunescu, O., Gerding-Salas, C., Stringer-O’Keeffe, S. 2004. *Machine Translation and Computer-Assisted Translation: a New Way of Translating?* *Translation Journal* [online]. <http://translationjournal.net/journal/29computers.htm>
- Garcia, I. 2010. *Is Machine Translation Ready Yet?* *Target* Vol. 22. No. 1. 7-21.
- Guerberof, A. 2009. *Productivity and Quality in the Post-editing of Outputs from Translation Memories and Machine Translation*. *Localisation Focus* Vol 7. No. 1. 11-21.
- O’Hagan, M., O’Brien, S., Flanagan, M. 2010. Keeping an eye on the UI design of Translation Memory: how do translators use the “Concordance” feature. *ECCE’10 Proceedings of the 28th Annual European Conference on Cognitive Ergonomics*. http://www.academia.edu/3696712/Keeping_an_eye_on_the_UI_design_of_Translation_Memory_how_do_translators_use_the_Concordance_feature
- Pym, A. 2011a. *Translation research terms: a tentative glossary for moments of perplexity and dispute*. In: Pym, A. (ed.) *Translation Research Projects 3*. Tarragona: Intercultural Studies Group. 75-110.
- Teixeira, C. 2011. *Knowledge of provenance and its effects on translation performance in an integrated TM/MT environment*. In: Sharp, B., Zock, M., Carl, M., Jakobsen, A. L. (eds) *Proceedings of the 8th International NLPCS Workshop*. Elhangzott: Human-Machine Interaction in Translation. Copenhagen, 2011. 08. 20-21. Copenhagen: Samfundslitteratur. 107-118.
- Zetzsche, J. 2008. *The Translator’s Tool Box: A Computer Primer for Translators*. Winchester Bay: International Writers’ Group, LLC.

A lektori kompetencia – létezik-e egyáltalán?

Gárdos Bálint

gardos.balint@btk.elte.hu

Kivonat: A jelen dolgozat a lektori kompetenciával kapcsolatos szakirodalmat vizsgálja meg, és azzal kapcsolatban tesz megjegyzéseket. Céljai a következők: 1) áttekintem a főbb szakirodalmi megközelítésmódokat a lektori kompetencia vizsgálata terén. Minthogy a szakirodalom nem mutat egységes álláspontot azzal kapcsolatban, hogy el tudunk-e különíteni lektori kompetenciát, vagy inkább a fordítói kompetenciák egyikéről van szó, röviden felsorolom a főbb érveket és ellenérveket, majd vázolólok, mi szól a mellett, hogy mégis elkülönítsük e kompetenciacsoportot. 2) Röviden tárgyalok és összehasonlítok néhány karakteres kompetenciamodell: Mossop (2020), az Antwerpeni Egyetem TricS Kutatócsoportja (Robert, Remael és Ureel 2016, 2020), Horváth (2011) és Robin (2016, 2018). 3) Zárásként azt hangsúlyozom, hogy (hasnolán a TricS csoport csak részben kielégítő kísérletéhez) végső soron empirikus kutatásokra és kidolgozott módszertani, valamint pedagógiai javaslatokra lenne szükség ahhoz, hogy a lektorképzések hallgatói és a gyakorló lektorok számára hasznosíthatóvá váljanak a szakirodalomban megfogalmazódó ismeretek.

Kulcsszavak: lektori kompetencia, fordítói kompetencia, kompetenciamodellek, lektorképzés, fordítóképzés

1. Bevezetés: kérdések

A lektori kompetencia vizsgálata viszonylag új terület a fordítástudományban, és meglehetősen sok vita övezi. Mennyiben térnek el a lektortól elvárható kompetenciák a fordítótól elvárható kompetenciától? Egyáltalán külön kompetenciacsoportról van szó, vagy alapvetően ugyanazon kompetenciáknak a fordítási munkafolyamat eltérő szakaszaiban való alkalmazásairól? E kérdések részben alapvető elméleti (és terminológiai) problémákhoz kapcsolódnak, részben viszont a fordítói gyakorlat (például egy fordítóiroda működésének) konkrét mindennapjaihoz. Nyilvánvalóan nem mindegy, hogy a fordításszolgáltató külön lektort alkalmaz, vagy különböző fordítási projektekből ugyanazon fordítók vesznek részt – hol fordítóként, hol lektorként.

A képzés szempontjából is fontos kérdéstről van szó. Ha úgy látjuk, hogy a két feladat között ebből a szempontból nincsen jelentős különbség, akkor nincsen szükség külön lektorképzésre. Ha viszont úgy véljük, hogy a lektor sajátos kompetenciák és ismeretek alapján dolgozik, akkor a fordítók és a lektorok képzésének is részben el kell különülnie. Ebben az esetben viszont meg kell határoznunk, melyek azok a speciális kompetenciák (esetleges deklaratív és procedurális ismeretek), amelyeket kifejezetten a lektorok esetében kell megcélözni a képzésnek, azután ki kell dolgoznunk a képzés konkrét elemeit. A jelen dolgozat a szakirodalom által tárgyalt néhány fontos kérdés és a lehetséges állásfoglalások vázlatos áttekintésére vállalkozik.

2. Sajátos lektori kompetenciák (érvek mellette és ellene)

A fordítási szolgáltatás alapvető része a lektorálás. Az ISO (*International Organization for Standardization*) 17100:2015 előírása értelmében a fordítói szolgáltatás kötelező része, hogy a fordítást még egy személy ellenőrizze, mielőtt a megbízó azt visszakapná (Translation Services Management 2015). Amint Charles Martin (2012) jogosan megjegyzi, nincs ebben semmi szükségszerű. Egy orvos felírhat valamilyen gyógyszert a nélkül, hogy azt bárki ellenjegyezze, egy építész megtervezhet egy házat, a fordítás terén azonban valamilyen ok miatt adottnak vesszük, hogy a friss szempár olyan előnyökkel jár, amelyekről egyszerűen nem szabad lemondanunk. Az előírás azonban nem részletezi, hogy a mások fordítását ellenőrző személynek milyen képesítéssel kell rendelkeznie (csupán azt rögzíti, hogy releváns fordítási tapasztalattal kell bírnia), és nem definiálja az ellenőrzés folyamatát sem.

A gyakorlatban a legtöbb munkahelyen tapasztalt fordítók látják el a lektori feladatokat (Robin 2016: 46). Elismert könyve 2020-as kiadásában Mossop a professzionális fordítók számos feladatának egyikeként írja le a lektorálást – vagyis nem húz éles határvonalat a két terület közé (Mossop 2020: 115). A lektori kompetencia kutatása diszciplináris szempontból a fordítástudomány hatáskörébe tartozik. Legalább egy 2020-as tanulmány még minden további nélkül a fordítási kompetenciák egyikeként utal a lektorálásra (Kasperavičienė és Horbačasienė 2020). A fordítástámogató (CAT) szoftverek elterjedése úgyszintén komplexebbé teszi a lektori és a fordítói kompetenciák elkülönítését, hiszen a gépi fordítás alapján dolgozó fordító voltaképpen lektorként lép fel (Robert et al. 2017: 293). A képzési célkitűzéseket és elvárásokat tekintve is érdemes észrevenni, hogy az EMT (*European Master's in Translation*) 2017-ben kiadott kritériumrendszere is egy rendkívül tágan meghatározott fordítói kompetenciarendszert ír le, amely a fordítói folyamat kulturális kontextusának ismeretétől a gépi fordítással és annak lektorálásával kapcsolatos jártasságon át egészen a szolgáltatói ipar elvárásaiig az elemek rendkívül gazdag tárházát tartalmazza. Vagyis a lektori kompetenciát nem elkülönítve, hanem a kibővített fordítói kompetenciakészlet keretében tárgyalja.

Ezzel együtt az újabb szakirodalom egyre nagyobb figyelmet fordít a lektor tevékenységére és kompetenciáira. Łucja Biel (2012) például azt hangsúlyozza, hogy az egységes standard megemeli a fordítói szektor egészének szakmai elismerését, de egyúttal a piacra és a gyorsan változó technológiákra tekintettel gyors és pragmatikus előrelépésekre készítet. Ezek részeként Biel arra hívja fel a figyelmet, hogy a fordítóképzésnek fordítási szolgáltató képzéssé kell átalakulnia, amelyben a fordítás gyakorlata csupán egy a képzés által megcélzott jártasságok közül. A fordítási szolgáltató képzés során a gyakorlatban előforduló szerepkörök mindegyikével szükséges lenne megismerkedni, ideértve például a lektor, a korrektor, a projektmenedzser vagy a grafikus feladatait is (Biel 2012: 70). Ez az elvárás a megcélzott kompetenciák kibővítését is maga után vonja, és kiterjed a hagyományos fordítói készségeken és ismereteken túl a technológiai és informatikai, sőt akár az üzleti életben, a fordítóiparban való boldoguláshoz szükséges kompetenciákra is (a lehetséges ügyfelek megszólításától például a számlázásig) (Biel 2012: 72).

A jelen dolgozat szempontjából fontos megemlíteni, hogy több lehetőség is felmerül azzal kapcsolatban, mennyire különítjük el a lektori tevékenységet a fordítói szolgáltatások egészén belül. Többben nem kívánnak éles határvonalat húzni a fordító és a lektor munkája közé, pusztán kiemelnek bizonyos készségeket, amelyek különösen fontosak a lektor munkájában, ám kevésbé fontosak a fordítóéban. Gyakran említik például, hogy (szemben a fordítóval) a lektor feladata, hogy igazolni tudja a munkája lépéseit, és különösen fontos interperszonális készségekkel rendelkeznie (Robin 2017), vagyis egyaránt nagy figyelmet kell fordítania a fordító (esetenként fordítók) és a megrendelő szempontjaira.

3. A lektori kompetencia leírásai

Az alábbiakban a lektori kompetenciával kapcsolatos néhány alapvető megfigyelést szeretnék összefoglalni a szakirodalomból. A szerzőik módszere szerint vannak közöttük listák, összetettebb modellek és gyakorlatiasabb szempontú megközelítések is.

3.1. Mossop kompetencialistája (Mossop 2020: 118–119)

- Fordítási hibák tettenérése
- Fordítói tapasztalat
- A lektori eljárások ismerete
- Gyors döntéshozatal
- Képesség eltérő mélységben végezni azonos szöveg lektorálását
- A változtatások indoklásának képessége és az ehhez kapcsolódó képesség a szükségtelen és igazolhatatlan változtatások elkerülésére
- Az apró változtatások útján való javítás képessége, kerülve az újrafordítást
- Képesség mások megközelítésének elfogadására (kerülve, hogy olyanná akarjuk tenni mások fordításait, mintha azok a sajátjaink lennének)
- A kezdő fordítók gyengeségeinek és erősségeinek észrevétele, tanácsadás és támogatás
- Személyes készségek:
 - diplomatikusság, ügyes konfliktuskezelés: a menedzsment, a fordítók és az ügyfelek között sokszor a lektor közvetít
 - vezetői képességek: a fordítási projekt megszervezése is lehet a lektor feladata
 - óvatosság, a saját korlátok felismerése: nehogy a lektor a hibák számát gyarapítsa

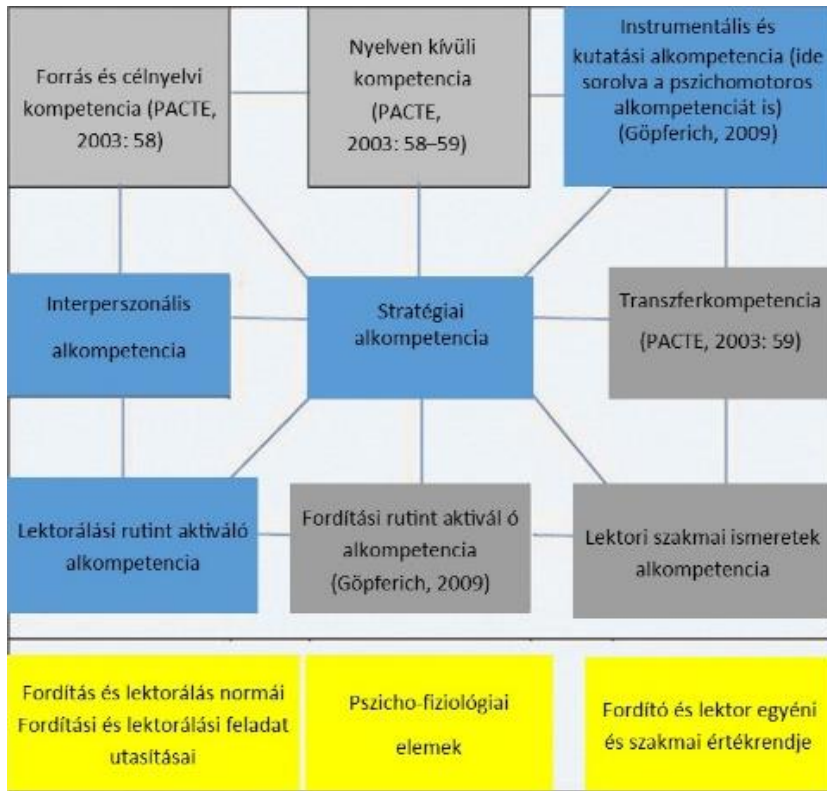
Jól látható, hogy Mossop célja nem egy absztrakt, tudományos modell felállítása, hanem inkább a gyakorlatból leszűrt tapasztalatok jól áttekinthető listába rendezése. Négy elemet hangsúlyoz különösen. 1) Az interperszonális kompetenciát, amely talán legvilágosabban különíti el a lektort a fordítási munkafolyamat többi résztvevőjétől. 2) A fordítói jártasságot. 3) A minimálisra szorított és csak a fordítói megbízásban konkrétan meghatározott célhoz igazított javításokban megmutatkozó gazdaságosságot. 4) Az önreflexió képességét, amellyel a lektor tudatosítja saját határait és elfogadja a másik fél kompetenciáját. Jól látható az is, hogy az így felfogott képességek inkább csak fokozati vagy hangsúlybeli, de nem alapvető különbséget tesznek a fordító és a lektor között.

3.2. A TricS Kutatócsoport modellje

Az Antwerpeni Egyetem TricS Kutatócsoportjának köszönhető az első komplex kísérlet a lektori kompetencia modellezésére (Robert, Remael és Ureel 2020). Tanulságos, hogy ez a modell – amely a szerzők állítása szerint elsőként kívánja autonóm módon megjeleníteni a lektori kompetenciákat – fordítástudományi alapokra épül, s a tanulmány nagy része azokat a logikai lépéseket dolgozza ki, amelyekkel át eljuthatunk (kiegészítések és adaptációk útján) a fordítói kompetenciának a fordítástudomány által már elkülönített komponenseitől a lektori kompetencia modelljéhez. Az elméleti modell, amelyet végül ajánlanak, az 1. ábrán látható elemekből épül föl.

1. ábra

A TricS-modell (Robert, Remael és Ureel 2020: 91)

Erősen lerövidítve a következő meghatározásokat adják az egyes alkompetenciákról:

1. táblázat

A lektori alkompetenciák meghatározása (Robert, Remael és Ureel 2020: 92–93)

Alkompetencia	Definíció
Instrumentális és kutatási alkompetencia	Fordítás- és lektorálásspecifikus, hagyományos és elektronikus eszközök használatával összefüggő, főként procedurális tudás
Lektorálási rutint aktiváló alkompetencia	Többnyire nyelvpárspecifikus és rendszerint elfogadható célnyelvi megoldásokhoz vezető (szokványos) lektorálási műveletek [...] ismerete, valamint emlékezetből felidézésnek és alkalmazásának képessége.

Lektori szakmai ismeretek alkompetencia	<p>Implicit és explicit deklaratív tudás arról, hogy mi a lektorálás, és mik a szakma aspektusai. Az alábbi ismeretek tartoznak ide:</p> <ol style="list-style-type: none"> (1) hogyan működik a lektorálás: a lektorálás folyamata [...]; (2) a lektorálás története, elmélete, kutatása, fogalmai, definíciói; lektorálás alapelveinek, paramétereinek, minőségének ismerete; (3) professzionális lektori gyakorlat: a szakmai piac ismerete [...].
Stratégiai alkompetencia	<p>Procedurális és feltételes tudás, amely a lektorálás folyamatának megvalósítását és a hatékony problémamegoldást biztosítja. Funkciók:</p> <ol style="list-style-type: none"> (1) a lektorálás feladatának megtervezése és végrehajtása: [...]; (2) a folyamat és a végső céllal összefüggésben kapott részeredmények értékelése; (3) az alkompetenciák aktiválása és az esetleges hiányosságok kompenzálása [...].
Interperszonális alkompetencia	<p>Együttműködési készség a lektor részéről a fordítási projektben résztvevő többi közreműködővel: fordító, fordítóiroda, forrásnyelvi szerző és/vagy megbízott. E készség legfőbb összetevői:</p> <ol style="list-style-type: none"> (1) [...] a potenciális konfliktusok kezelése; (2) oktatási célú lektorálás esetén érdemi visszajelzés megfogalmazása [...]
Pszicho-fiziológiai kompetenciaelemek	<p>Kognitív és attitudinális elemek:</p> <ol style="list-style-type: none"> (1) emlékezőtehetség, emóció, kreativitás, logikus érvelés, elemző és szintetizáló képesség, intellektuális kíváncsiság, állhatatosság, egzaktság, kritikus szemléletmód, a saját képességet illető önbizalom, saját képesség határainak biztos megítélése, magabiztosság, motiváltság (2) percepció: képes elvonatkoztatni és eltávolodni a saját maga vagy mások által korábban már megfogalmazott megoldástól (3) figyelem: gondos odafigyelés a pragmatikai, lingvisztikai, stilisztikai jelenségekre és hibákra) (4) méltányosság és tolerancia: a feladatot képes lektorként kezelni, és nem újrarendíti a szöveget [...] (5) specifikus beállítódás: társas hajlam, mások iránti tiszteletadás, türelem, becsületesség, felelősségtudat, szerénység [...]

Kétségkívül lenyűgözően alapos munka, ám talán még így is megfogalmazhatunk némi kritikát. Túl azon, hogy a modell tökéletes szimmetriája már-már túlzónak hat (mintha a szerzők a hármas „varázsszám” bűvöletébe estek volna) bizonyos mértékig nyitva marad a kérdés, mit kezdjen a szakma (akár a lektorokat képző egyetemek, akár a lektorokat alkalmazó fordítóipar) ezzel a kétségkívül nagyon érdekes ábrával. Nem tudni, milyen módszertan vezethető le belőle például a hatékonyabb lektorképzés céljaira, ahogyan az sem látszik, miképpen válik tudatosabb vagy hatékonyabb szakemberré a lektor, aki megismerkedett e mégoly nagy gonddal elkülönített kategóriákkal. Ebből a szempontból

érdekes megjegyezni, hogy a kutatócsoport tagjai az *Interpreter and Translator Trainer* (Tolmács- és Fordítóképző) című folyóiratban tették közzé eredményeiket, vagyis egy elsősorban a képzés (ráadásul nem kimondottan a lektorképzés) céljaira létrejött fórumon, mégsem vonnak le explicit következtetéseket az oktatásra nézve. A gyakorlatra való lefordíthatóság kérdése szempontjából érdekes az is, hogy a szerzők állítása szerint továbbra is nyitott kérdés: vajon csak gyakorlott fordítóból lehet-e lektor (Robert, Remael és Ureel 2020: 100).

A szerzők éppen a gyakorlati hasznosítás kidolgozása érdekében végezték el azt a 2017-ben publikált empirikus kutatást, amellyel a modelljükben izolált eszközhasználat és kutatás alkompetencia működését kívánták láthatóvá és mérhetővé tenni. Hipotézisük, amelyet az elvégzett kutatás részben alá is támaszt, azt fogalmazta meg, hogy a fordítók és a lektorok ugyanazokat az eszközöket használják, de eltérő módon. A lektorok az eredmények szerint valóban konzisztensen több időt töltenek kutatási feladatokkal, mint a fordítók. Azonban ők maguk hívják fel a figyelmet arra, hogy a kutatást egyetemi hallgatók meglehetősen kis csoportján végezték el, így az impozáns elméleti építmény és a komoly felhasznált technológia ellenére továbbra sem rajzolódik ki határozott javaslat arra nézve, hogy a kidolgozott modelltől milyen gyakorlati tanulságok következnek.

3.3. Horváth és Robin megfigyelései a fordító és a lektor kompetenciáiról

Horváth (2011: 34) az alábbi táblázatban foglalja össze a fordító és a lektor tevékenysége közötti főbb különbségeket.

2. táblázat

A fordítói és lektori tevékenység különbségei

	Fordító	Lektor
Kiindulópont	forrásnyelvi szöveg	célnyelvi szöveg
Főtevékenység	szövegalkotás ekvivalencia-teremtés	szövegértékelés ekvivalencia-ellenőrzés
Stratégia	lokális (mondatról mondatra) alulról felfelé mikroszint	globális (teljes szöveg) fentről lefelé makroszint
Az ellenőrzés módja	önellenőrzés elnéző, megbocsátó, hibavakság	más ellenőrzése idegen gondolkodásmód és stílus átvétele saját szemlélet és/vagy nyelv- használat erőltetése

Hangsúlyozza, hogy a lektor és a fordító munkája között közös vonásokat is felfedezhetünk. Ilyen például az, hogy mindketten a megrendeléstől függenek, amely (jó esetben) meghatározza az elkészítendő szöveg célját. Mind a kettejüket kötik a különböző szaknyelvek nyelvi normái. Végül mind a ketten „ösztonösen”, vagyis hallgatólagos tudásuk alapján hozzák meg nyelvhasználati döntéseik többségét (Horváth 2011: 34–35).

A lektori kompetencia összetevőit a következő táblázat foglalja össze (Horváth 2011: 44).

3. táblázat
A lektori kompetencia összetevői

Alkompetencia	Meghatározás
Amelioratív	a fordítás tökéletesítése
Evaluatív	a fordítás értékelése
Fordítói	a fordítás hiányainak pótlása
Komparatív-kontrasztív	a fordítás és az eredeti összehasonlítása
Korrektív	a fordítás hibáinak javítása

Ugyanitt Horváth arra int, hogy ne próbáljuk teljesen elkülöníteni egymástól a fordítói és a lektori kompetenciákat. „A fordítói és a lektori kompetencia egymásba olvadó, életlen kategóriák; a két véglet között számos átmeneti fokozat sorakozik; a centrum és a periféria elhelyezkedése a nyelvi közvetítő mindenkor tevékenységétől függ (fordítás, önlektorálás, lektorálás).” Tisztázza ezen felül azt is, hogy jelenlegi tudásunk szerint nem eldönthető, hogy az így megkülönböztetett kompetenciák megfelelnek-e valamilyen neurális valóságnak, és elkerülhetetlenül bizonyos mértékig a kutató egyéni preferenciáit tükrözik (Horváth 2011: 44).

Robin Edina nagyban közelíti a kompetenciák rendszeres bemutatására tett különféle erőfeszítéseket a lektori munka gyakorlatával kapcsolatos útmutatásokhoz. Ezek közül kiemelkedik az úgynevezett minimax-elv, vagyis hogy a lektor a lehető legkevesebb változtatással igyekezzen a lehető legnagyobb eredményt elérni (Robin 2016: 50). A lektor egyik legfontosabb feladata, hogy mindig szem előtt tartsa az elvégzendő feladatot, és csak annak mentén javítson, és csakis olyan esetekben, amikor a javítás szükséges és igazolható. Robin kiemeli, hogy a lektorálási kompetencia nem veleszületett, hanem tanulható és fejleszhető képességszint. Sőt, még azt is megkockáztatja, hogy a jövőbeli vizsgálatok igazolni fogják, hogy nem feltétlen a legjobb fordítók a legjobb lektorok, hanem a gyakorlatban is elkülönülő kompetenciákról van szó (Robin 2016: 55).

Robin egy későbbi munkájában kiegészítéseket fogalmaz meg Horváth modelljével kapcsolatosan. Elkülöníti 1) a nyelvi kompetenciát; 2) a diagnosztikai kompetenciát; 3) a döntéshozatali kompetenciát; és 4) az interperszonális kompetenciát. A nyelvi kompetencia elsősorban a célnyelvi ismeretek alaposágára és a nyelvhelyességgel kapcsolatos tájékozottság és a felhasználói szintet meghaladó tudatosságára vonatkozik, amely túllép az egyes szavak jelentésén, és tágabb szövegszintű jártasságot igényel. A diagnosztikai kompetencia a hibák felismerésére és a róluk való számot adásra tesz képessé. Aki döntéshozatali kompetenciával bír, az megbízhatóan tud dönteni a beavatkozás szükségességéről, és megfelelő szakirodalmi érvek esetében képes attól el is állni. Az interperszonális készség elsősorban a szakmai etika és az empatikus együttműködés szempontjából lényeges (Robin 2018: 81–82).

Két haszna feltétlenül van a kompetenciák listászerű áttekintésének. Egyrészt segítenek a már gyakorló vagy még csak a munkára felkészülő lektoroknak tudatosítani a munkafolyamatuk elemeit, és könnyebbé teszik az önkritikán keresztül vezető gyakorlati fejlődést. Másrészt további módszertani reflexió lehetőségét nyitják meg, hiszen a két listát egymás mellé téve elég jól látszik, hogy a kategóriák nem szükségszerűen zárják ki egymást, sőt – sejtésem szerint – egymás nélkül nem is elképzelhetőek. Más szóval a két lista együttesen felveti a kompetenciák közötti interakciókat is modellezni hivatott („három dimenziós”) készségtérképek lehetőségét.

4. Összefoglalás

A szakirodalmat olvasva az a tanulság fogalmazódott meg bennem, hogy valóban szükség van további empirikus vizsgálatokra. Ezek pontosíthatnák, hogy melyek a lektori kompetencia azon komponensei, amelyeket az egyetemi képzés során kiemelten fejleszteni kell, és amelyekre a munka során (önképzés vagy munkahelyi mentorálás keretében) különösen ügyelni kell. Ezután viszont el kell jutni a módszertani kérdésekhez, vagyis az elkülönített kompetenciák fejlesztésének *hogyanjához*.

Irodalom

- Biel, Ł. 2011. Training translators or translation service providers? EN 15038:2006 standard of translation services and its training implications. *The Journal of Specialised Translation* No. 16. 61–76.
- EMT. 2017. European Master's in Translation. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emt_competence_fw_k_2017_en_web.pdf
- Horváth P.I. 2011. *A szakfordítások lektorálása. Elmélet és gyakorlat*. Budapest: Tinta Kiadó.
- Kasperavičienė, R. és Horbačasukienė, J. 2020. Self-revision and other-revision as part of translation competence in translator training. *Journal of Language and Cultural Education* Vol. 8 No. 1. 117–133.
- Martin, C. 2012. The dark side of translation revision. *Translation Journal* Vol. 16. No. 1. <https://translationjournal.net/journal/59editing.htm>
- Mossop, B. (with Jungmin Hong and Carlos Teixeira) 2020. *Revising and Editing for Translators*. Fourth edition. London/New York: Routledge.
- Robert, I.S., Rymael, A., Ureel, J.J.J. 2016. Towards a model of translation revision competence. *The Interpreter and Translator Trainer* Vol. 11. No. 1. 1–19. DOI: 10.1080/1750399X.2016.1198183
- Robert, I.S., Rymael, A., Ureel, J.J.J. 2020. Úton a lektorálási kompetencia modellezése felé. Ford. Fesztórné Deák D. In Robin E és Zachar V (szerk.) *Lektorálástudomány – fordításban*. Budapest: ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék. 79–100.
- Robert, I.S., Terry, A.R., Ureel, J.J.J., Rymael, A. 2017. Conceptualising translation revision competence: A pilot study on the 'tools and research' subcompetence. *Journal of Specialised Translation* No. 28. 293–316.
- Robin E. 2016. The Translator as Revisor. In Horváth I. (ed.) *The Modern Translator and Interpreter*. Budapest: Eötvös University Press. 45–56.
- Robin E. 2017. A lektorálás oktatásának kérdései a szakfordítóképzésben. In: Kóbor M., Csikai Zs. *Iránytű az egyetemi fordítóképzéshez*. Pécs: Kontraszt. 89–106.
- Robin E. 2018. *Fordítási univerzálék és lektorálás*. Budapest: Eötvös Kiadó.

A lektori kompetencia fejlesztése és az anyanyelvi lektorálás nehézségei

Juhász Dorottya Mónika

E-mail: juhaszdori81@gmail.com

Kivonat: A jelen dolgozat a lektori kompetenciákkal foglalkozik gyakorlati megközelítésben, és egy féléves szemináriumi munkaportfólió elemzéséből nőtte ki magát, amelynek példáiban a hiányosságok elemzése történik a megfelelő kompetencia erősítésével. A dolgozat célja a lektorálásban előforduló hibák és a lektori kompetencia hiányosságainak felfedése, valamint fejlődési lehetőségek feltárása. Az elemzésben szerepet kap az anyanyelvi szöveg lektorálásának nehézsége, amelynek oka egyrészt agyunk kompenzációs eljárása (az anyanyelvi szöveg megtévesztő helyessége), másrészt a nyelvhelyességi szabályok kevésbé alapos ismerete lehet. Ha sikerül felderíteni az okokat, a lektori kompetenciához vezető út tanulhatóvá válik, így az anyanyelvi lektorálás vakfoltjai láthatóak lesznek. A dolgozat kiter továbbá a digitális olvasás és a papíralapú olvasás eltérő stratégiáira, amelyet szintén összefüggésbe lehet hozni a lektorálás nehézségeivel.

Kulcsszavak: anyanyelvi lektorálás, lektori kompetenciák, portfólió elemzés, kezdő lektorok nehézségei, digitális olvasás, CAT-eszközök

1. Bevezetés

A dolgozat introspekciós módszerrel vizsgálja a szakfordító és lektorképzés során elvégzett lektorálási feladatokat a lektori kompetencia fényében. Rávilágít arra, miben fejlődtek ezek a kompetenciák a képzés eredményeként, és mely területeket kell még tudatosabban fejleszteni a jövőben. Tehát a dolgozatnak egyaránt célja feltárni a képzés során elsajátított tudást és megtalálni a járható útvonalakat.

„A lektor feladata, hogy a fordító által célnyelvre ültetett szöveget ellenőrizze és javítsa a forrás- és a célnyelvi szöveg egybevetésével, nyelvhelyesség és stílus alapján, a mai élő nyelv követelményeinek megfelelően, mégpedig azzal a céllal, hogy a javítás eredményeképpen tartalmilag pontos, nyelviileg helyes, az eredeti szöveggel egyenértékű, a befogadó számára feldolgozható, nyomdakész szöveg jöjjön létre” (Robin 2018: 79). Mindezek a kritériumok a lektorálás paramétereivel követhetőek és tudatosíthatóak, továbbá segítségül szolgáltak a dolgozat alapját képező elemzéshez. A lektorálási paraméterek a következők (Mossop 2020):

- (1) Ekvivalencia (pontosság, teljesség)
- (2) Tartalom (logika, adatok)
- (3) Nyelvhasználat (olvashatóság, megfogalmazás, regiszter, szóhasználat, mechanika)
- (4) Technikai szerkesztés (elrendezés, tipográfia, szövegszervezés)

E paraméterek lektorálás során történő tudatos használata és figyelembevétele a lektori kompetencia elsajátításának alapvető része (Robin 2018: 82–83).

A jelen dolgozat a lektori kompetencia megfogalmazására és tanulhatóságára törekszik, például véve a *Lektorálási gyakorlatok gazdasági szövegeken* szemináriumra készített munkaportfólióban kiemelt lektori gyakorlatokat, nyomon követve rajtuk az egyes kompetenciához tartozó beavatkozásokat (vagy azok hiányát). A lektorálási folyamat tudatosítása a fő cél. Ezenkívül a dolgozat kitér a figyelmetlenség okaira is, hiszen a vakfoltok felismerése segítheti a lektort munkájának tökéletesítésében.

A hipotézis, amely szerint a kezdő lektor hibája talán nem is a túl-, hanem inkább az alullektorálás, a munkaportfólió feladataiban beigazolódott, vagyis azon esetekről beszélünk, amikor a lektor valamilyen oknál fogva nem végez el egy kötelező javítási műveletet (például nem javít egy helyesírási hibát, elütést vagy egy nem létező, nem idiomatikus magyar kifejezést, amelyet az idegen nyelvről történő átültetés folyamán „alkottak meg”). E jelenség tárgyalása egészíti ki az elemzést, illetve feltűntet lehetséges kutatási pontokat. Végezetül e tudások birtokában összegzésként a dolgozat fejlesztési módokat, megoldásokat említ meg, hogyan lehetne az elkövetett hibákat a későbbiekben orvosolni.

2. A portfólió típushiba szerinti elemzése

A lektori kompetencia összetevőit illetően Horváth (2011) modelljét vehetjük alapul, amelyet Robin (2015, 2018) további alkompetenciákkal egészített ki, ahogyan az 1. és a 2. táblázatban látható.

1. táblázat

A lektori kompetencia összetevői (Horváth 2011)

Alkompetencia	Meghatározás
Amelioratív	a fordítás tökéletesítése
Evaluatív	a fordítás értékelése
Fordítói	a fordítás hiányának pótlása
Komparatív-kontrasztív	a fordítás és az eredeti összehasonlítása
Korrektív	a fordítás hibáinak javítása

2. táblázat

A lektori kompetencia nyelvi és nem nyelvi összetevői (Robin 2018)

Kompetencia	Meghatározás
nyelvi kompetencia	a beavatkozás indoklása
diagnosztikai kompetencia	a szöveg hibáinak és azok forrásának azonosítása
döntéshozatali kompetencia	beavatkozás szükségének eldöntése
interpersionális kompetencia	a beavatkozást követő diskurzus menetének kezelése, pedagógiai érzék és empátia

A jelen dolgozat alapjául szolgáló elemzés során említett példák az amelioratív, az evaluatív, a fordítói, a komparatív-kontrasztív, korrektív, nyelvi és döntéshozatali lektori kompetenciákat érintik leginkább. Érdeemes megemlíteni továbbá Hansen (2008) lektori kompetenciamodelljének elemeit is, amelyek a 3. táblázatban láthatók:

3. táblázat
Lektori kompetenciamodell (Hansen 2008)

Hansen alkompetenciái	Fordításuk magyarul
empathy, loyalty	empátia és hűség
fairness, tolerance	jóindulat, tolerancia
creativity	kreativitás
attentiveness	figyelem
overview	áttekintés
ability to abstract	tömörítés képessége
courage	bátorság
accuracy	pontosság
ability to explain	indoklás képessége
ability to take decisions	döntéshozás képessége
ability to use aids, resource persons	megfelelő segítség kérése, forrás használata

A későbbiekben említésre kerülő és elemzett példák érintik a jóindulat és a tolerancia, a kreativitás, a figyelem, továbbá a döntéshozáshoz és a javításhoz szükséges bátorság készségét. Nem célja a dolgozatnak egy egységes kompetenciamodell felállítása, inkább a hibákat azonosítja a kompetenciákkal, illetve azok hiányával.

2.1. Lektorálás és magyar nyelvhelyesség

Az alábbi nyelvhelyességi és gyakorlati kérdésekkel érdemes foglalkozni a lektorálás kapcsán: (1) a fordított szöveggel szembeni ellenállás, (2) mondategyszerűsítés és (3) központozás. Az ellenállás azért számíthat fejlesztendő lektorálási készségnek, mert hajlamosak vagyunk „eltűnni” egy szöveg bonyolult nyelvezetében. Ez a jelenség általános problémaként is számba vehető: egy szöveg tűnhet helyesnek, annak ellenére, hogy igencsak hemzseg a hibáktól. Ilyen példaként lehetne említeni az őszi félév lektorálási szemináriumának legelső feladatát, amelyben Chesterman (2001) jeromoszi esküjét kellett először lefordítanunk, majd lektorálnunk is. A szövegben szereplő *belátásomhoz mértén* kifejezés helyett a lektorált változatban inkább a *belátásom szerint* alak szerepelt. Tanulásként levonható, hogy abban az esetben sem szabad eltekinteni a nyelvi normák megfelelő használatától, amikor egy szöveg formálisabban, archaikusabban vagy modorosabban van megfogalmazva.

A *mondategyszerűsítés* fontosságával is érdemes kiemelten foglalkozni. A félév lektorálási feladatai során sok olyan bonyolultan megfogalmazott mondattal lehetett szembesülni, amelyeken érezhető valamilyen probléma. Ilyenkor általában két dolog történik: vagy nem javítjuk a hibásnak tűnő kifejezést, vagy kijavítjuk (de a kétség bennünk marad, hogy valóban jól tettük-e). Itt említhető meg Hansen (2018) *bátorság* kompetenciája, hozzá az evaluatív, korrektív és döntéshozatali alkompetenciákat társítva. Nem elég csak észlelni a problémát: a lektor értékeli a fordítást, majd meghozza a döntést a beavatkozáshoz, és bátorságát összeszedve szakszerűen kijavítja a hibát. A mondatok és a megfogalmazás egyszerűsítését a jobb érthetőség érdekében el kell végezni, többek között az idegen szavak használatának elkerülése (például *minimalizálni* helyett *csökkenteni*) vagy egy problémás mondat szerkezetet illetően:

- (1a) **Javítás előtt:** [...] ha a szervezet rendelkezik egy vezetői képességekkel rendelkező személlyel [...]
- (1b) **Javítás után:** [...] ha a szervezet élére egy vezetői képességekkel rendelkező személy kerül [...]

Eleinte a kezdő lektornak nehéz észrevenni a központosási hibákat, nem is beszélve a kis- és nagykötőjel, illetve gondolatjel közötti különbségről:

- (2a) **Javítás előtt:** A Goldman Sachs bank számításai szerint a távolságtartási intézkedések továbbra is 7-8%-kal csökkentik a globális GDP-t.
- (2b) **Javítás után:** A Goldman Sachs bank számításai szerint a távolságtartásra irányuló intézkedések továbbra is 7–8%-kal csökkentik a globális GDP-t.
- (3a) **Javítás előtt:** A fogyasztók és cégek közötti gazdasági bizonytalanság szinte rekordszintű - ez megmagyarázza, miért vonakodnak a vállalatok a befektetésektől.
- (3b) **Javítás után:** A fogyasztók és a cégek közötti gazdasági bizonytalanság szinte rekordszintű – ez megmagyarázza, miért vonakodnak a vállalatok a befektetésektől.¹

A magyar és az angol központosás különbségeivel is érdemes tisztában lenni, illetve a fordítás során előforduló gyakori problémákról szerzett tudás is fontos a lektorok számára.

2.2. Terminológia

A szakkifejezések helyes használata szintén a lektori tudás része, habár e készségre leginkább a fordítónak van szüksége a szöveg létrehozásának folyamatában. A lektorra a szöveg célnyelvi terminuskészletének komplettebb ellenőrzése hárul. A szöveg és nyelvezetének kontrasztív vizsgálata legalább olyan bonyolult feladat, mint a fordítás során megalkotni (vagy a forrásnyelv alapján újraalkotni) a célnyelvi szöveget. Erre a jelenségre példa a munkaportfólió 3. lektorálási feladata (amelynek szövege a felsővezetésről és a menedzserekről szól):

- (4a) **Javítás előtt:** [...] Ám akár kedvező, akár rossz az indulásnál a teljesítmény, megfigyeltem, hogy szerencsésebb esetekben vagy egyén vagy csoport mindig elősegíti az őszinte eszmecserét a lehetséges kellemetlen, veszélyforrást jelentő tényezőkről, mint az új piaci verseny, csökkenő árrés és piaci részesedés, a bérek befagyasztása, vagy más, a versenyképességi hanyatlást befolyásoló mutatók. [...]
- (4b) **Első javítás után:** [...] Ám akár kedvező, akár rossz az indulásnál a teljesítmény, **megfigyeléseim szerint** szerencsésebb esetekben vagy egyén vagy csoport mindig elősegíti az őszinte eszmecserét a lehetséges kellemetlen, veszélyforrást jelentő tényezőkről, mint az új piaci verseny, csökkenő árrés és piaci részesedés, a bérek befagyasztása, **árbevétel-csökkenés** vagy más, a versenyképességi hanyatlást befolyásoló mutatók. [...]

¹ A tanulmányban szereplő nyelvi példák a *Lektorálási gyakorlatok gazdasági szakszövegeken* szemináriumon feldolgozott és a félév végén portfólióba rendezett szövegekből származnak.

- (4c) **Második javítás után:** [...] Ám akár kedvező, akár rossz az indulásnál a teljesítmény, **megfigyeléseim szerint a sikeresebb** esetekben egy egyén vagy csoport mindig elősegíti az őszinte eszmecsereát az **olyan** lehetséges kellemetlen, veszélyforrást jelentő tényezőkről, mint az új piaci versenytárs, csökkenő árres és piaci részesedés, **stagnáló nyereség**, a **bevételek növekedésének hiánya**, **illetve** más, a versenyképesség hanyatlására **vonatkozó** mutatók. [...]
- (5a) **Javítás előtt:** [...] egy jelentős európai vállalat volt vezetőjének szavaival élve: veszélyesebbnek feltüntetni a mozdulatlanságot, mint az útkeresést, a változás érdekében történő belemérülést az ismeretlenbe.
- (5b) **Javítás után:** [...] egy jelentős európai vállalat volt vezetőjének szavaival élve: „veszélyesebbnek kell feltüntetni a **fennálló helyzetet**, mint az útkeresést, a változás érdekében történő ugrást az ismeretlenbe”.

2.3. A két szöveg összehasonlításának fontossága

A forrásnyelvi és célnyelvi szövegek összevetése nemcsak a fordító önellenőrzése, de a lektorálás folyamata során is elengedhetetlen. Nem elég csak a logikai vagy az interferencia okozta hibás mondatok miatt belenézni a forrásnyelvi szövegbe. Ekvivalens szöveg ennek az összevető lektori folyamatnak az eredményeként fog létrejönni. Nehézsége (a sorok nyomon követése, az adatok ellenőrzése) a digitális olvasásban keresendő. Ugyan a képernyőt ketté lehet úgy osztani, hogy a forrásszöveg dokumentuma a célnyelvi mellé kerüljön, sok esetben legszívesebben „visszaugranánk az időben”, és papíron vetnénk össze a két szöveget. Biztosan sokan nem értenének egyet ezzel a javaslattal, mivel a papíralapú lektorálás sokkal időigényesebb, mint a digitális szöveg átfutása, és természetesen egy jóval hosszabb dokumentum esetén már nem is oldható meg, hogy így hasonlítsuk össze a forrásnyelvi megfelelőjével. Megoldásként említhető erre a célra a CAT-eszközökben végzett lektorálás, hiszen ott optimalizálható, hogy soronként, mondatonként vagy bekezdésenként vessük össze a dokumentumokat. Habár a képzésben inkább ismerkedésről, mintsem komoly tapasztalatszerzésről van szó a CAT-eszközökben végzett lektorálás tekintetében, így valódi konklúziókat nehéz levonni, kényelmetlenségként említhetjük, hogy az eszköz nem mutatja jól láthatóan a módosításokat. Így önlektorálásra (akár néhány napos „főidő” elteltével) nehezen tud sor kerülni.

Az évszámok, számformátumok, dátumok és nevek esetében a képzés során nagy segítségünkre szolgált a *Nyelvtechnológia lektoroknak* kurzus egyik feladata, amely során egy PDF dokumentumban adat, formátum, betűtípus és egyéb képi-grafikai eltéréseket kellett javítani. A hibavadaszat során működésbe lép a hibák előrejelzésének készsége (amely fejleszhető terület). A hibavadaszat egyik ismerve az előrejelzés: sejtteni, hol lehet hiba, és detektálni, ahol valójában van. Példaként említhető még az idézőjel használatának típushibája, a felsorolás és számozás helyes sorrendje, a tükörfordítás (például *antivírusprogram* helyett *vírusirtó program*), a vesszőhibák (kifejezetten a *that* előtt használt vessző vagy a magyarban a *hogy* előtt álló vessző hiánya), valamint a felkiáltójel és a pont különbségei az angol és a magyar nyelvhasználatban. Ezen hibák detektálása tanulható készség, akárcsak a többi nyelvhelyességi hiba diagnosztikájának kompetenciája.

A lektori képzés talán legnehezebb feladata az angol elnevezések esetleges magyar megfelelőinek javításai, illetve a rövidítések kérdésköre volt.

- (6a) **Javítás előtt:** A Tamil Tigers Elam Felszabadítása nevű csoport, melyet 1976-ban alapítottak [...]
- (6b) **Javítás után:** Az 1976-ban alapított Tamil Ílam Felszabadító Tigrisei (tamil tigrisek) nevű szervezet [...]
- (7a) **Javítás előtt:** A létező egyetlen közös eszköz, a Stabilitási és Növekedési Paktum (SGP), az Európai Bizottság költségvetési hiányainak felügyeletére (és korrekciójára) irányult.
- (7b) **Javítás után:** A létező egyetlen közös eszköz, a Stabilitási és Növekedési Paktum (SNP) célja az volt, hogy az Európai Bizottság felügyelhesse (és korrigálhassa) a költségvetési hiányokat.

A szöveg javítása során felmerült a kérdés oktatónk részéről, hogy feltétlenül kell-e ennyi figyelmet szentelni egy adott rövidítésnek. A csoport arra a következtetésre jutott, hogy nem kell minden intézmény mögé módszeresen kitenni annak rövidítését, és semmiképpen sem szükséges az angol formáját is közölni mellette (hacsak ez nem célja a szövegnek). Másrészről viszont a rövidítések fontos adatok, így szembetűnő hibákká válnak, ha nem megfelelően kerülnek a fordított szövegbe.

Talán e példák mögött a döntéshozatali kompetencia fejlesztése rejlik, hiszen ellen kell állnunk az anyanyelvi szövegnek, ha az megtévesztően helyesnek tűnik. A komparatív-kontrasztív kompetenciánk akkor fog igazán jól fejlődni, amikor automatikus lesz első lépésként elővenni a forrásnyelvi szöveget. A nyelvi kompetencia fejlesztésére pedig a döntéshozatalt követően lesz szükség, hiszen a gyanús mondatot a lehető leghelyesebb változattá kell javítani.

Ugyanakkor szükséges megjegyezni, hogy ha a fent említett kompetenciák „túlműködnek”, túllektorálásról beszélhetünk, ami szintén nem cél a lektori tevékenységben. A kompetenciák fejlesztésében arra kell tehát odafigyelni, hogy minden elem egy ütemben fejlődjön, tudatosítsuk magunkban gyenge pontjainkat, vakfoltjainkat, és ne fókuszáljunk túlságosan egy adott problémakörre. Ügyelnünk kell rá, hogy a kezdeti alullektorálást végül ne kompenzáljuk túllektorálással.

3. A lektori figyelmetlenség lehetséges okai

Érdemes kitérni még egy problémakörre: vajon az anyanyelvi lektoráláskor mi okozhatja azt az illúziót, hogy egy szöveg, habár kicsit „sántít”, kicsit furcsa, mégis megfelelőnek tűnik a szemünkben? Ha nem rendelkezünk egy gyakori hibákat tartalmazó példatárral, vagy nem vagyunk tudatában a nyelvi interferencia okozta nyelvhelyességi problémáknak, könnyen csapdába kerülhetünk lektorként.

Érdemes gyanakvással kezelni az angol nyelv magyarra gyakorolt hatását, így például a névszói állítmány előtt használt határozatlan névelőt az angolban, és ennek hiányát a magyarban:

- (8) **Angol eredeti:** It is not for precise measurement of direction, distance, location or topography.
- (8a) **Téves fordítás:** A készülék nem egy precíz irány-, távolság-, helyzet- vagy terepmérő műszer.
- (8b) **Helyes fordítás vagy téves fordítás lektorálása:** A készülék nem precíz irány-, távolság-, helyzet- vagy terepmérő műszer. (Dróth 2011: 32)

Dróth (2011) fenti példát tartalmazó tanulmánykötetében az interferencia problémáját (a fordítóképzésben és a fordítóirodáknál alkalmazott értékelési szempontok alapján) az idegenszerűséghez köti. A fenti példa is azt az elméletet szemlélteti, hogy nemcsak az angol–magyar fordítás hibatipológiát szükséges tudatosítanunk, hanem a magyar nyelvhelyességi szabályokat is behatóan ismernünk kell (Dróth 2011: 85).

A korábban említett előrejelzés ebben az esetben is működik: például a *tell* és a *say* közötti használatban lesz-e hiba, vagy megjelenik-e a tipikusan az angolra történő fordításban előforduló *that* előtti vessző, vagy akár az *answer* és *respond* vonzatainak különbségére is lehet számítani. Ezt a jelenséget akár általánosítani is lehetne. Ha tudjuk, mik a tipikusan magyarok által elkövetett hibák, könnyebb őket detektálni. A gyakori hibák elkövetése sok tényezőtől függ, például az iskolázottságtól, az anyanyelvi kompetenciától, illetve egyszerűen attól is, milyen anyanyelvi oktatásban részesül valaki, amely jelen tapasztalatok szerint az utóbbi időben nem feltétlenül intézmény-, inkább tanárfüggő.

Nyilván tudatosabban olvas és alkot szöveget egy fordító, egy lektor vagy fordító-lektornak tanuló hallgató, mint egy szövegekkel hivatásosan nem foglalkozó anyanyelvi beszélő. A legnagyobb különbség a detektívtentalitás, amellyel a fordítóknak és a lektoroknak egyaránt rendelkezniük kell. Az anyanyelvi kompetencia szorosan összefügg azzal, mennyire tudatosan olvasunk vagy hozunk létre anyanyelvi szöveget. Érdekes a közösségi médiában megnézni, hány ember írja helytelenül az igekötőket, a hosszú-rövid magánhangzókat, mássalhangzókat (mindkettő súlyos hibának számít a felvételin és az érettségin is), de azt is érdemes figyelni, hányan beszélnek így (sok típushibát lehet említeni, például *lessz, *ki festettem a szobát, *legujjabb családtagunk). E ponton érdemes megjegyezni, hogy a magyarok normakövető nyelvi magatartása (a közösségi médiában) akár kutatási tárgy is lehetne.

Heltai (2004) a normasértés fajtái közül a kompetencia mellett a performanciát is megemlíti. Az anyanyelvi beszélők tökéletlensége létező jelenség, amely a súlyos anyanyelvi kompetencia hiányától az egyszerű figyelmetlenségig különböző okokra vezethetők vissza (Heltai 2004: 420). Tehát attól még, hogy a fordító anyanyelvére ültette át a szöveget, még követhetett el hibákat, lektorként nem szabad azt gondolnunk, hogy az anyanyelvre fordított szöveg „tökéletes”.

Ahogy fentebb arról már szó esett, a digitális képernyőn történő olvasás is megnehezítheti a lektorálást, okozhatja például a lektori figyelmetlenséget. Számos kutatás foglalkozik a hagyományos és a digitális olvasással járó szemmozgással. Képernyőn való olvasás során „információkereső” funkcióban L, illetve F alakot jár be a tekintetünk (ez leginkább a weblapok címlapjainak vagy a hírportálok főcímeinek az útvonala) (Gonda 2014, 2015). Nem is beszélve arról, hogy a szemünk sokkal gyorsabban mozog, mint egy papíralapú, kézben tartott szöveg esetében.

Klaudy Kinga szerint anyanyelvi beszélőként érhet minket meglepetés. Amikor fordítunk, alkothatunk olyan szöveget, amelyen erőteljesen érződik a forrásnyelvi hatás. „Az ösztönös mondat- és szövegszerkesztési kompetencia nem tud ellenállni a forrásnyelv hatásának, melyhez kell saját anyanyelvi kompetencia” (Klaudy 2018, digitális változat). Ha esetleg lektorként alkotunk magunknak egy hibapéldát, érdemes számunkra fontos célnyelvi problémaköröket, tudatos nyelvhelyességi kérdéseket is beleírunk, így a figyelmünk elsődlegesen ezekre fókuszálhat.

4. Kompetenciafejlesztés módjai, megoldások

Az önfejlesztés háttérben nagyfokú tudatosságnak kell állnia. Egy lektor nemcsak a saját lektori vakfoltjait, de a célnyelvi közönség tipikus hibáit, vagy akár, ha személy szerint ismeri a fordítót, akinek a szövegét lektorálja, az ő típushibáit is mentális példatárában őrizheti. A saját lektori vakfoltok az

önlektorálás során kerülhetnek napfényre. A „fiókidő” stratégiáját és az önlektorálás folyamatát sem egyszerű elsajátítani. Saját mondatainkat sokkal nehezebb ellenőriznünk, mint egy mások által fordított szöveget. Ebben az esetben jöhet számításba a saját hibalehetőségeink feltárása.

Robert, Remael és Ureel (2020) tanulmányában megemlíti, hogy a lektorálás folyamatában utolsó lépésként a javítási művelet elvégzése történik. Egy kétséges eset megoldására nemcsak azonnali megoldás létezik, hanem a lektor elhalasztott problémamegoldó stratégiát is alkalmazhat, amely során újraolvasást, reflexió-átfogalmazást és rákereső műveletet egyaránt lehet végezni. Ezeket a műveleteket érdemes az önlektorálás során is használni, hogy még hatékonyabb legyen az ellenőrző munka.

Az egyik legfontosabb lektori kompetencia a célnyelvi felkészültség, amely nemcsak a nyelvtani hibák kiszűrésén, hanem a megfelelő forrásanyag ismeretén is múlik (Robin 2015). Egy lektor nem csak a saját nyelvérzékét használja munkája során, mert mint kiderült, az megtévesztő tud lenni. Így a kompetenciafejlesztés szükséges eszközei között szerepel a *Magyar Helyesírási Szabályzat*, valamint a nyelvhelyességi és nyelvművelő kiadványok beható ismerete.

Az alkompetenciák közül továbbá a döntéshozatali kompetenciát érdemes kiemelni, amely könnyen válhat vakfolttá, e jelenséget tapasztalhattuk a képzésünk során is. Ezt a kompetenciát a fent említett elhalasztott problémamegoldás eszközével lehetne fejleszteni. Ha e kettő kompetencia elsajátításához és alkalmazásához tudatosabban fordulunk, elkerülhetjük az alulektorálás problémáját.

Mindezek mellett a lektori kompetenciafejlesztést pedagógiai szempontokból is meg lehet közelíteni. Ez történhet akár úgy is, hogy kezdetben összegyűjtjük a problémás nyelvi elemeket, jegyzetet készítünk magunknak azokról a „gyanús” mondatokról, amelyeknek utána kellett néznünk, esetleg e példatárakat más lektorokéval is összehasonlíthatjuk.

5. Összefoglalás

A jelen dolgozat bepillantást enged a lektori kompetencia fejlesztési területeire, valamint bemutat bizonyos megoldásokat, gyakorlatokat, amelyek segíthetik későbbi munkáinkat. A dolgozatban szóba került még a kezdő lektor figyelme, amelyet különböző körülmények befolyásolhatnak. E körülmények egyrészt külső, másrészt belső okokkal állnak kapcsolatban. Külső okként a digitális olvasás hozható fel, egy olyan eltérő szemmozgással járó gyakorlat, amely több szempontból különbözik a papíron történő olvasástól. A belső ok az anyanyelvi kompetenciánkban rejlik. Konklúzióként az ösztönös nyelvhasználatra mint fejlesztendő kompetenciára lehetne felhívni a figyelmet. Szükséges ismerni a nyelvi normákat, a nyelvműveléssel kapcsolatos kézikönyveket, folyóiratokat, szerzőket. Érdemes ezenkívül ismerni saját hibáinkat is, és azokra kritikusabb fókusszal tekinteni. Figyelmünket továbbá arra a veszélyre is fel kell hívnunk, hogy mi történik, amikor egy adott kompetenciára túl nagy hangsúlyt fektetünk, hiszen akkor egy újabb hibakörben találhatjuk magunkat.

Irodalom

- Chesterman, A. 2001. Proposal for a Hieronymic Oath. *Translation* Vol. 7. No. 2. 139–154. DOI:10.1080/13556509.2001.10799097
- Dróth J. 2011. *Fától az erdő... Kérdések és válaszok a fordítás technikájáról*. Budapest: Magyarországi Fordítóirodák egyesülete.
- Gonda Zs. 2014. *Digitális szövegek olvasási stratégiái*. Doktori disszertáció. Budapest.

- Gonda Zs. 2015. *Digitális szövegek olvasása és megértése*. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem.
- Hansen, Gyde 2008. The speck in your brother's eye – the beam in your own. Quality management in translation and revision. In: G. Hansen, A. Chesterman és H. Gerzymisch-Arbogast (eds) *Efforts and Models in Interpreting and Translation Research*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 255–280.
- Heltai P. 2004. A fordító és a nyelvi normák I. *Magyar Nyelvőr* 128. évf. 4. szám.
- Horváth P. I. 2011. *A szakfordítások lektorálása*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Klaudy K. 1999. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica (digitális változat, 2018).
- Mossop, B. (with Jungmin Hong and Carlos Teixeira) 2020. *Revising and Editing for Translators*. 4. kiadás. London/New York: Routledge.
- Robert, I. S., Remael, A., Ureel, J.J.J. 2020. Úton a lektorálási kompetencia modellezése felé. In: Robin E., Zachar V. (szerk.) *Lektorálástudomány – fordításban*. Budapest: ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszék. 79–99.
- Robin E. 2015. A fordító mint lektor. In: Horváth Ildikó (szerk.) *A modern fordító és tolmács*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 35–46.
- Robin E. 2018. *Fordítási univerzálék és lektorálás*. In: Horváth Ildikó (sorozatszerk.) *Fordítástudományi értekezések III*. Budapest: Szent Jeromos Alapítvány.

Lektorálási műveletek: esettanulmány

Tessa Dwyer *From Subtitles to SMS:*

Eye Tracking, Texting and Sherlock című tanulmányának
magyar fordítása és lektorálása alapján

Bakó Balázs

E-mail: bakobalazs18976534@gmail.com

Kivonat: A jelen esettanulmány Tessa Dwyer *From Subtitles to SMS: Eye Tracking, Texting and Sherlock* című fordítástudományi cikkének fordítását és lektorálását vizsgálja, mindkettőt az Eötvös Loránd Tudományegyetem fordítóképzésének szakfordító és lektorhallgatói végezték. A tudományfordításra – és különösen a fordítással, lektorálással foglalkozó tudományos munkák fordítására – magyar nyelvterületen inkább az önfordítás jellemző (Robin 2020: 93), így kifejezetten előremutató, hogy az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén lehetőséget kapnak a hallgatók, hogy szakdolgozatuk részeként tanulmányaikhoz kapcsolódó tudományos cikkeket fordítsanak, amelyeket az oktatók lektorálnak, és tanulmánykötetben publikálnak. A jelen esetben a lektorok szerepét a gazdasági és jogi szakfordító és lektorképzés két hallgatója vállalta, az oktatók felügyelete mellett. A munka során végrehajtott lektorálási műveleteket a szövegből vett gyakorlati példák útján mutatom be, a lektorálástudományi szakirodalomban fellelhető tipológia segítségével (Horváth 2011; Robin 2018).

Kulcsszavak: fordítástudomány, tudományfordítás, műveleti tipológia, lektorálástudomány, lektorálási műveletek

1. Bevezetés

„Fordító és szerző nem rokon-é?” – teszi fel a kérdést Janus Pannonius *Arisztotelész Argüropüloszhoz* című versében, Weöres Sándor fordításában (Kardos 1978: 178). A kérdés szó szerint és átvitt értelemben is költői. A jeles 15. századi humanista, Giovanni Argiropilo hírnevét többek közt Arisztotelész munkáinak latinra fordításával szerezte; maga is görög származású volt. Persze az ókori görög szerzők munkáinak fordítása, latinra ültetése már a Római Birodalomban is nagy népszerűségnek örvendett, különös tekintettel a romanizációra mint kulturális hódításra. Ahogy Nietzsche *A vidám tudomány* című munkájában (1882/1974, idézi Chen 2019: 801) megjegyzi, a rómaiaknak a fordítás a hódítás egy formája volt, amennyiben a saját koruknak és kultúrájuknak megfelelően dolgozták át a szövegeket. A szerzőség rugalmas értelmezése lehetővé tette a fordítóknak, hogy a halott szövegeket felélesszék, az eredeti szerző helyébe lépve, így elmondható, hogy a fordító születésének ára a szerző (szó szerinti) halála volt (Chen 2019: 799).

Napjainkban a szerzői jogok védik mind a szerzőt, mind a fordítót, és a mű átdolgozását is, ha annak egyéni, eredeti jellege van.¹ Az említett tevékenységek tehát rokoníthatóak, hiszen mind kreativitást igényelnek, valamilyen egyedi, egyéni érték hozzáadását. A jogi védelem még a gyűjteményes mű szerkesztőjére is kiterjed.² A lektorról azonban még nem esett szó.

Ha a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveget összekötő invariánst – legyen az akár az értelem, a jelentés, a tartalom, a funkcionális érték vagy az információs struktúra (Klaudy 1988: 391) – úgy képzeljük el, mint egy DNS-molekulát, amely a fordítás során megkettőződik, illetve sokszorozódik, akkor a lektor, illetve a fordítás ellenőrzésében részt vevő többi személy tekinthető a hibajavítást végző DNS-polimerázok egyikének. Persze az ilyen analógiák általában sántítanak, de arra mindenképp jó a példa, hogy érzékeltesse a lektorálás jelentőségét – ennek ellenére meglehetősen mostoha szerep jut a *nyelvi revizornak*. Amennyiben a fordító és a szerző *vérrokonokként* állíthatók párhuzamba, a lektor valóban inkább olyan, mint egy *gonosz mostoha*, aki beavatkozik a szövegbe, adott esetben a kreatív megoldásokat is visszanyesve, kvázi *hóditó vírus* módjára replikálva önmagát a szövegbe oltott mutációkkal (módosításokkal). A beavatkozások tudatosítása és megfelelő indoklása segíthetnek enyhíteni az esetleges feszültségeket a szükségtelen beavatkozások minimalizálásával, a fordítási folyamatban részt vevők közti jó kommunikáció, a validálás, a visszacsatolás pedig mind hozzájárulhatnak a szöveg minőségének javításához, tökéletesítéséhez is (Robin 2019).

Itt jut szerephez a lektori műveletek tudományos igényű elemzése, feldolgozása, kategorizálása, amelyek előmozdítják a tudatosabb és ezáltal pontosabb beavatkozások alkalmazását, hogy a lektor születésének ne a fordító (jelképes) halála legyen az ára. Ehhez kíván adalékokkal szolgálni a jelen tanulmány egy lektorálási munka és az annak során elvégzett műveletek bemutatásával.

2. A fordítás alapját képező cikk bemutatása

A feladat tárgyát képező tanulmány a *Refractory – A Journal of Entertainment Media* 25. számában jelent meg, 2015-ben,³ és a *Sherlock Holmes* történetek nagy népszerűségnek örvendő BBC-adaptációján keresztül mutatja be a feliratok szemmozgáskövetéssel történő vizsgálatával kapcsolatos problémákat, kutatásokat és eredményeket.

A cikk szerzője Tessa Dwyer, az ausztráliai *Monash University* oktatója. Kutatásainak középpontjában többek között a feliratozás, a szinkronizálás, ezek kulturális aspektusai, valamint a szemmozgáskövetés áll.⁴

A BBC által 2010 és 2017 között vetített *Sherlock* című sorozat – a nézők rajongásán túl – a képernyőn megjelenített feliratok, szabadon lebegő szövegek újszerű alkalmazásával a kritikusok és filmes szakemberek elismerését is kivívta. Dwyer tanulmányában a feliratok kognitív hatásait elemezte a szemmozgáskövetés módszerével, és arra a megállapításra jutott, hogy a képernyőn megjelenő dinamikus szövegek feldolgozása különbözik a statikus feliratokétól, egyszerre idegeníti el és vonja be a nézőket, akik ezt a megnövekedett kognitív terhelést a feliratokra való rövidebb fókuszálással ellensúlyozzák. Az ilyen, diegetikus és extradiegetikus elemek összjátékának szemmozgáskövetéssel történő kutatása 2015-ben még nem volt elterjedt gyakorlat, ezért a szerző további kutatásokat javasolt.

¹ Lásd a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény 4.§-át.

² Lásd a fenti törvény 7.§-át.

³ <https://refractory-journal.com/dwyer/>

⁴ <https://research.monash.edu/en/persons/tessa-dwyer>

3. A tanulmány tárgyát képező fordítás lektorálásáról

A tanulmány fordítását az Eötvös Loránd Tudományegyetem Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének egyik mesterszakos hallgatója végezte szakdolgozata részeként. A cikk magyar nyelvű szövege egyúttal helyet kapott a tanszék fordítástudományi tanulmányokat magyar fordításban közlő kötetében (Robin és Sereg 2022), ezért a fordítás teljes lektorálást igényelt. Ez egyrészt jelenti a fordítási szolgáltatásokról és követelményekről szóló EN 15038:2006 európai, valamint az ISO 17100:2015 nemzetközi szabványok szerinti, a fordító(k)tól eltérő személy közreműködését, valamint magában foglalja a forrásnyelvi és a célnyelvi szövegek egybevetését, a megbízás, valamint a fordítással kapcsolatos szakmai követelmények alapján, különösen a terminológiát, a regisztert, a stílust, a helyesírást és a formázást tekintve.⁵ A cél, hogy „a javítás eredményeként tartalmilag pontos, nyelvileg helyes, az eredetivel egyenértékű, a célnyelvi olvasó számára feldolgozható, nyomdakész szöveg jöjjön létre” (Robin 2018: 90). Bár a szakirodalomban a lektori munkának, tevékenységnek számos meghatározása van, ami nehezíti az elhatárolást az egyéb (például szerkesztői) tevékenységektől (Robin 2018: 89), a jelen esetben a megbízás a fenti definícióban meghatározott lektorálásra irányult. A feladat nehézségét számos összetevő adta: a lektorálási tapasztalat alacsony szintje; a szakszöveg témájának, illetve az arra vonatkozó szakirodalom ismeretének hiányosságai; a fordító anonimitása és így az egyeztetés kizárt volta. A nehézségeket kompenzálta vagy legalábbis enyhítette: a határidő rugalmassága; a megbízó oktatók segítsége; a téma aktualitása (a *Sherlock* sorozat ismertsége).

4. A fordítások lektorálásának műveleti tipológiája

A fentiek alapján a lektor által végzett beavatkozásokat különböző szempontok szerint csoportosíthatjuk. Az egyes kategóriák között természetesen lehetnek, vannak átfedések.

A beavatkozások *célja* szerint beszélhetünk *javítást célzó* beavatkozásokról, amelyek eredményeként „tartalmilag pontos, nyelvileg helyes, az eredetivel egyenértékű, a célnyelvi olvasó számára feldolgozható, nyomdakész szövegnek” (Robin 2018: 90) kell létrejönnie. Vagyis, a javítások nélkül nem kapnánk helyes, a célnyelv szabályainak megfelelő szöveget. A szöveg *jobbítását, tökéletesítését szolgáló* beavatkozások pedig a magasabb szintű, globális, illetve makroszintű normákat tartják szem előtt (Robin 2018: 93). Itt érdemes utalni arra, hogy a lektori beavatkozás indokolatlan, szükségtelen, *preferenciális* is lehet, pusztán a lektor személyes, egyéni nyelvhasználatát tükrözve, de nem javítva vagy jobbítva a szöveg minőségét. Az ilyen beavatkozások természetesen kerülendők. Elképzelhető persze, hogy a lektor szándéka a javításra, jobbításra, tökéletesítésre irányul ugyan, de valójában csak a saját nyelvi ízlését követi a módosítások során. Mivel a szükségtelen, indokolatlan beavatkozások ronthatnak is a szöveg minőségén, újabb hibát is eredményezve, ennek elkerülésére a lektornak tisztában kell lennie a nyelvhelyességi követelményekkel, amelyekről az alábbiakban esik szó.

A csoportosítás egy másik lehetséges és a szakirodalomban használt szempontja a beavatkozással érintett *nyelvhelyességi szint*:

- (1) A *szabálykövető* műveleteket *kötelező* elvégezni „a célnyelv morfológiai, szintaktikai, szemantikai és helyesírási szabályrendszere, szakmai konvenciói és a megbízás előírásai miatt”.

⁵ https://www.password-europe.com/images/PWE/PDF/DIN_EN15038.pdf
<https://www.password-europe.com/images/PWE/PDF/ISO-17100-2015.pdf>

- (2) A *normakövető* műveletek „nyelvhasználati sajátosságokon, nyelvszokásokon alapuló, *fakultatív*” beavatkozások.
- (3) A *stratégia követő* műveletek szintén *fakultatív*ak, és magasabb, globális, illetve makroszinten érvényesülő normákat érvényesítenek, különösen az olvasóközönségre és a kommunikációs célra tekintettel, stilisztikai, tartalmi, illetve strukturális szerkesztést végrehajtva (Robin 2018: 94, *saját kiemelés*).

A beavatkozás *szükségessége* szerint átcsoportosítva a fentieket, megkülönböztethetünk *kötelező* (lényegében a szabálykövető beavatkozásokat felölelő) és *fakultatív* (lényegében a normakövető és a stratégia követő beavatkozásokat lefedő) műveleteket. *Szükségtelen* beavatkozásként minősíthetjük a *preferencia követő* műveleteket (Robin 2018: 95).

Eredményük szerint beszélhetünk javítást, jobbítást eredményező, *pozitív* hatású műveletekről, a szövegminőségen sem nem rontó, sem nem javító, lényegében *semleges* beavatkozásokról, továbbá *negatív* hatású módosításokról. A megfelelően végrehajtott szabály-, norma- és stratégia követő műveletek pozitív hatást gyakorolnak a szövegre, míg a szükségtelen, preferenciális beavatkozások hatása semleges, vagy akár negatív is lehet (Robin 2018: 95). Elképzelhető viszont az is, hogy a megfelelő kompetenciával nem rendelkező lektor olyan helyen végez ugyan módosítást, ahol szükséges a beavatkozás, azonban nem a megfelelő műveletet választja, így hiba marad a szövegben, illetve hiba kerül bele (Robin 2018: 95–96).

Horváth Péter Iván *A szakfordítások lektorálása* című munkájában (Horváth 2011) öt stilisztikai-retorikai változtatáskategóriát (hogyan) és hat paramétert (mit) használ a lektori műveletek leírására (Horváth 2011: 157). A hat paraméter:

- (1) *Ekvivalencia*: célja a pontosság és a teljesség megteremtése, „hogya fordítás mennyiségi (terjedelem) és minőségi (jelentés) szempontból megfeleljen a forrásnyelvi szövegnek”.
- (2) *Helyesírás*: ez a pont nem szorul különösebb magyarázatra, a célnyelvi szöveg helyesírási szabályainak kell megfelelni.
- (3) *Stílus*: a nyelvhelyesség is beletartozik; tehát a fentebb felsorolt nyelvhelyességi szintek szabályai, normái és stratégiái itt egy paraméterbe kerülnek.
- (4) *Szerkesztés*: itt is a célnyelvi követelményeknek való megfelelés szerepel, illetve az adott megbízás követelményeinek is meg kell felelni.
- (5) *Szórend*: „A fordítás megfeleltetése a célnyelv szórendi szabályainak.”
- (6) *Terminológia*: „A fordítás megfeleltetése a célnyelvi terminológiának.” (Horváth 2011: 157–158).

Az ekvivalencia paraméterét illetően érdemes utalni arra, hogy egyesek teljesen elvetik az ekvivalencia fogalmát, mások a fordítás feltételeként azonosítják, megint mások különböző fokozatait tételezik (Klaudy 1997: 72–74). Az esettanulmányban szereplő cikk lektorálása során azt tartottuk szem előtt, hogy a fordítás kommunikatív ekvivalenciával rendelkezzen, megfelelő a referenciális, a kontextuális és a funkcionális ekvivalencia követelményeinek is, tehát a fordítás ugyanazokra a valóságselemekre vonatkozzon, a mondatok ugyanazt a helyet foglalják el a célnyelvi szövegben, mint a forrásnyelvi mondatok a forrásnyelvi szövegben, továbbá a fordított szöveg ugyanazt a szerepet töltsse be a célnyelvi olvasók számára, mint a forrásnyelvi szöveg a forrásnyelvi olvasók számára (Klaudy 1997).

Az öt stilisztikai-retorikai műveleti kategória:

- 1) *Átrendezés*: „A fordítás szórendjének megváltoztatása.”
- 2) *Beszúrást*: „A fordítás bővítése új elemmel; a kihagyott vagy a jobb érthetőség kedvéért szükséges elem pótlása.”
- 3) *Csere*: „Fordítási elem helyettesítése.” Ötvözi a beszúrást és a törlést.
- 4) *Széljegyzet*: „Formázási utasítás vagy magyarázat a fordítás margóján. [...] Ez fizikailag szintén beszúrást, hiszen a papíron többletként jelenik meg, noha nem épül be a fordításba; csupán a formázást segíti, vagy megmagyaráz egy másik lektori változtatást. (Ez utóbbi értelemben metainformációs elemnek tekinthető.)”
- 5) *Törlés*: „Fölösleges vagy helytelen fordítási elem megszüntetése.” (Horváth 2011: 157–158)

A műveleteket továbbá lehetséges lenne a szerint is tipizálni, hogy milyen átváltási műveletet érintenek (Klaudy 1997), az átváltási műveletek áttekintése azonban meghaladná a dolgozat kereteit.

A következőkben egy-egy példával illusztrálom az egyes műveleti kategóriákat a nyelvhelyességi szint, illetve a hat paraméter és az öt stilisztikai-retorikai művelet alapján, törekedve az átfedések kiszűrésére (bár például a stílus Horváth-féle definíciója magában foglalja a nyelvhelyesség követelményeit is, így itt szükségszerű lesz a redundancia).

5. Példák

Az egyes példákban az első sorban az angol forrásnyelvi mondatot szerepeltetem, majd a fordító megoldását, és végül a lektorált változatot. Ezután megindokolom a beavatkozást.

5.1. Szabálykövető beavatkozás

- (1) *Sherlock* producer Vertue refers to the pink lady scene in ‘A Study in Pink’ as particularly noteworthy for its “text all around the screen”, referring to it as the “best use” of on-screen text in the series (qtd in McMillan, 2014).
- (1a) A *Sherlock* producere, Vertue szerint a rózsaszín hölgyes jelenet a „Rózsaszín tanulmány”-ban különösképp említésre méltó, hiszen itt láthatjuk a feliratok „legjobb fajta felhasználását” a sorozatban (McMillan, 2014).
- (1b) A *Sherlock* producere, Vertue szerint a rózsaszín hölgyes jelenet a *Rózsaszín tanulmányban* különösképpen említésre méltó a „teljes képernyőt betöltő szöveg” miatt, amelyre úgy utal, mint ami a feliratok „legjobb felhasználása” a sorozatban (McMillan 2014).

Az (1) példában a beszúrást (*a teljes képernyőt betöltő szöveg miatt, amelyre úgy utal, mint ami*), a cserét (*legjobb fajta felhasználását helyett legjobb felhasználása*) és a törlést (*hiszen itt láthatjuk*) az ekvivalencia paramétere, vagyis a fordítás pontossága és teljessége indokolta.

5.2. Normakövető beavatkozás

- (2) In this scene, a dead woman dressed in pink lies face first on the floor of a derelict building into which she has painstakingly etched a word or series of letters (‘Rache’) with her fingernails.

- (2a) A jelenetben egy rózsaszín ruhába öltöztetett, halott hölgy arccal lefelé fekszik egy elhagyott épületben, ahol rendkívül nehéz munka árán egy szót, ill. betűk sorozatát ('Rache') körmeivel vésett fel.
- (2b) A jelenetben egy rózsaszín ruhába öltöztetett, halott hölgy arccal lefelé fekszik egy elhagyott épületben, amelynek padlójára rendkívüli erőfeszítéssel egy szót, illetve betűsört ('Rache') vésett fel a körmeivel.

A következő műveletekre szolgál például a fenti szövegrész: a lektor beszúrta a *padlójára* szót, amely a forrásnyelvi szövegben ugyan a halott nő fekvésének helyeként szerepel, de evidensnek tekinthető, hogy arccal lefelé feküdni a padlón/földön lehet, a felvésésnél utalva rá viszont könnyebb értelmezni a jelenetet, vagyis hogy nem a falra vagy egy bútorra vésett fel valamit, hanem a padlóra. Mindenesetre meg kellett oldani, hogy szerepeljen a padló a fordításban, tehát a művelet szükséges volt; esetleg úgy is lehetett volna fordítani, hogy „a halott hölgy arccal lefelé fekszik egy elhagyott épület padlóján, amelyre [...]”. Így viszont legalább a mondat első fele érintetlen maradhatott, a minimális beavatkozás elvének megfelelően. A „rendkívül nehéz munka árán” szövegrész esetén az indokolta a cserét, hogy a *munka* egy haldokló személy utolsó, végső cselekedetére nem adekvát, nem idiomatikus kifejezés. Az átrendezést pedig az motiválta, hogy a hangsúly nem a körmön van, nem azon, hogy a körmeivel véste fel a betűsört, hanem magán a betűsoron, tehát a fókuszot meg kellett változtatni. Fontos azonban utalni arra, hogy a fordítói megoldás is ekvivalens, érthető és a célnyelv nyelvhelyességi szabályainak szempontjából sem hibás, tehát nem valamely szabály megszegése miatt kellett javítani, hanem nyelvhelyességi norma alapján történt a beavatkozás a jobbítás céljával.

5.3. Stratégiakövető beavatkozás

- (3) Additionally, as explored, floating TELOPs in *Sherlock* attract attention due to the complex functions they fulfil, providing narrative and character clues as well as textual and stylistic cohesion.
- (3a) Mindezen kívül a *Sherlock*ban a lebegő, televíziós optikai védelemmel kivetített szövegek felhívják a figyelmet magukra az általuk betöltött komplex funkciókkal. Egyidejűleg közvetítik az elbeszélés folyamatát és jelekként szolgálnak a szereplőknek, emellett biztosítják a szövegbeli és stilisztikai kohéziót.
- (3b) Továbbá, mint kiderült, a *Sherlock*ban a lebegő, televíziós optikai kivetítések (TELOP) összetett funkciójukkal hívják fel magukra a figyelmet, egyidejűleg közvetítenek az elbeszélésre és a szereplőkre vonatkozó utalásokat, emellett biztosítják a szövegbeli és stilisztikai kohéziót.

Az eredeti tanulmányban többször is előfordul a TELOP (*television optical projection*) mozaikszó, amely kifejezés magyarul még nem igazán elterjedt, a tudományfordítás során viszont kívánatos stratégia a célnyelvi terminológia gyarapítása (Robin 2020: 101). A fordító megoldásából kimaradt a mozaikszó, illetve a *televíziós optikai kivetítés* tömörebb, ezáltal feldolgozhatóbb és a tanulmányban is használt feloldás pontosabb visszaadása, így következetesen erre cserélték a lektorálás során, stratégia-követő műveletként.

5.4. Az ekvivalencia paramétere által indokolt beavatkozás

- (4) As Sherlock investigates the crime scene, forensics officer Anderson interrupts to explain that ‘Rache’ is the German word for ‘revenge’.
- (4a) Amint Sherlock a tetthelyet veszi szemügyre, Anderson, a kriminológus félbeszakítja a vizsgálatot, hogy elmagyarázza, a *Rache* német szó bosszút jelent.
- (4b) Amint Sherlock szemügyre veszi a tetthelyet, Anderson, a nyomozótiszt közbevág, hogy elmagyarázza, a *Rache* németül ‘bosszú’.

A (4a) mondat lektorálása során végrehajtott műveletek több paramétert is érintenek, a jelen esetben az ekvivalencia paraméterére hoztam példának. A lektorok cserélték a *félbeszakítja* szót, és törölték a *vizsgálatot* szót, mert a fordításban félreérthetővé vált a jelenet, ugyanis nem a vizsgálatot általában szakítja félbe a nyomozó, hanem csak közbeszól, megzavarva Sherlockot. Tehát az ekvivalencia itt is szükségessé tette a beavatkozást.

5.5. A helyesírás paramétere által indokolt beavatkozás

- (5) While commentators laud this series for the novel way it integrates text into its narrative, aesthetic and characterisation, it requires eye tracking to unpack the cognitive implications involved.
- (5a) Míg a kommentelők dicsérik, ahogy a sorozat a szöveget újszerű módon beilleszti a narratívába és karakterfejlődésbe úgy, hogy nem ront a produkció esztétikáján, emellett a kognitív üzenet megértéséhez az szemmozgás-követés folyamatára van szükségünk.
- (5b) Míg a szakértők dicsérik, ahogy a sorozat a szöveget újszerű módon beilleszti a narratívába, a látványvilágba és a karakterek jellemzésébe, a kognitív hatások megértéséhez szemmozgáskövetésre van szükségünk.

A fenti mondat szintén több paraméter és művelet illusztrálására alkalmas, itt csak a *szemmozgáskövetés* helyesírására utalnék, amelyet következetesen javítani kellett a szövegben.

5.6. A stílus paramétere által indokolt beavatkozás

- (6) Discussion focuses on ‘A Study in Pink’ – the first episode of *Sherlock*’s initial season – which producer Sue Vertue explains was actually “written and shot last, and so could make the best use of onscreen text as additional script and plot points” (qtd in McMillan, 2014).
- (6a) A tanulmány a „Rózsaszín tanulmány” -ra, a *Sherlock* első évadjának első epizódjára - fókuszál, amelyről Sue Vertue producer elmondta, hogy „valójában utoljára írták és forgatták le, így a képernyőn megjelenő szöveget a lehető legjobban tudták felhasználni, hogy kiegészítsék a forgatókönyvet és a cselekményt.” (idézte: McMillan, 2014)
- (6b) A cikk a *Rózsaszín tanulmányra*, a *Sherlock* első évadjának első epizódjára fókuszál, amelyről Sue Vertue producer elmondta, hogy „valójában utoljára írták és forgatták le, így a képernyőn megjelenő szöveget a lehető legjobban tudták felhasználni arra, hogy kiegészítsék a forgatókönyvet és a cselekményt” (idézi McMillan 2014).

A (6) példában a lektor a *tanulmány* szót cserélte a *cikkre*, amit a szóismétlés elkerülése indokol, és így a könnyebb olvashatóságot, feldolgozhatóságot segítő jobbításról van szó.

5.7. A szerkesztés paramétere által indokolt beavatkozás

(7) The phenomenon under investigation in this article is by no means easy to define. Already it has inspired neologisms, word mashes and acronyms including TELOP (television optical projection), ‘impact captioning’ (Sasamoto, 2014), ‘decotitles’ (Kofoed, 2011), ‘beyond screen text messaging’ (Zhang 2014) and ‘authorial titling’ (Pérez González, 2012).

(7a) A jelenlegi cikkben vizsgált jelenséget egyáltalán nem könnyű meghatározni. Már most több neologizmus, összetett szó és mozaikszó létrejöttét eredményezte, többek között ilyen a TELOP (televíziós optikai védelem), ‘impact captioning’ azaz a feliratok hatása (Sasamoto, 2014), ‘decotitles’ azaz animált címek (Kofoed, 2011), ‘beyond screen text messaging’ azaz a képernyőn megjelenő szöveges üzenetküldés (Zhang, 2014) és végül az ‘authorial titling’ vagyis szerzői cím (Pérez González, 2012).

(7b) A jelen cikkben vizsgált jelenséget egyáltalán nem könnyű definiálni. Már most több neologizmus, összetett szó és mozaikszó létrejöttét eredményezte, többek között ilyen a TELOP (televíziós optikai kivetítés), *impact captioning*, azaz hatásos feliratozás (Sasamoto 2014), *decotitles*, azaz animált feliratok (Kofoed 2011), *beyond screen text messaging*, azaz a képernyőn megjelenő szöveges üzenetek (Zhang 2014) és végül az *authorial titling*, vagyis szerzői felirat (Pérez González 2012).

A (7) példában a hivatkozások átszerkesztésére szeretném felhívni a figyelmet. Mivel a lefordított tanulmány az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke által szerkesztett kötetben fog megjelenni (Robin és Sereg 2022), a tanszék mint megbízó által megadott szerkesztési útmutatónak megfelelően kellett átszerkeszteni a szöveget. Így a zárójelben megadott szerző és évszám között törölni kellett a vesszőt. Ez kötelező művelet volt, a megbízás szabályai indokolták.

5.8. A szórend paramétere által indokolt beavatkozás

(8) Based on the notion that text on screen draws the eye in at least dual ways, due to both its dynamic/contrastive nature and its communicative expediency, we can surmise that for *Sherlock* viewers, on-screen text is highly visible and more than likely to be in that 3.8% of the screen on which they will focus at any one point in time (see Smith, 2013: 168).

(8a) Abból kiindulva, hogy a képernyőn található szöveg legalább kétféle módon vonzza a szemet a dinamikus-kontrasztív jellegéből és kommunikatív hasznából adódóan, megállapíthatjuk, hogy a *Sherlock* nézői számára a képernyőn lévő szöveg kiemelten látható, és nagy valószínűséggel a képernyő azon 3,8%-ba tartozik, amelyre a nézők egy tetszőleges időpontban bizonyosan fókuszálnak (ld. Smith 2013: 168).

(8b) Abból kiindulva, hogy a képernyőn található szöveg dinamikus-kontrasztív jellegéből és kommunikatív hasznából adódóan legalább kétféle módon vonzza a szemet, megállapíthatjuk, hogy a *Sherlock* nézői számára a felirat kiemelten látható, és nagy valószínűséggel a képernyő azon 3,8%-nyi részén helyezkedik el, amelyre a nézők bármely tetszőleges időpontban fókuszálnak (lásd Smith 2013: 168).

Szükséges volt átrendezni a szórendet, a *legalább kétféle módon vonzza a szemet* szövegrész hátrébb került, amit a hangsúly indokolt. Fakultatív, jobbítást célzó beavatkozásról van szó.

5.9. A terminológia paramétere által indokolt beavatkozás

- (9) Through recourse to eye tracking data on image and textual processing, I revisit distinctions between reading and viewing, attraction and distraction, while addressing a range of issues relating to eye bias, media access and multimodal redundancy effects.
- (9a) A kép és szöveg feldolgozásában végbemenő szemmozgás-követés segítségével felülvizsgálom az olvasás és TV nézés, szórakoztató és a figyelemelterelő tulajdonságai közötti különbségeket, miközben a szem torzításával, a médiahozzáféréssel és a multimodális redundancia hatásokkal kapcsolatos számos kérdéssel foglalkozom.
- (9b) A kép és szöveg feldolgozása során gyűjtött szemmozgáskövetési adatokra támaszkodva megvizsgálom az olvasás és a tévézés, a figyelemfelkeltés és a figyelemelterelés közötti különbségeket, miközben a tekintet részrehajlásával, a médiahozzáféréssel és a multimodális redundanciahatásokkal kapcsolatos számos kérdéssel foglalkozom.

A fenti példában a kérdéses terminus az *eye bias* volt, amely végül a szakmai lektor javaslatának megfelelően került javításra a lektorálás során: „Én erre tudományos értékű magyar írásban a nézési preferenciát találtam... ez sem az igazi, de ha meg akarjuk tartani, akkor legyen inkább a tekintet részrehajlása, nekem szemmel nagyon furcsa, a médiatudományban a tekintet pedig bevett terminus.” Egyetértve a szakmai lektor megjegyzésével, szükségessé vált a *szem* cseréje a *tekintet* szóra.

5.10. Átrendezés

- (10) Here, text provides a highly expedient visual clue as to the narrative significance of the scene [...]
- (10a) Itt a szöveg egy fontos megoldásként, vizuális segítségként szolgál a jelenet narratívája szempontjából.
- (10b) A szöveg itt egy nagyon célszerű vizuális adalékkal szolgál a jelenet narratív jelentőségének szempontjából.

A (10) példában az *itt* szót a feldolgozhatóság, a könnyebb olvashatóság miatt kellett áthelyezni. Az angol forrásnyelvi szövegben a *here* az utána álló vesszővel nem okoz megértési nehézséget, a magyarban azonban érdemes inkább az alannal kezdeni a mondatot. Tehát fakultatív, jobbításra irányuló beavatkozásról van szó.

5.11. Beszúrás

- (11) It is the very attraction to TELOP distraction that *Sherlock* – via eye tracking – brings to the fore.
- (11a) Maga a kivetített szöveghez való vonzódás, és az ebből fakadó eltávolodást helyezi előtérbe a *Sherlock*.
- (11b) Éppen a televíziós optikai kivetítések iránti vonzódást helyezi előtérbe a *Sherlock* a szemmozgáskövetés által.

A fenti példában egyebek mellett szükséges volt beszúrni az *eye tracking* magyar fordítását, hiszen nélküle nem ugyanaz a mondat értelme, tehát a teljesség követelménye indokolta a bemutatott szabálykövető műveletet.

5.12. Csere

- (12) While Tepper (2011) explains how *Sherlock*'s “disembodied” (Banks, 2014) texting ‘makes sense’ in the age of cross-platform devices and online clouds, this argument falters when the on-screen text in question is less overtly technological.
- (12a) Tepper (2011) azt állítja, hogy a *Sherlock*-ban megjelenő „testetlen” (Banks, 2014) üzenetküldés értelmet nyer egy az egymást keresztező technikai platformok és online felhők világában, ez az érv azonban elveszíti jelentőségét, ha a kérdéses képernyőn megjelenő szöveg kevésbé nyíltan technológiai.
- (12b) Tepper (2011) azt állítja, hogy a *Sherlock*-ban megjelenő „testetlen” (Banks 2014) szöveges üzenetek értelmet nyernek egy, az egymást keresztező technikai platformok és online felhők világában, ez az érv azonban elveszíti jelentőségét, ha a kérdéses képernyőn megjelenő szöveg kevésbé nyíltan technológiai.

Az *üzenetküldést* a lektor *szöveges üzenetekre* cserélte, a *testetlen üzenetküldés* ugyanis félreértendő lenne. A beavatkozás szükségesnek tekinthető javítás, hiszen nélküle más lenne a mondat értelme.

5.13. Széljegyzet

- (13) Reporting on “the storytelling challenges of a world filled with unglamorous smartphones, texting and social media”, *The Wall Street Journal*'s Rachel Dodes (2013) credits *Sherlock* with solving this dilemma and establishing a new convention for depicting texting on the big screen, creatively capturing “the real world’s digital transformation of everyday life.”
- (13a) Rachel Dodes (2013) a *The Wall Street Journal* napilapban megjelent jelentése alapján „az unalmas okostelefonokkal, szöveges üzenetekkel és közösségi médiával teli világ mese-mondóinak kihívásaira” elismeri a *Sherlock* sorozatnak, hogy megoldotta ezt a dilemmát, és új szabályt hozott létre a feliratok nagy képernyőn való ábrázolására, amely kreatívan jelenti meg a „mindennapi élet valóságban lezajló digitális átalakulását.”
- (13b) Rachel Dodes (2013) a *The Wall Street Journal* napilapban megjelent írásában a *Sherlock* sorozatnak tulajdonítja, hogy megoldotta azt a dilemmát, hogy „a történetmeséléssel szemben egyre több kihívást támasztó unalmas okostelefonokkal, szöveges üzenetekkel és közösségi médiával teli világban” új konvenciót hozott létre a feliratok nagy képernyőn való ábrázolására, amely kreatívan jelenítve meg a „mindennapi élet digitális átalakulását a valóságban.”

A szakmai lektor a következő széljegyzetet fűzte a fenti részhez: „Mivel sosem ment moziban, tévés sorozat, a szélesvászonnak nem lenne értelme itt.” Ezért végül maradt a fordító eredeti megoldása a *nagy képernyő* terminusra.

5.14. Törlés

- (14) Eye tracking tests conducted on twelve participants indicates a high degree of attentional synchrony in relation to the text elements of the airline ticket on which Ellie's name is printed.
- (14a) Tizenkét emberen végzett szemmozgáskövetési vizsgálatok a figyelem magas fokú összhangját állapították meg a repülőjegy szöveges elemeire való tekintettel, amelyre Ellie neve volt nyomtatva.
- (14b) Tizenkét emberen végzett szemmozgáskövetési vizsgálatok a figyelem magas fokú összhangját állapították meg a repülőjegy szöveges elemeire, amelyre Ellie neve volt nyomtatva.

A (14) mondat arra is példa, hogy a forrásnyelvi mondatban is lehetnek hibák, itt a többes számban álló *tests* mint alany nem volt helyesen egyeztetve az *indicates* igével. A fordító helyesen végezte el az egyeztetést, korrigálva a szerző tévedését, azonban megoldásába terpeszkedő elemek kerültek, ezeket célszerű volt törölni. Ez tehát normakövető, jobbítást célzó beavatkozás.

6. Összefoglalás

A jelen írás tárgyát képező tanulmány fordításának lektorálása során a művelési tipológia által kidolgozott kategóriák mindegyike előfordult, a legnagyobb kihívást a terminológia ellenőrzése és a megfelelő terminus kiválasztása jelentette. Reményeink szerint a fordítási és lektorálási munka hozzájárul a magyar fordítástudományi terminológia gyarapításához (Robin 2020: 101), illetve a tudományfordítás területének fejlődéséhez. A munkában részt vevő hallgatók részére mindenképpen fontos állomást jelent, ezért külön köszönet illeti a lehetőség megteremtéséért és a szíves segítségért az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének oktatóit, különösen Robin Edina és Sereg Judit tanárnőt.

A jelen esettanulmányban kísérletet tettem annak bemutatására, hogy a lektorálási műveletek tudományos rendszerezése, kategorizálása, és ezek tudatosítása segítheti a fordítások minőségének javítását, jobbítását, tökéletesítését, amennyiben a lektor csak a szükséges helyen avatkozik be, illetve az összes szükséges helyen beavatkozik, és a megfelelő műveletet hajtja végre. A megfelelően megindokolt beavatkozások megkönnyíthetik a fordító számára azok elfogadását, hozzájárulva a megfelelő munkaharmóniához, a feszültségek csökkentéséhez (Robin 2018: 100). Bizom benne, hogy a fenti példákban kifejtett indokok kellően alátámasztják a végrehajtott beavatkozásokat, és hogy preferenciális, szükségtelen, illetve hibás beavatkozás nem történt. Így a fordítás eredetisége, a fordító egyénisége, kreativitása nem válik a mostoha beavatkozások áldozatává.

Irodalom

- Chen, L. 2019. Nietzsche as precursor of postmodern translation studies. *Meta* Vol. 64. No. 3. 794–816. <https://doi.org/10.7202/1070540ar>
- Horváth P. I. 2011. *A szakfordítások lektorálása. Elmélet és gyakorlat*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/8880/A_szakforditasok_lektor-alasa.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Kardos T. (szerk.) 1978. *Janus Pannonius versei*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó.

- Klaudy K. 1988. A fordítási ekvivalenciáról. *Hungarológiai Közlemények* 20. évf. 4. (77) szám. 383–396. https://epa.oszk.hu/02400/02401/00035/pdf/EPA02401_Hungarologiai_kozlemenyek_1988_77_383-396.pdf
- Klaudy K. 1997. *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Budapest: Scholastica Kiadó.
- Robin E. 2018. *A lektorálás műveleti tipológiája – a javítás és jobbítás kategóriái*. *Modern Nyelvoktatás* 24. évf. 2–3. szám. 88–101. http://www.tintakiado.hu/book_detail.php?id=651
- Robin E. 2019. Munkaharmónia a fordításszolgáltatásban, avagy a lektorálás etikai kérdései. In: Szoták Sz. (szerk.) *Diszciplínák találkozása: nyelvi közvetítés a XXI. században*. Budapest: OFFI. 120–134.
- Robin E. 2020. *Lektorálástudomány – fordításban*. *Fordítástudomány* 22. évf. 2. szám. 93–106. <https://doi.org/10.35924/fordtud.22.2.5>
- Robin E., Sereg J. (szerk.) 2022. *Audiovizuális fordítástudomány – fordításban*. Budapest: ELTE FTT.

Források

- Dwyer, T. 2015. *From Subtitles to SMS: Eye Tracking, Texting and Sherlock*. *Refractory – A Journal of Entertainment Media*, Volume 25. <https://refractory-journal.com/dwyer/>

Internetes hivatkozások

Monash University

<https://research.monash.edu/en/persons/tessa-dwyer>

Password Europe

https://www.password-europe.com/images/PWE/PDF/DIN_EN15038.pdf

<https://www.password-europe.com/images/PWE/PDF/ISO-17100-2015.pdf>

A lektor etikai dilemmái

Schmieder Réka

E-mail: schmieder.reka16@gmail.com

Kivonat: A lektor és a fordító kapcsolata olykor komplikált, legtöbbször nem is létezik. A fordítóirodák sokszor nem adják meg a lehetőséget, hogy kommunikáljon egymással a fordítási folyamatban részt vevő két legfontosabb szereplő. Azonban ha mégis lehetőséget kapnak az egyeztetésre, sokszor teljes kudarcba fullad a kommunikáció. A lektor ragaszkodik a módosításaihoz még úgy is, hogy nem tudja őket alátámasztani, türelmetlen és lekezelő. Ugyanakkor a fordító is tud így viselkedni. Sajnos elvétve találkozhatunk olyan példákkal, amikor a két fél elfogadó, előzékeny egymással szemben, megvan közöttük a kellő bizalom és tiszteletben tartják egymás szakmai tekintélyét. Alábbi dolgozatomban igyekszem bemutatni a lektor feladatait, alapelveit, vétkeit, szólok a fordító és a lektor munkakapcsolatáról, a validálás minőségbiztosításban játszott fontos szerepéről, végezetül pedig igyekszem megoldási javaslatokkal élni az esetleges problémákra.

Kulcsszavak: lektor, fordító, etika, minőségbiztosítás, munkakapcsolat

1. Bevezetés

Jelenleg az ELTE BTK Fordító és Tolmácsképző Tanszékének hallgatója vagyok, gazdasági és jogi szakfordítói és lektor szakirányú továbbképzésen. Amikor jelentkeztem a képzésre, egy kissé bizonytalankodtam a lektori része miatt. Megkérdeztem magamtól, hogy valóban lektor szeretnék-e lenni. Egy olyan szakember, akitől hol tartanak a fordítók, hol egyáltalán nem kedvelik. Ezek a gondolatok a saját tapasztalataimból fakadtak. Már a képzés megkezdése előtt volt néhány fordítói megbízásom. Az egyik iroda arról tájékoztatott, hogy az első fordításomat elküldi lektorálásra. Rettenetesen izgultam. Nagyjából egy gonosztekintetű, túlságosan szigorú pedagógust láttam a szemeim előtt, akitől rettegnék a diákok. Szerencsére átmentem a próbán, bár értékelést, véleményt nem kaptam.

Egy másik iroda egy olyan feladattal bízott meg hosszabb győzködés után, amely egy kezdőnek sok volt, ráadásul rövid határidő mellett. Nem szerettem volna elvállalni, de addig győzködtek, mire belementem. Egy 21 oldalas adatvédelmi szabályzatot kellett németre fordítanom, egy hét alatt, munka mellett. Mondanom sem kell, nem sikerült jól a fordítás. Az iroda sokáig hallgatott, majd kiküldték a teljesítési igazolást egy jóval alacsonyabb összegről, mondván, magasak voltak a lektori költségek. Ezután még azért is könyörögnöm kellett, hogy küldjék el a lektorált anyagot, hadd lássam a hibáimat és tanuljak belőlük. Megkaptam a lektorált szöveget, de sehol sem volt benne megjegyzés, tanács, indoklás, csupán a javítások, amiket sokszor nem értettem. A lektorral nem állt módomban felvenni a kapcsolatot. Ebben a tanmesében nem a lektor, hanem az iroda járt el etikátlanul.

A fent említett tapasztalatok, élmények miatt is érzem magamhoz közel a jelen dolgozat témáját. Az alábbiakban a képzés során olvasott szakirodalom alapján röviden bemutatom a lektor feladatait, kiknek felel a lektor a munkájával, hogyan látják a fordítók a lektorokat, milyen a munkakapcsolat a lektor és fordító között (jó és rossz példákon bemutatva), röviden kitérek a validálás fontosságára, és az összefoglalásban igyekszem megoldási javaslatokat tenni.

2. A lektorálás alapjai

2.1. Lektori feladatok

A lektor a kapott szövegben a kétnyelvű összevetés során talált hibákat olyan módon javítja, hogy azoknak köszönhetően „tartalmilag pontos, nyelvi helyes, az eredeti szöveggel egyenértékű, és a célnyelvi olvasók számára feldolgozható, nyomdakész szöveg jöjjön létre” (Robin 2019: 122). Mindezeket a megbízás követelményeinek, a mai magyar köznyelv szabályainak, normáinak és terminológiájának megfelelően, valamint a szakma elvárásai szerint teszi. A lektornak azonban nem „csak” a javítás a feladata. Egyfajta pedagógiai szerepet is betölt, fejlesztési, továbbképzési eszközként is lehet rá tekinteni, ugyanis a javításokból a fordító tanulhat (ugyanúgy tanulhat és fejlődhet a lektor a fordító észrevételeiből). A munka végén a lektor értékeli a fordítást, ami egyfajta iránytűként szolgálhat a fordítónak, aminek segítségével láthatja, milyen irányba tud még fejlődni (Robin 2019).

A lektor egyben kapuőr is: egyrészt kijavítja a szöveget, másrészt tökéletesíti azt: „A szerkesztő és a lektor kapuőr, aki kijavítja a szöveget, hogy az megfeleljen a társadalom nyelvi és szövegalkotási szabályainak, valamint beteljesítse a kiadó céljait. A szerkesztő és a lektor ugyanakkor nyelvterapeuta is, aki tökéletesíti a megfogalmazást, hogy gondoskodjon a szöveg könnyebb feldolgozhatóságáról, szem előtt tartva az olvasó elvárásait” (Mossop 2001: 1, idézi Robin 2019: 125).

2.2. Lektori kompetenciák

A lektoráláshoz szükséges kompetenciákat a fordítók megszerezhetik szakmai tapasztalat révén is, de szervezett lektorképzés során is elsajátíthatók. A lektor rendelkezik fordítói kompetenciával (birtokában van a kellő nyelvi ismereteknek, tisztában van a fordítói szakma elvárásaival, rendelkezik átváltási és stratégiai alkompetenciával, stb.), valamint ezeken kívül a lektor képes arra, hogy a forrás- és célnyelvi szövegek összehasonlítása során észrevegye a különbségeket és mérlegelni tudja, hogy azok hibák-e, és javításra szorulnak-e. A hibák javításán túl előfordulhat, hogy az adott fordítást értékelnie is kell a lektornak. Ahhoz, hogy valaki jó lektor lehessen, megfelelő célnyelvi felkészültségre is szüksége van. A munkáját professzionálisan végző lektor tudatosan dönt, ezáltal a döntéseit meg tudja alapozni, érvekkel alá tudja támasztani (Robin 2015: 37).

2.3. Alapelvek

Az alábbiakban ismertetett alapelvek meghatározzák a lektorálás sikerességét és hatékonyságát, ezért különösen fontos, hogy minden lektor betartsa őket. Segítségükkel etikailag is megfelelő, elfogadható munkát tud végezni.

A lektorálás alapelveit (Mossop 2001) Robin (2015) a „minimax stratégiában” foglalja össze. Ennek értelmében a lektor minimális beavatkozással maximális eredményre törekszik. El kell végeznie minden javítást, és közben törekednie kell az egységes javításra (ha valahol valamilyen szót kijavít, azt vezesse végig az egész szövegben). Lehetőség szerint kerülje a szükségtelen beavatkozásokat (ezek nem helyesbítik a szöveg jelentését, üzenetét, sőt semmilyen hatást nem gyakorolnak a fordításra). Tehát, ha a lektor a minimális beavatkozásokra törekszik, akkor csupán a szükséges módosításokat hajtsa végre (Robin 2015: 39).

2.4. A lektor vétkei

Abban az esetben, ha a lektor nem javítja ki a fordításban előforduló nyelvi és fordítási hibákat, elhanyagolja a stilisztikai ellenőrzést és/vagy a módosítások során növeli a szöveg tartalmi és nyelvtani hibáit, a lektorálás nem érte el célját. További lektori hiba, ha a lektor nekiáll újrafordítani a teljes anyagot, illetve ha nem követi a megbízáskor kézhez kapott útmutatót, irányelveket. (Robin 2015: 43) Az újrafordítást, túllektorálást nevezhetjük egyfajta lektorbetegségnek (Kis 2011). A lektor ezekben az esetekben nem csupán a szöveg minőségén ronthat, de a fordító teljesítményét sem lehet megfelelően értékelni, ami a megbízó és a fordítóiroda felé is etikátlan viselkedést eredményez (Robin 2019: 124).

3. Kinek felel a lektor?

Künzli (2007) tanulmányában a lektorok lojalitását vizsgálta, és a fordítási folyamatban közreműködő összes személy szándékainak, szükségleteinek és elvárásainak figyelembevételként határozza meg. Künzli (2007: 43) szerint a lektor négy szereplőhöz lojális: a megrendelőhöz és a fordítóirodához (a munkai igények reális felméréseivel), a forrásnyelvi szerzőhöz (szövegét mind tartalmilag, mind alaki szempontból felismerhetővé teszi a célnyelven is), a fordítóhoz (a saját preferenciáinak visszatartásával, a fordító nyelvhasználatának tiszteletben tartásával és a javításai indoklásával), valamint saját magához (csak annyi munkaidőt szánva rá, amennyit a fordítás megkövetel).

A fenti felsoroláson kívül többszereplős lojalitási hálózatot is felvázolhatunk. Egyfelől a lektor felel a *forrásnyelvi szövegnek*: legyen vele egyenértékű a célnyelvi szöveg. A *célnyelvi szövegnek*: lehetővé teszi, hogy az betölthesse a kommunikatív funkcióját. Felelős a *szakma* irányába is. A lektor nem egyedül dolgozik, nem ő az egyetlen szereplő a szakmában. Igyekeznie kell, hogy a lektorok presztízse megmaradjon, sőt javuljon. Ezenfelül a szakma követelményeinek, a szakma által meghatározott normáknak, értékeknek is meg kell felelnie. A *megbízó* és a *befogadó* felé olyan szöveget kell továbbítani, amely elfogadható, feldolgozható, minőségi munka. A *projektmenedzser* irányában úgy járhat el etikusan, ha a megadott határidőket betartja, illetve a követelményeket, instrukciókat szem előtt tartva dolgozik. Nem utolsósorban pedig a *fordítónak* is felel, ugyanis az ő munkáját javítja, módosítja, adott esetben pedig értékelést is ad róla.

Az utóbbi felsorolás közelebb áll hozzám. Véleményem szerint a forrásnyelvi szerzőnek a fordító felel inkább, a lektor kevésbé. Azonban azzal egyetértek, hogy saját magával szemben is etikusan kell viselkednie a lektornak. Ne vállalja túl magát, tényleg csak annyi időt fordítson a munkára, amennyit az adott szöveg megkövetel, és véletlenül se essen az úgynevezett túllektorálás csapdájába, mert azzal is növeli a feleslegesen igénybe vett idő mennyiségét.

A fejezet végén megjegyezendő, hogy a fordítónak ugyanúgy etikusan kell viselkednie a lektorral szemben. Mohácsi-Gorove (2014: 96) disszertációjában olvastam Gouadec gondolatait a fordítók esetlegesen etikátlan viselkedéséről. Fontos, hogy a fordító ne „bosszantsa” a lektort az ismétlődő hibákkal, hanem igyekezzen tanulni a korábbi javításokból, hibákból. Természetesen az ismétlődő hibáknak az is lehet az oka, hogy kevés fordító kapja vissza a munkáját. Találkoztam már olyan példával, ahol egy lektor azt panaszolja, hogy kilenc hónapja javítja ugyanazokat a hibákat egy fordító munkájában. Ennek az oka nem feltétlenül az, hogy a fordító nem hajlandó tanulni a hibáiból, a javított anyagokból, hanem az is előfordulhat, hogy a projektmenedzserek nem küldik tovább a fordítónak a lektorált anyagot, és a lektor sem tudja felvenni a kapcsolatot a fordítóval, mert nem kap hozzá elérhetőséget.

4. A lektor a fordító és a szakma szemében

Saját bőrömön tapasztaltam, hogy amikor meghallja a fordító a lektor szót, rögtön negatív érzelmek fogják el. Robin (2019: 122) rámutat a lektor személyével kapcsolatos vegyes vagy akár negatív érzelmekre. Ha egy fordító meghallja a lektor kifejezést egy második szempárra gondol, aki átfutja a szöveget, egy ismeretlen ismerősre, akivel (jobb esetben) e-mailen keresztül kommunikál. A lektor az ijesztő mumus, akivel a hallgatókat riogatják a tanulmányaik során, a rivális, a megtorló, a szuperfordító, a mindentudó, az a személy, akié az utolsó szó és még sorolhatnánk a negatív érzelmeket, tulajdonságokat. Olykor a szakirodalom is ezt a negativitást sugallja, elég, ha csak Martin (2012) *The Dark Side of Translation Revision* (A lektorálás sötét oldala) című tanulmányára gondolunk, vagy Hansen (2009) írására *The speck in your brother's eye – the beam in your own: Quality management in translation and revision* (Szálka a testvéred szemében – gerenda a tiédben: minőségbiztosítás a fordításban és a lektorálásban) címmel.

Azonban a lektorok rengeteg jó tulajdonsággal is rendelkezhetnek, sokan rendelkeznek is. A szakirodalom szerint (Mohácsi-Gorove 2015; Robin 2019) a jó lektor tulajdonságai a következők: diplomatikus, empátikus, türelmes, szerény, elfogadó, felelősségteljes, együttműködő, továbbá igazságos, pedagógiai érzékkel rendelkezik, alkalmas a mentor szerepére és munkavégzésében tudatos. Mindezek a tulajdonságok kulcsfontosságúak a sikeres fordítási munkafolyamathoz.

5. Munkakapcsolat: a jó és a rossz

A lektor és a fordító közti nehézkes kapcsolatot, kommunikációt alapvetően az okozza, hogy a feladataikból kifolyólag teljesen máshogyan állnak a szöveghez (Kis 2011; Robin 2019). A fordító alkot, tulajdonképpen kreatív folyamatot visz végbe. Mélyre ássa magát a forrásnyelvi szövegben, részleteiben megismeri. Ebből kifolyólag a fordító mikroszinten foglalkozik a szöveggel, lokálisan vizsgálja (Horváth 2009). Mire elkészül a fordítással, annyit dolgozott vele, hogy már-már gyermekének tekinti. A legjobb esetben elégedetten küldi el a munkáját, majd visszakap egy jól összepiroszott, gonosznak ható megjegyzésekkel teli munkát (már ha visszakapja, és már ha a lektor vette a fáradságot és tett megjegyzéseket). A fordító összességében pozitívan áll hozzá az elkészült fordításhoz. Ezekkel szemben a lektor attitűdje negatív. A feladata, hogy megtalálja az esetleges hibákat, globálisan közelítve meg a szöveget, mintegy a fordítás első olvasójaként (Robin 2019: 123–124). Az ilyen ellentétes oldalak könnyen konfliktusba keverednek. A lektor etikus, empátikus hozzáállása azonban sokat segíthet azon, hogy a közös munka súrlódásmentes és hatékony legyen.

A következőkben a fordító és a lektor közötti sikeres és sikertelen kommunikációra szeretnék ismertetni néhány példát, amelyeket a tanulmányaim során ismertem meg.

A makacs, kioktató lektor. A fordító reagál egy szerinte hibás javításra: nem érti a beavatkozás okát, és igyekszik a saját megoldását szakirodalommal is alátámasztani. Ezzel szemben a lektor szinte lekiabálja a fordítót (például a megjegyzésekben csupa nagybetű használatával – a mai generációk számára a csupa nagybetűvel írt szöveg ordításnak hat), és makacsul ragaszkodik a hibás módosításához ahelyett, hogy utánanézne a szabályoknak. Még csak meg sem próbálja szakirodalommal alátámasztani a javítását. A lektor ezzel rossz helyzetbe sodorja saját magát és a szakmát is. Ha elfogadja, hogy hibázott, nem ront a saját és a szakma presztízsén, meg tudja mutatni a lektorok jó oldalát (Robin 2019: 132). Másik eset, amikor a fordító kompromisszumot ajánl, de a lektor undok stílusban nem fogadja el.

Fontos a kommunikáció minősége is. A fentebb már említett nagybetűs írásmód mellett az írásjelek halmozásával is lekezelő, támadó érzést tud kelteni a lektor.

Az etikus eljárás. Előfordulhat olyan eset, hogy a lektor alapvetően jó javítása nem illik bele a szöveggörnyezetbe. Ha egy ilyen észrevételt tesz a fordító, és a lektor elfogadja, etikusan jár el. Ugyanilyen a helyzet akkor is, ha a fordító kompromisszumot ajánl, és a lektor beleépíti az ajánlott megoldást az elkészült anyagba.

Az etikus eljárás fontos része az asszertív kommunikáció. A nyugodt kommunikáció, az építő jellegű kritika, a hibák beismerése mind fontos részét képezik a hatékony közös munkának. Ezeket a tulajdonságokat fejleszteni lehet, így ha ezek nem az erősségei egy adott személynek, tudatos munkával fejleszthet rajtuk. A kommunikáció sikerességéhez az is hozzájárulhat, ha a fordító is ismeri a lektori műveleteket, illetve ha a lektor alá tudja támasztani a javításait.

6. A validálás kérdése

További probléma, hogy a szakma és a szabványok sem tartják fontosnak a fordító véleményét az elkészült anyaggal kapcsolatban. Korábban már említettem, hogy általában a lektoré az utolsó szó, ami nem feltétlenül jó, hiszen végül a fordító nevét tüntetik fel a fordításnál, pedig a későbbiekben esetlegesen kifogásolt fordítás nem biztos, hogy az övé volt, lehetséges, hogy a lektor módosította. Tiszteletben kellene tartani azt, hogy a fordítónak alapvetően szerzői joga van, és mivel ő ismeri legjobban a szöveget a fordítási folyamat résztvevői közül, jogában állna, hogy a végső döntéshozók közt lehessen. Ehhez természetesen megfelelő önkritikával is kell rendelkeznie, nem lehet elfogult a saját munkája irányában (ne ragaszkodjon makacsul az esetleges hibáihoz).

Sajnálatos módon a jelenleg érvényes ISO 17100:2015-ös szabvány sem sorolja a minőségbiztosítási eljárások közé a validálást, vagyis a fordított szövegnek a fordító és a lektor által végzett kölcsönös ellenőrzését. A projektmenedzser és a fordításszolgáltató mellett azonban fontos volna felmérni a fordító elégedettségét is a fordítással kapcsolatban. Fontos volna, hogy tudjon kommunikálni és együttműködni a lektorral, aki szintén tévedhet, módosításai nyomán újabb hiba csúszhat a szövegbe, amelyet a fordító észrevehet és javíthat. Ezzel a mozzanattal közösen tudnak felelősséget vállalni a célnyelvi szöveg minőségéért. (Robin 2019: 131)

Véleményem szerint a validálásnak a minőségbiztosítás és a fordított szöveg véglegesítésnek fontos részét kellene képeznie. Szakmailag és etikailag is fontosnak tartom, hogy a fordító beleszólást kaphasson abba, ami végül az ő neve alatt fog megjelenni.

7. Összefoglalás

Kis (2011) hangsúlyozza a munkaharmónia fontosságát: „Következtetés: a fordítások többlépcsős tökéletesítésének egyik lényeges momentum a zavaró negatív emóciók kiküszöbölése, és a jó szöveg előállításához elengedhetetlen a csapat munkaharmóniájának biztosítása.”

A fentiek véleményem szerint elengedhetetlenek a jó és eredményes közös munkához. Fontos, hogy mindkét oldal törekedjen a kapcsolat javítására. A fordítók kevésbé vegyék támadásnak a javításokat, javaslatokat, a lektorok pedig kerüljék a túllektorálást, valamint igyekezzenek a kommunikációjukat úgy folytatni, hogy azzal ne keltsék azt az érzést, hogy támadni szeretnének, vagy felsőbbrendűnek éreznék magukat. A fordítóirodák és projektmenedzserek szerepe is fontos. Nekik kell lehetőséget biztosítani arra, hogy a fordító és a lektor kapcsolatba léphessen egymással, ha pedig nincs meg

a közvetlen kapcsolat, legalább küldjék el a fordítónak a javítást, hogy még véleményezhesse, illetve tanulhasson belőle.

Robin (2019) említést tesz arról a javaslatról, hogy a lektorok igyekezzenek a Microsoft Word adta lehetőségeket kihasználva megjegyzéseikben jól észrevehetően elkülöníteni, hogy mi a hiba, mi a javaslat. Ezt az eljárást nagyon jónak és fontosnak találom. Ezek a megjegyzések lehetnek kommunikációs csatornák is a lektor és a fordító közt, főleg, ha nem állnak közvetlen e-mailes kapcsolatban. Ez a kommunikáció, visszajelzési lehetőség nem csak a szöveg tökéletesítését tudja elősegíteni. A fordító tanul a hibáiból a lektor javításai lapján. Ugyanakkor a fordító ugyanúgy tudja tanítani a lektort, mint fordítva, ő is lehet a lektor szakmai iránytűje.

Irodalom

- Hansen, Gyde 2009. *The Speck in Your Brother's Eye – the Beam in Your Own*. *Quality Management in Translation and Revision*. In: Hansen, G. – Chesterman, A. – Gerzmysch-Arbogast, H. (eds) *Efforts and Models in Interpreting and Translation Research. A Tribute to Daniel Gile*. Amsterdam: John Benjamins, 255–280.
- Horváth P. I. 2009. *A lektori kompetencia*. Doktori disszertáció. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar.
- Kis Á. 2011. *Könyvszövegek fordításának ellenőrzése, avagy szövegiszonyok a szakkönyvfordításban*. In: Boda, I. K. és Mónos, K. (szerk.) *Az alkalmazott nyelvészet ma: innováció, technológia, tradíció*. A XX. MANYE Kongresszus előadásai. Budapest/Debrecen: Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete és Debreceni Egyetem. 242–247.
- Künzli, A. 2007. *The ethical dimension of translation revision. An empirical study*. *The Journal of Specialised Translation* No. 8. 42–55.
- Martin, Charles 2012. *The Dark Side of Translation Revision*. *Translation Journal* Vol. 16. No. 1.
- Mohácsi-Gorove A. 2014. *A minőség fogalma a fordítástudományban és a lektorálás mint minőségbiztosítási garancia*. Doktori disszertáció. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar.
- Mossop, B. 2001. *Revising and editing for translators. Translation Practices Explained*. Manchester: St. Jerome Publishing.
- Robin E. 2015. *A fordító mint lektor*. In: Horváth I. (szerk.) *A modern fordító és tolmács*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 35–45.
- Robin E. 2019. *Munkaharmónia a fordításszolgáltatásban, avagy a lektorálás etikai kérdései*. In: Szótták Sz. (szerk.) *Diszciplínák találkozása: nyelvi közvetítés a XXI. században*. Budapest: OFFI. 120–134.

Ekvivalencia+, avagy kísérlet a lektori attitűd megragadására

Péterfalvi Tamás

E-mail: peterfalvitamas@gmail.com

Kivonat: A jelen tanulmánnyal az volt a célom, hogy röviden összefoglaljam, milyen a hozzáállásom a lektoráláshoz, miben érzem ezt a feladatot másnak vagy hasonlóknak a fordításhoz, milyen elvekhez tartom magam, milyen fogódzóim vannak, amikor lektorálok. Elsődleges fontosságúnak tartom a szakszövegek lektorálásakor a tartalmi és szemantikai ekvivalencia ellenőrzését. A nyelvi közvetítés megfelelő minőségét ugyanakkor csak a természetes és gördülékeny szöveg adja meg, ezért meg kell határoznom, hogyan álljak a stilisztikai és nyelvhelyességi kérdésekhez. Végül úgy gondolom, hogy minden rendszer és magunknak felállított szabály mellett az a legfontosabb, hogy nyelvi szakemberként megőrizzük az emberségünket azok felé, akikkel együtt dolgozunk.

Kulcsszavak: lektorálási folyamat, ekvivalencia, érzelmi és intellektuális beállítódás, lektori stratégia, lektori introspekció

1. Bevezetés

A fordítástudomány számára az egyik jelentős problémát az empirikus kutatások nehézsége jelenti. Nagyon nehéz például olyan kutatást tervezni, amely azt vizsgálná, hogy a fordító vagy lektor munka közben pontosan milyen mentális műveleteket hajt végre, milyen megfontolások vezetik a munkáját, milyen döntéseket milyen motivációk alapján és mennyi idő alatt hoz meg. Az ilyen kutatás gyakorlati kivitelezhetőségének korlátja, hogy a fordító vagy lektor munka közben azt csinálja, amit: fordít vagy lektorál, és ezen felül a kérdőívek kitöltése, a naplórás, a jegyzetelés, a strigulahúzogató vagy a szóbeli kommentár megnehezítené az elvégzendő műveleteket, vagy az értékelhetetlenségig eltorzítaná az eredményeket (Börsch 1986; Klaudy 1997).

A lektori tevékenység feltárásának nehézségére bizonyos technikai eszközök segítségével találhatunk megoldást, például igen látványos eredményt ad, ha a kísérleti alanyunkat szemmozgásfigyelővel (*eye-tracking*) látjuk el (Correctmot 2008). Az ilyen kutatás jól mutatja a gyakorlatlan és a gyakorlott lektor alaposága, munkamódszere és sebessége közötti különbséget. Ezen vizsgálatok előnye egyrészt, hogy elvégezhető a megvizsgált személy megzavarása nélkül, és egyidejűleg kizárják a szubjektív (a vizsgált személy szempontjából szubjektív) értékelés lehetséges torzításait, hiszen azt látjuk, ami ténylegesen történik. Oktatási szempontból azonban csak áttételes hatása lehet az ilyen megfigyeléseknek, hiszen a még gyakornok lektor közvetlenül nem a szemmozgást tanulja, hanem azt a készséget, amely majd a megfigyelni kívánt viselkedést létre fogja hozni.

Ebben a tanulmányban a vizsgálat egy meglehetősen egyszerű módszerét fogom követni, ahol megkérdezzük a lektort vagy fordítót, hogy szerinte mit és hogyan csinál, és ebből az interjúból próbálunk tudományosan értékelhető tanulságokat levonni, abban a reményben, hogy az interjúalanyunk beszámolója és a valóság között létezik valamiféle kapcsolat, illetve ha ismerünk igazolt torzításokat, akkor megfelelően kiigazítjuk őket. Sőt, valójában a kiigazítás és a kiértékelés feladatát is meghagynám másnak, a célom csak az, hogy az interjúalany pozíciójába helyezkedve számot adjak arról, miben áll

számomra a különbség a fordítás és a lektorálás között, és mi az a hozzáállás vagy attitűd, amelyet lektorálás közben kialakítok magamban, és amely a lektorálás érzelmi körülményeit és tartalmi fókuszát egyaránt meghatározza.

Attitűdön tehát azt az érzelmi és intellektuális beállítódást értem, amely a lektorálás során munkál bennem. Amióta az ezzel kapcsolatos sajátos érzést felismertem, ennek a kialakítására törekszem a munka megkezdésekor, és ehhez igyekszem visszatérni, ha esetleg elkalandoznék. Ez az attitűddel való játék voltaképpen a tudatosság egy formája: tudatosság az eszközök és az elérendő célok tekintetében. Értelemszerűen, ha van lektori attitűd, akkor van fordítói attitűd is, és akkor erről, illetve a kettő különbségéről is számot kell adnom. Mindenesetre tudom, hogy a tanulás során egy napon megjelent a különbség a kettő között, maga a felismerés, a tudatosság: „mit csinálok, és miben más ez, mint a másik”. Mivel azonban érzéseket visszaadni nehezen lehetséges, különösen úgy, hogy azokból a másik ember számára jól követhető és tanulható ismeret legyen, megkísérlem ezeket a beállítódásokat ésszel is értelmezhető tartalmi elemekre bontani.

2. A lektori attitűd és az ekvivalencia

Kiindulópont: hűvös, nyugodt távolságtartás. Annak a tudata, hogy a munka valójában már elkészült: „be van fejezve a nagy mű, igen / a gép forog, a [fordító] pihen”. A fordító végezte a fáradságos munkát, ő volt a bányában, ő izzadt a kohó mellett, ő verte a kalapácsot a kovácműhelyben, köszörült, elemeket illesztett. A fordító volt a juhász, aki a forró napsütésben a juhokat őrizte és terelte, ő aggódott a farkas felbukkanása miatt, ő gyógyította az állatokat, ő hozza most, mint számadó, a nyáját. Jó gazdaként nekünk a bárányok számolása jutott, műszeresként a fogaskerekek ellenőrzése. Ez a rátekintés és megnyugvás az, ami lektorként számomra a munka alapját jelenti.

A lektorálás ebből a szempontból mindenekelőtt az ekvivalencia ellenőrzése: megvan-e a forrásnyelvi szöveg tartalma a célnyelvi szövegben. „[A] minőségi szempontok élvonalában az eredetihez való hűség áll” (Horguelin és Brunette 1998: 40, idézi Robert 2020). Ebben a megközelítésben az ekvivalencia egyfajta leltárként működik, és ennek a leltárnak a felvételekor arra kell törekednünk, hogy ne a szubjektív véleményünk, hanem a tényyszerűség vezessen minket.

A fenti megközelítés alkalmazásának ugyanakkor van két fontos feltétele.

Az egyik, hogy állást kell foglalnunk abban, mit értünk pontosan ekvivalencián. A fordítástudomány az ekvivalencia meghatározásának számos megközelítését ismeri: számomra különösen fontos a természetesség – ezt állítja középpontba Nida, amikor dinamikus ekvivalenciáról beszél (1964: 167) –, továbbá a szakfordításban elengedhetetlen a forrásszöveg információtartalmának megőrzése – Newmark a kognitív ekvivalenciával kapcsolatban ezt nevezi szemantikus fordításnak (Newmark 1982). Mondhatjuk azt tehát, hogy az ekvivalencia minimuma a szemantikus tartalom megőrzése, az ekvivalencia minőségét pedig a természetesség biztosítja.

Bár fontos törekvés, hogy az ekvivalencia érdekében elvégzett lektori beavatkozás ténykérdés legyen, az sem mindegy, hogyan fogalmazzuk meg a javaslatunkat. A fordítóval való akár elképzelt, akár valódi kommunikációban a legnagyobb tisztelettel és empátiával kell a másik ember felé fordulnunk (Robin 2019: 131), hiszen a szöveg mindkettőnk számára fontos, és végső soron a cél is közös: a befogadó számára leginkább megfelelő változat megalkotása.

„Brian Mossop [...] bírálja az ekvivalencia fogalmát, mivel véleménye szerint ez a fordítókat »ekvivalenciakeresőkké« degradálja. Koller azonban úgy tartja, hogy a fordítók pontosan az

ekvivalenciát »gyártják« (Lengyel 2013: 12). Számomra az ekvivalenciakeresés olyan, mint az igazsáskeresés, és nem nevezném degradálónak.

Kitérő: lektorálni azért hasznos fordítástámogató program segítségével, mert ilyenkor egymás mellett/alatt látjuk a forrásszöveg és a célszöveg szegmenseit, ami elősegíti az ekvivalenciaközponti gondolkodást. Ha azonban nem ilyen programban dolgozunk (de ismerjük őket), akkor is kialakíthatjuk magunkban azt a mentális modellt, amelyet ezek a programok sugallanak. Elképzelhetjük magunkban ugyanazokat a szegmenskockákat, kicsit úgy, mint az a sakkozó, aki látszólag „vakon” is tud játszani, valójában azonban csak megtanulta a tábla képzeletbeli kivetítésének technikáját. Persze az is megoldás, ha egyszerűen papíron vagy a képernyőn egymás mellé helyezzük a két szöveget.

Úgy tűnik, mintha ezzel kifejezetten erőltetném a szöveg mechanikus megközelítését, ám kérdésként merülhet fel: vajon nem akadályozza-e mindez a szöveg teljességének átláthatóságát? Nem vezet-e ez az összkép, a teljes szöveg minőségének rovására? Ezek fontos szempontok, egyelőre azonban ennél a távolságtartó megközelítésnél szeretnék maradni: első helyen a szemantikus tartalom, később pedig a minőség, az egészbe való illeszkedés kérdése. A lektornak pontosan tudnia kell, hogy éppen melyik terepen jár, az egyformán jó minőségi variánsokban elmerülve ugyanis könnyen átcsúszhat a fordítói szerepbe (Robin 2015).

Itt arról is szólni kellene, hogy a fordítói szerep milyen. Az előbbi példák (kovács, bányász és így tovább) újbóli előhozása nélkül: a fordítás számomra elsősorban szenvedély, rejtvényfejtés, annak az élménye, hogy a forrásnyelvi szöveg először egy „nyelv nélküli” állítássá alakul bennem, és ezt vonom a „hogyan szokták ezt magyarul mondani” próbálgatás alá. A fordításban van büszkeség és hiúság is – ezek azok a vonások, amelyek a lektor munkájára a legnagyobb veszélyt jelentik. Erre később még visszatérek.

A fordítói és a lektori szerep összevetésekor gyakran találkozunk a különbségtétellel, hogy a fordító kiindulópontja a forrásszöveg, míg a lektor kiindulópontja a célszöveg (Horváth 2009: 27). Számomra ez egy kicsit félrevezető. A lektor munkájához is a forrásszöveg a legfontosabb támpont. Úgy gondolom, hogy nem a lektor „olvasószerkesztői” feladata áll a főhelyen, hanem a tartalmi közvetítés ellenőrzése, ami különösen fontos a szakfordítás területén, hiszen a szakszöveg célja éppen az információközlés (Heltai 2005: 41). (A megfelelő közvetítésnek természetesen szükségszerű része a nyelvi minőség megfelelő szintje is.) Véleményem szerint a legjelentősebb különbség a fordító és a lektor munkája között az, hogy a fordító energiáját jelentős részben az átvitelrel kapcsolatos invenció teszi ki (FSz ---(!)---> CSz), míg a lektornak (első megközelítésben) nem számít, hogy a fordító miféle munka árán jutott az eredményre, ő az eredményt keresi a forrásnyelvi szöveg alapján a célnyelvi szövegben (FSz = CSz?). Szakszerűbben megfogalmazva azt is mondhatnánk, hogy a fordítás folyamata – dekódolás, transzkódolás és kódolás (Klaudy 1997) – nem áll a lektor figyelmének középpontjában.

Ezen a ponton érdemes megvizsgálni a lektori beavatkozás kérdéskörét. Amennyiben ugyanis (FSz ≠ CSz), akkor a legritkábban kerül sor arra, hogy az anyag ismét visszakerüljön a fordítóhoz, ehelyett a lektor javít. Kérdés, hogy a lektor vajon ugyanazt a munkát végzi-e ilyenkor, mint a fordító, vagy esetleg másban áll a tevékenysége.

Mondjuk úgy, hogy a lektortól nem idegen a fordítás területe. Amikor azonban a lektor módosít a szövegen, talán nem pontosan ugyanazt a tevékenységet végzi, mint a fordító, a lektor ugyanis látja maga előtt a fordító hibáját, és optimális esetben látja azt az utat is, amelyet a fordító már bejárt, még ha a fordítási folyamat nem is áll a figyelme középpontjában. Az út megértésében természetesen segíti a lektort, hogy maga is rendelkezik fordítói kompetenciával (Horváth 2009). Ugyanakkor ezen a ponton a lektor könnyen átveheti a fordító szerepét, ezért fontos azt tudatosítani, hogy ez egy követő, pontosító

tevékenység, és ha az útvjáról letért vándort eligazítjuk (a sínjéről lezökkent kisvonatot a helyére teszszük), azzal ne csábuljunk el átvenni a továbbiakban a vándor (a mozdonyvezető) szerepét.

Legkésőbb ezen a ponton az olvasónak fel fog tűnni, hogy ez a tanulmány egyszerre szubjektív (mit gondolok én) és normatív (milyen legyen a lektor munkája, hozzáállása). Természetesen dolgozik bennem a tanácsadás vágya, de valójában a felszólító módú mondataim önnevelő szándékúak is, és az önnevelésből kiolvasható az, hogyan állok (hogyan szeretnék állni) a lektoráláshoz – tehát a tanulmány önfeltáró jellege ezekkel a felszólításokkal talán nem vész el, hanem éppen megvalósul.

3. Nyelvtan, nyelvhelyesség, stílus

Eddig elsősorban a tartalmi ekvivalenciáról esett szó. Hogyan alakuljon a nyelvi, nyelvhelyességi, stilisztikai javítások megítélése? A szigorú értelemben vett nyelvhelyesség, a nyelvtani és helyesírási szabályoknak való megfelelés ellenőrzése közel van az egynyelvű korrektor tevékenységéhez. Felfogható ugyanakkor ez az ellenőrzés úgy is, mint az ekvivalencia kérdéskörének egyfajta kitágítása, mint a tartalmi elemek formai megjelenésének vizsgálata a célnyelvben. Ha a szemantikai megfelelés az ekvivalencia minimális kritériuma, akkor minden további minőségi ellenőrzés ebből a kiindulópontból tart a végtelen felé. Így tehát a nyelvtani helyesség ellenőrzése a címben megjelenő ekvivalencia+ kifejezésből már a pluszhoz tartozik. A nyelvtani és helyesírási javítások során azonban nem mehetünk át egynyelvű lektorba, a forrásszöveget sohasem hagyhatjuk figyelmen kívül, különösen, ha egy adott javítás nem automatikus (mint például a földrajzi nevek helyesírása esetén), hanem a tartalommal is összefüggő kérdés (például alanyi vagy tárgyas ragozásra van-e szükség, vesszőhasználat).

Következő lépésként szeretnék a nyelvhelyességgel foglalkozni (és később a stílussal). Ennek kapcsán rengeteg kérdést lehetne feltenni, kezdve azzal, mit jelent egyáltalán a nyelvhelyesség (és mit nem), nyelvművelés-e minden nyelvhelyességi javítás, és szükség van-e egyáltalán a szigorú értelemben vett nyelvtani javításon túl, de még a stíluskérdéseken innen a fordított szöveg ellenőrzésére és javítására. Éppen azért kell ezen a területen nagyon tudatosan viselkednünk, mert annyiféle meggyőződés van a nyelvművelés teljes elutasítása és teljes pártolása között (lásd például Nádasdy 2010; Szepesy 1986; Heltai 2004; Kemény 2007), de lektori szerep csupán egy van, illetve meggyőződésem szerint a lektori megközelítésnek egységesnek kell lennie. Ennek a vitás helyzetnek a feloldására a következő gondolati modellt használom.

Kiindulópontként elfogadom a leíró nyelvészeknek azt a véleményét, miszerint a nyelvhelyesség és így a nyelvművelés kérdései valójában nem nyelvtudományi kérdések (Nádasdy 2002; Sándor 2006). (Lehetne úgy is fogalmazni, hogy a nyelvhelyességi irodalom állításai jellemzően nem nyelvtudományi állítások.) Azt mindenesetre a leíró nyelvészek sem kérdőjelezzik meg, hogy a nyelvművelés létezik, és leír egy bizonyos kívánatos nyelvi standardot. A lektornak tisztában kell lennie azzal, hogy a célszöveg olvasója is egy bizonyos magas nyelvi standardot vár el. Helyes tehát, ha a lektor tájékozódik a nyelvművelésről, a nyelvművelők által is jelzett nyelvi babonákról, és a nyelvhelyességi javaslatot értékes ajánlásnak tekinti egy-egy kérdés megoldására. Észleli például, ha jelzői értékű határozót talál a szövegben (!), és megfontolja, hogy az ott megállja-e a helyét, vagy a mondat átszerkesztésére van szükség. A nyelvhelyesség ismerete tehát növeli a nyelvi tudatosságot (Robin 2015: 38), és lehetőséget ad hasznos szerkesztési és lexikai megoldások megismerésére. Óvatos lennék ugyanakkor azzal, hogy automatikusan szabályként tekintsek mindenre, amit egy nyelvművelő forrás annak mond. Ha például a cselgáncsozók magyarországi sportági szakszövetségét „Magyar Judo Szövetség” néven jegyzi be, akkor hiába mondja a *Nyelvművelő Kéziszótár*, hogy „magyar szövegben csak így helyes:

Magyar Dzsúdósövetség” (Grétsy és Kemény 2006: 117), lektorként vagy korrektorként nem javíthatom ki a szövetség nevét arra hivatkozva, hogy az írásmód helytelen.

Egy másik megközelítése a nyelvhelyességi kérdéseknek, ha abból indulunk ki, melyik megoldás volna a célnyelvi olvasó számára a legfeldolgozhatóbb. A nyelvi közvetítés célja a forrásnyelvi üzenet célba juttatása, és ha lehetséges, olyan módon, hogy a megértés a célnyelvi befogadó számára a legkevesebb nehézséggel járjon. Persze lehet bízni abban, hogy a befogadó megfelelő szellemi erőfeszítéssel majd eltárolja, felbontja és kibogozza bármelyik nehézkes szerkezetet, de a fordító és a lektor tevékenysége éppen azt célozza, hogy ezt az erőfeszítést – egyfajta kényelmi szolgáltatásként – megtakarítsa a befogadónak. A normakövetés a feldolgozási erőfeszítés csökkentését szolgálja (Heltai 2005: 33). A nyelvhelyesség véleményem szerint akkor rendelkezik a legerősebb legitimitációval, ha azt tudja alátámasztani, hogy az általa javasolt megoldások miért szolgálják jobban a befogadást.

A feldolgozási erőfeszítést azért is hoztam fel, hogy látható legyen: a nyelvhelyességi állítások nem élnek teljes izolációban a tágabb értelemben vett nyelvtudománytól. Például a bizonytalan mondatpályát eredményező, úgynevezett *garden path* mondatok mentális feldolgozása részletesen bemutatható pszicholingvisztikai kutatásokon keresztül (Lukács et al. 2014). Ez persze nem jelenti azt, hogy ha vannak tudományos eredményeink, akkor a hatékonyság nevében (Sándor 2006) a nyelvhasználók elé máris szigorú tilalomfákat kell állítani. Mindenesetre én szívesen venném, ha a nyelvművelők állításait minél inkább a nyelvtudomány eszköz- és fogalomrendszerét használva fogalmaznák meg, lehetőséget adva arra, hogy a tudomány ezeket érdemben vizsgálja.

Végül lássuk a tisztán stilisztikai javítások kérdését. Ezen a területen tényleg könnyen elszaladhat velünk a ló. A (saját ízlésünk szerinti) nyelvi szépség szeretete, bizonyos fordulatokba való bele-szerelmesedés könnyen vezethet oda, hogy a szaladó lovon ülve átgázolunk a fordító művén. Ennek megakadályozására érdemes kitérnünk bizonyos jelzőkarókat magunknak. Az egyik fontos kérdés, hogy a fordító megfelelő regisztert választott-e (általánosságban) a fordításhoz. Ha ez megvan, akkor próbáljuk a fordítást ne a saját ízlésünkhöz, hanem a fordító által megválasztott standardhoz igazítani, emlékeztetve magunkat, hogy a szerző és a fordító nyelvi világában dolgozunk, nem pedig a sajátunkban. Akkor javítsunk, ha a fordító következtelen nyelvhasználattal jelentősen eltért a saját maga által megteremtett nyelvi világtól. Ezzel a módszerrel elkerülhetjük, hogy egy – akár ügyes – csinosítással magunk hozunk létre stílusterést a szövegben. Ha sorozatosan találunk olyan mondatokat, amelyekkel stilisztikai szempontból nem tudunk megbékélni, először állapítsuk meg azt a (lehetőleg külső) keretet, amelynek a nyelvi minőségét elfogadjuk („ez legyen legalább egy HVG szintű cikk”, „pontos elegancia, polgári törvénykönyv”, „jegybanki közleményt írunk”). Ez persze trükk, de a célunk az, hogy minél kevésbé a saját beidegződéseink vezessenek minket, hogy ne feltétlenül magunkat akarjuk viszontlátni a fordított szövegben.

4. Záró gondolatok

Távolságtartás, objektívnek tűnő vagy annak kinevezett mérőpontok kihelyezése, a nyelvtani szabályokra és mindenekelőtt az ekvivalenciára való hivatkozás – mindez meglehetősen hideg és érzéketlen rendszernek tűnik. A cél azonban nem az, hogy valamiféle robotlektorokká váljunk. A lektorálás egy kicsit valamiféle szerepjátékhoz hasonlít, és ahhoz, hogy ezt a szerepet el tudjuk játszani, hasznos kialakítani egy gondolati keretet, amelyben a munkát végezni tudjuk. Ugyanakkor, ahogyan arról fentebb szó esett, sohasem felejtethetjük el, hogy a fordító, akinek a munkáján dolgozunk, érző emberi lény

– mi a szöveget, nem pedig a fordítót javítjuk, és hozzáállásunkban mindig jelen kell lennie a fordító feltétlen tiszteletének és szeretetének.

Végezetül egy utolsó belső képet szeretnék még megmutatni, amely a lektorálás egyik záró mozzanatában segíthet. Hasznos tanács, hogy a munka végén olvassuk át még egyszer a szöveget, és győződjünk meg arról, hogy minden javításunk valóban szükséges volt-e; különösen igaz ez a szöveg vörösben ázó részeire. Amikor a visszavonjuk a módosításainkat a fordító javára, egyfajta „fordított teremést” végzünk, visszaadjuk a teret a fordítónak, ugyanakkor a saját munkánkat is egy magasabb szintre emeljük. (Ügyeljünk persze arra, hogy a régi-új megoldások illeszkedjenek az egészbe.) Ez a kivonulás a szövegből segíthet abban, hogy könnyedén fejezzük be azt, amit elkezdtünk.

Irodalom

- Börsch, S. 1986. Introspective Methods in Research on Interlingual and Intercultural Communication. In: House, J. és Blum–Kulka (eds) *Interlingual and intercultural communication: discourse and cognition in second language acquisition and translation studies*. Tübingen: Narr. 195–211.
- Grétsy L., Kemény G. (szerk.) 2005. *Nyelvművelő Kéziszótár*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Horguelin P. A., Brunette, L. 1998. *Pratique de la révision*. Brossard (Québec): Linguattech.
- Heltai P. 2004. *A fordító és a nyelvi normák I*. Magyar nyelvőr 128. évf. 4. szám. 407–434.
- Heltai P. 2005. *A fordító és a nyelvi normák II*. Magyar nyelvőr 129. évf. 1. szám. 30–58.
- Horváth P. I. 2009. *A lektori kompetencia*. Budapest: ELTE Bölcsészettudományi Kar. <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/horvathpeterivan/diss.pdf>
- Kemény G. 2007. *Nyelvi mozaik. Válogatás négy évtized nyelvművelő írásaiból*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Klaudy K. 1997. *A fordítás elmélete és gyakorlata*. Budapest: Scholastica.
- Lengyel I. 2013. *A fordítási hiba fogalma funkcionális megközelítésben*. Budapest: ELTE Bölcsészettudományi Kar) <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/lengyelivan/diss.pdf>
- Lukács Á., Pléh Cs., Kas B., Thuma O. 2014. A szavak mentális feldolgozása és az alaktani feldolgozás. In: Pléh Cs., Lukács Á. (szerk.) *Pszicholingvisztika*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Nádasdy Á. 2002. Mi a baj a nyelvműveléssel? *Népszabadság* 2002. május 19. http://seas3.elte.hu/delg/publications/modern_talking/mi_a_baj.html
- Nádasdy Á. 2010. Búcsú a nyelvműveléstől. *Élet és irodalom* 2010. augusztus 13. http://seas3.elte.hu/delg/publications/modern_talking/Bucusu-a-nyelvhelyessegto.html
- Newmark, P. 1982. *Approaches to Translation*. Oxford: Pergamon Press
- Nida, E. 1964. *Toward a Science of Translating: with special reference to principles and procedures involved in Bible translating*. Leiden: Brill
- Robert, I. S. 2014 Az egy nyelvű átolvasás: gyors, funkcionális, de nem megbízható eljárás a fordítás lektorálására. In: Robin E. és Zachar V. (szerk.) *Lektorálástudomány – fordításban*. Budapest: ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
- Robin E. 2015. A fordító mint lektor. In: Horváth Ildikó (szerk.) *A modern fordító és tolmács*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó
- Robin E. 2019. Munkaharmónia a fordításszolgáltatásban, avagy a lektorálás etikai kérdései. In: Szoták Sz. (szerk.) *Diszciplínák találkozása: nyelvi közvetítés a XXI. században*. Budapest: OFFI. 120–134.

- Sándor K. 2006. Nyelvtervezés, nyelvpolitika, nyelvművelés In: Kiefer F. (szerk.) 2006. *A magyar nyelv*. Budapest: Akadémiai Kiadó
- Szepesy Gy. 1986. *Nyelvi babonák*. Budapest: Gondolat Könyvkiadó

Internetes hivatkozások

Correctmot

<https://correctmot.com/en/home/>

L'œil du correcteur enregistré par eyetracking (2008. május 31.)

<https://www.youtube.com/watch?v=TSeTLb9MMYQ>

Fordítás és lektorálás: etikai és jogi kérdések

Virágos Eszter

E-mail: eszterviragos@yahoo.com

Kivonat: A fordítók és lektorok szakmai etikájának számos vetülete merülhet fel. Ebben mutatnak irányt a szakmai etikai kódexek Magyarországon és külföldön egyaránt. A problémát az jelenti inkább, hogy az etikai kódex nem kötelező jogi norma, csupán iránymutatásként szolgál, így semmilyen jogi következmény nem fűződik annak be nem tartásához (Imre 2019). A dolgozat központi kérdése, hogy milyen problémákkal szembesülünk lektorként és fordítóként, amikor a lektori és fordítói etikáról beszélünk, különösen a jogi felelősség kérdését illetően. A tanulmány összefoglalja a nyelvi közvetítők sokrétű etikai és jogi felelősségét, és kitér arra, hogy ez a kérdés hogyan alakul a jogi szövegek fordítása és lektorálása esetén. A dolgozat konklúziója, hogy hivatásos nyelvi közvetítőként fontos tisztában lennünk a jogi felelősségünk alapjaival és azzal a ténnyel, hogy a megkötött megbízási szerződésben részletesen lehet szabályozni a felelősség érvényesítésének szabályait.

Kulcsszavak: lektor, fordító, etika, felelősség, jogszabályok, félrefordítás

1. Bevezetés

A lektor hibajavító és hiányosságokat pótló feladata a mai magyar köznyelv normái és terminológiai rendszere szerint történik oly módon, hogy a beavatkozás eredménye tartalmilag pontos, nyelviileg helyes, az eredetivel ekvivalens és a befogadó számára feldolgozható nyomdakész szöveg legyen (Robin 2019: 122). Gyakran vetődik fel kérdésként, hogy melyek a lektorálás folyamatlépései, milyen a lektorálás és a fordítás egymáshoz való viszonya, és milyen kompetenciákkal rendelkezik a jó lektor. Az utóbbi két kérdéskörhöz szorosan kapcsolódik egy kulcsfontosságú tényező: a lektorálás etikai vetülete. Milyen kérdésekkel szembesülünk lektorként, amikor az etikáról beszélünk, különösen a jogi felelősség kérdését illetően?

Dolgozatomban összefoglalom a lektor sokrétű etikai és jogi felelősségét, kitérek arra, hogy ez a kérdés miként alakul a jogi szövegek fordítása és lektorálása esetén, megtörtént eseteket mutatok be annak érdekében, hogy megfoghatóbb legyen a probléma, és végül számba veszem a lehetséges megoldásokat. Fontosnak tartom, hogy ebben a kontextusban a fordítókra, illetve a fordításra is kitérjek a lektorok és a lektorálásra vonatkozó kérdések mellett.

2. Etikai alapok

2.1. Elméleti háttér

„Az etika tárgya az emberi cselekvés és a cselekvésben kibontakozó ember. A cselekvés vagy tevékenység valamiképpen a valóság világába tartozik” (Turay 2000:1).

A fordítók és a lektorok szakmai etikájának számos vetülete merülhet fel a nyelvi közvetítés kontextusában. Az útvesztőben való eligazodáshoz a minőségbiztosítási szabványok (EN 15038:2006,

ISO 17100:2015) és az etikai kódexek nyújtanak segítséget. Magyarországon a Magyar Fordítók és Tolmácsok Egyesülete (MFTE) által kidolgozott etikai kódex, külföldön fordítói szakmai szervezetek kódexei (pl.: *Institute of Translation and Interpreting* az Egyesült Királyságban, *American Translators Association* az Amerikai Egyesült Államokban) teszik átláthatóbbá, hogy a lektorok és tolmácsok milyen egységes normarendszert kövessenek a munkavégzésük során (Robin 2019). A problémát az jelenti inkább, hogy az etikai kódex nem kötelező jogi norma, csupán iránymutatásként szolgál, így semmilyen jogi következmény nem fűződik annak be nem tartásához (Imre 2019).

Az etika körébe tartozik a felelősség fogalma, amely Franciaországban született a XVIII. században, bár az elvégzett munkáért való felelősségvállalást már a római jog is szabályozta. Ennek alapján gondos munkavégzést vártak el a kötelemben lévő felektől, és aki nem így járt el, annak az okozott kárt meg kellett térítenie (Földi és Hamza 1996). A felelősség fogalma számos értelemben használható, de általános értelemben a társadalmi normáknak való alávetettséget jelenti, amelyek megszegése szankciót von maga után (Földi és Hamza 1996).

2.2. A lektor etikai felelőssége

A lektornak többirányú etikai felelőssége van (Künzli 2007; Robin 2019). Felelősséggel tartozik azért, hogy a célnyelvi szöveg kifejezze a forrásnyelvi szöveg mondanivalóját, ugyanazt (pontosság) és ugyanúgy (teljesség) közvetíti-e. A célnyelvi szöveg felé is él a felelőssége, hiszen szem előtt tartandó, hogy az betölti-e a kommunikatív funkcióját. A lektor a szakmának is felelősséggel tartozik az által, hogy követi a szakmai követelményeket, a meghatározott értékrendet, normákat. A megbízónak azzal felel, hogy betartja az utasításait, a befogadónak azzal, hogy a kézhez kapott szöveg befogadható legyen számára, a projektmenedzsernek a határidők, utasítások betartásával felel. Nem utolsósorban pedig a fordítónak is felelősséggel tartozik a lektor, hiszen a fordító foglalkozott legbehatóbban a szöveggel mikroszinten, és ha kimarad a validálás lépése – azaz a fordítási munkafolyamatnak az a fázisa, amikor a lektor visszaküldi a lektorált (javításokkal és javaslatokkal ellátott) szöveget a fordítónak, a fordító pedig ezeket átnézve reagál, elfogadja vagy vitatja, indoklással alátámasztva – akkor nem viselheti a fordító kizárólagosan a felelősséget a célnyelvi szövegért (Robin 2019).

3. Jogi háttér

A fordítók és a lektorok megbízással szerződnek a megbízóval egy adott munka teljesítésére vagy folyamatos munkavégzésre. A Polgári Törvénykönyv XXXIX. fejezete rendezi a megbízási szerződés szabályait, amelyek alapján a megbízott köteles ellátni a megbízó által rábízott feladatot és követni a megbízó utasításait. Ezekről csak akkor térhet el, ha a megbízó érdeke feltétlenül megkívánja, és a megbízó előzetes értesítésére már nincs mód. Ám ilyen esetben is köteles őt késedelem nélkül értesíteni. Ez az úgynevezett gondossági kötelelem esete, azaz a legfőbb kötelesség a feladat gondos és szakemberi ellátása, ellentétben a vállalkozási szerződések alapján elérendő konkrét eredménnyel (eredménykötelelem).

A szerződészségessre vonatkozó szabályok az alábbiakban olvashatók:

Ptk. 6:137.§ *A szerződés megszegését jelenti bármely kötelezettség szerződés szerű teljesítésének elmaradása.*

Ptk. 6:138.§ *Szerződészségés esetén a sérelmet szenvedett fél jogosult a szolgáltatás teljesítésének követelésére.*

Emellett a hatályos magyar szabályozás tiltja a jogellenes károkozást, valamint előírja az okozott kár megtérítését:

Ptk. 6:519.§ *Aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentésül a felelősség alól a károkozó, ha bizonyítja, hogy magatartása nem volt felróható.*

Ptk. 6:521.§ *Nem állapítható meg az okozati összefüggés azzal a kárral kapcsolatban, amelyet a károkozó nem látott előre és nem is kellett előre látnia.*

A Polgári Törvénykönyv a szerződéskötés szabadságát követi, azaz a szerződő felek megválaszthatják, kivel és milyen tartalommal kötnek szerződést. Ha például egy kiadó szerződik egy fordítóval vagy egy lektorral, de utóbbi saját hibájából a megadott határidőre nem, vagy csak jelentős késedelemmel vagy nem megfelelő minőségben készíti el a szerződésben foglalt munkát, akkor az esetek többségében a kiadó – a felek megállapodásának függvényében – kártérítést vagy kötbért követelhet.

4. A gyakorlat

Miért fontos az, hogy a lektori és fordítói tevékenység, illetve a kettejük viszonya ne csupán etikai kódexek iránymutatásain alapuljon? Miért fontos, hogy jogszabályok is rögzítsék a lektorokat és a fordítókat megillető jogokat, az őket terhelő kötelezettségeket, és a felelősség szabályai is le legyenek fektetve?

Egyrészt azért, mert a lektoroknak a gyakorlatban gyakran nincs is lehetőségük követni az etikai normákat, sokszor előfordul, hogy nem egyeztetnek a fordítóval a célnyelvi szövegen végrehajtott változtatásaikkal kapcsolatban, hiszen sem a megbízási szerződésük, sem az ISO 17100:2015 minőségbiztosítási szabvány, sem egyéb jogi norma nem kötelezi őket rá. Ezáltal sérül az egyenrangúság, pedig a lektor és a fordító között nem hierarchikus kapcsolat van (Robin 2019), így sérül a munkaharmonia, ami kihatással lehet a szolgáltatás minőségének biztosítására is (Kis 2011).

Másrészt a jogi felelősség tisztázása miatt is szükséges lehet a jogok és kötelezettségek jogszabályokban való rögzítése, amit az alábbiakban néhány tolmácsolást és fordítást érintő, megtörtént esettel illusztrálnék.

4.1. Don Quijote és az elveszett jelentés

A következő eset azért keltette fel a figyelmemet, mert előfordul, hogy a fordítás csak kisebb „kárt” okoz, és nem von maga után jogi felelősségre vonást.

Cervantes Don Quijote alakja az eszelős ábrándkergető az eredeti spanyol regényben felváltva beszél hétköznapi stílusban és archaikus nyelven attól függően, hogy éppen józan vagy elborult pillanatokat él meg. Az író ezzel az eszközzel is elérte, hogy hőse túlmutasson egy egyszerű bolondon, hiszen Don Quijote éppen önzetlen segítőszándékból keveredett viszontagságos kalandokba. A holland fordításban azonban a fordító nem tett különbséget a hős beszédmódjai között, hanem egységesen archaikus dialektusként fordította Don Quijote megnyilatkozásait (Leuven-Zwart 1990), „így a holland fordításban ez a különbségtétel elmarad – Don Quijote mindvégig örültnek tűnik. A célnyelvi olvasó tehát egy potenciális jelentéstartalommal szegényebb maradt” (Robin 2013: 11).

A fenti esetet tárgyaló tanulmány (Leuven-Zwart 1990) nem foglalkozik azzal, hogy a fordítást lektorálták-e Hollandiában – Magyarországon a kiadóknál minden esetben lektorálják a műfordítást –,

így ha a lektor nem jelezte a fordítónak, hogy az ekvivalencia sérült a célnyelvi szövegben, akkor a lektor sem járt el kellő gondossággal.

4.2. A félretolmácsolásban rejlő veszélyek

Nem csupán a fordítás, hanem a tolmácsolás során is felmerülhetnek súlyos problémák, amelyek a kellő gondosság hiányában jogi felelősségre vonáshoz vezethetnek. Gondatlan emberölés miatt emeltek vádat egy 911-es segélyhívó vonalnál dolgozó spanyol tolmács ellen a Multnomah Kerületi Bíróságon, Portlandben. A vádirat szerint félrefordította a telefonon spanyolul közölt címet, és rossz helyre küldte a mentőket, akik a hibás címen percekig hiába keresték a huszonöt éves fuldokló női áldozatot. A 911-et az áldozat férje hívta azzal, hogy a felesége nem kap levegőt. Bediktálta a címet is: 2601 111th Avenue, mindezt spanyolul. A tolmács a címet félrefordítva adta tovább: 2600 101st Avenue, ahova a mentősök hét perccel később meg is érkeztek, de miután hiába keresték a fuldoklót, a cím tisztázást kérték a központtól, és végül a bejelentés után huszonhat perccel érkeztek meg a bajbajutott áldozathoz, aki ekkor már tizennégy perce nem jutott oxigénhez, és a mentősök agyhalált állapítottak meg nála. Három nappal később a család levette az áldozatot az életben tartó gépekről. A fordítót és az őt alkalmazó céget érintő per hárommillió dolláros nagyságrendű kártérítésért folyt¹.

Lektor ugyan nem szereplője a történetnek, azonban az eset jól illusztrálja a fordító – jelen esetben a tolmács – által viselt felelősséget, és rámutat, hogy egy apró félrefordítás milyen végzetes következményekkel (is) járhat. Megmaradva azonban a mindennapi fordító-lektor kapcsolatnál, le kell szögeznünk, hogy egy félrefordítás teljesen félreviheti egy szöveg jelentését, míg egy nyelvtani, stilisztikai hiba nem feltétlenül.

4.3. A félrefordítás súlyos következményei

A lektori felelősség attól is függ, hogy teljes vagy részleges lektorálást szükséges-e végeznünk, hiszen az előbbi esetén minden lektorálási paramétert (Mossop 2020) érvényesíteni kell a szöveg javításakor. Az ekvivalencia szempontjának érvényesülése teljes lektorálás esetén nem kizárólagos, hiszen a lektorálás célja, hogy a fordítás tartalmilag és nyelvileg helyes, az eredetivel egyenértékű, feldolgozható, nyomdakész szöveget teremtse. Részleges lektorálás esetén lehet vagy kell csupán egy-egy paraméterre koncentrálni, a lektorálási megbízás tartalmától függően (Robin 2015).

Néhány éve nagy port kavart Magyarországon a következő eset. 2015-ben egy korábban már tizenhét hónapos eltiltásra is ítélt nyelviskola pályázatok során újabb fordítási munkákat nyert el, többek között a Csongrád Megyei Főügyészségtől. Az ügyészséggel kötött megállapodás teljesítése közben készült az a munka – a röszkei tömegzavargás kapcsán –, amely miatt a Szegedi Járásbíróság egyik bírója 2016 májusában feljelentést tett hamis tanúzás miatt.

2016-ban a röszkei tömegzavargás miatt indult büntetőper egyik tárgyalási napján a hatodrendű vádlott, egy 23 éves szír állampolgár beadványának fordításával kapcsolatos problémákra a forrásnyelvi szöveg lektorálása világított rá. A lektorálást végző cég megállapította, hogy a vádlott írásos vallomása „nemcsak pontatlan, hanem tartalmi hozzákötéseket is tartalmaz, egyes helyeken a közlés

¹ EMS1 2014. április 15. https://www.ems1.com/911/articles/lawsuit-911-spanish-interpreter-botched-translation-sent-ambulance-to-wrong-address-3k9sgYdR5WjUY4CO/?fbclid=IwAR3_sCRPBJcTODjO5aTrAA2SAhhoKoXvD7Vn-1UvmjH3v56hlvRsVMkUxw

szándékát teljesen megváltoztatva. Egy helyről pedig egyenesen azt állapították meg a lektoráláskor, hogy a teljes szövegrész kreált, nem fordítási munka”.²

A célnyelvi szöveg a forrásnyelvitől olyan mértékben elrugaszkodott, hogy alkalmas volt a vádlottnak a valóságosnál rosszabb színben való feltüntetetésére. Már az első tárgyalási napon kételyek merültek fel a fordítással kapcsolatban, amikor ugyanis a tolmács visszafordította arabra a bíró által felolvasott magyar fordítást, a vádlott alig ismert rá saját vallomására, ezért a bíró a szöveg újrafordítását rendelte el. A Kecskeméti Járási Ügyészség vádat emelt a fordító ellen hamis tanúzás büntette miatt.

A hamis tanúzásra vonatkozó szabályok a következők:

Btk. 272.§ (1) A tanú, aki hatóság előtt az ügy lényeges körülményére valótlán vallomást tesz, vagy a valót elhallgatja, hamis tanúzást követ el.

(2) A hamis tanúzásra vonatkozó rendelkezéseket kell alkalmazni arra, aki

a) mint szakértő hamis szakvéleményt vagy mint szaktanácsadó hamis felvilágosítást ad,

b) mint tolmács vagy fordító hamisan fordít,

c) a 268. § (1) bekezdésének b) pontja esetén kívül büntető- vagy polgári ügyben hamis okiratot vagy hamis tárgyi bizonyítási eszközt szolgáltat.

Az eset a szakfordító felelősségén kívül arra is rámutat, hogy a fordítást igénybe vevő személy, megrendelő (jelen esetben a hatóság, bíróság) milyen mértékben ki van szolgáltatva a fordítónak akkor, ha az adott nyelvet egyáltalán nem ismeri. Ez a megállapítás egyébként nemcsak írott szövegnél, hanem tolmácsolás esetén is igaz, és a konkrét példára vonatkoztatva is érvényes, hiszen a bíróságon fordítás és tolmácsolás is feladatként jelentkezik a magyar nyelvet nem beszélő személyek kihallgatásakor.

Amennyiben igaz a vádemelésről beszámoló ügyészség közlése, miszerint a fordító csupán a terjedelem megtartása érdekében tett a fordításba szövegrészeket, míg másokat elhagyott, akkor a szándékosságához nem fér kétség. Ebben az esetben nehéz is lektorként tekinteni az esetre, hiszen a lektor alapvetően nem abból indul ki, hogy szándékos hamisításokat kell a fordító szövegében feltárnia, ilyesmi jóhiszeműséget feltételező szerződéses kapcsolatokban fel sem merül. Ezzel együtt megállapítható, hogy ha lektorált fordításról lett volna szó, akkor nyilvánvalóan nem juthatott volna el a szöveg ebben a formában a bírósághoz.

Jogászai szemmel nézve a probléma rámutat arra a fájó hiányosságra is, hogy Magyarországon nincs hatóság általi regisztrációhoz kötve a büntetőeljárásokban alkalmazott szaknyelvi fordítás és tolmácsolás, holott ezt európai uniós irányelv (az Európai Parlament és a Tanács 2010/64/EU irányelve a büntetőeljárás során igénybevehető tolmácsoláshoz és fordításhoz való jogról) is szorgalmazza. Éppen ezért egy magyar bíróság az Európai Unió bíróságához fordult egy svéd állampolgár ügyében³ azt az előzetes döntéshozatali kérdést feltéve, hogy a magyar gyakorlat összeegyeztethető-e az uniós joggal. Bármilyen lesz is az EUB válasza, véleményem szerint a szakmai színvonalnak jót tenne, ha más államokhoz hasonlóan nálunk is minimumfeltételeknek kellene megfelelniük a bíróságnak dolgozó fordítóknak és tolmácsoknak, nemcsak alapnyelvek, hanem egzotikusnak tekinthető idegen nyelvek esetében is.

² Index 2016. május 5. https://index.hu/belfold/2016/05/05/roszkei_tomegzavargas_per_feljelentes_a_migrans_karara_torzito_forditas_miatt/

³ InfoCuria http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=225028&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=2669543&fbclid=IwAR06kucjBTkVzS-FJVU4noZQPld3l8T103HaDLb3sTUy7naDREulBi0_LyWk

5. Lehetséges megoldások

Sandra Bermann a *Nation, Language and the Ethics of Translation* című kötet előszavában kifejti, hogy a fordítás valóban magában a nyelvben világítja meg a kulturális különbségeket. Az által, hogy a fordítás kapcsolódik a nemzethez, a nyelvhez, a kultúrához és az elméletekhez, valamint a mindennapok globális kontextusba helyezett tapasztalataihoz, maga is fontos határfogalommal vált a bölcsészettudományban, befolyásolva korunk legszemélyesebb intellektuális és etikai kérdéseit. A fordítótól megkívánható a körütekintés a kulturális értékeket, a gazdasági és politikai egyenlőtlenségeket illetően és talán legnyilvánvalóbban a kulturális és nyelvi különbségek terén. E követelmény pedig előtérbe helyez egy sor etikai kérdést, amellyel a fordítónak meg kell birkóznia (Bermann 2005: 8).

Véleményem szerint ezt a gondolatmenetet ugyanúgy rávetíthetjük a lektorokra is. A fentebb ismertetett esetek és felvetődő problémák pedig azt mutatják, hogy fontos kidolgozni egy etikai és felelősségi keretet a fordítók és a fordításokat ellenőrző lektorok számára. Ebben az alfejezetben a lehetséges megoldásokat ismertetem.

5.1. Etikai kódex

Ahogy arról a tanulmány 2.1. pontjában már szó esett, az etikai kódexek egységes iránymutatást tartalmaznak a lektorok és fordítók számára. A hangsúly az iránymutatáson van, hiszen nem szankcionálja semmi az ilyen irányelvek be nem tartását. Aáry-Tamás álláspontja szerint az etikai kódexek akkor tudnak hagyományt teremteni, ha a bennük foglaltakat nem kell megváltoztatni, nem új szempontokat dolgoznak ki, hanem a meglévő értékeket gyűjtik össze, míg a jogi normák folyamatosan változnak, ahogyan a változó élethelyzeteket szükséges lekövetniük. Így az etikai kódexekkel kapcsolatos elvárások is eltérnek a jogi normával szemben támasztott elvárásoktól (Aáry-Tamás 2003: 55).

Az etikai kódexek – mint az MFTE honlapján látható kódex –, elsősorban akkor bizonyulnak hatékonyak, ha tartalmaznak a megrendelők számára is elérhető mintákat, például szerződéseket. Az „MFTE honlapja, amely kiemelt helyen tünteti fel az etikai kódexet, és kulcsszavak köré rendezi (főként a fordító személyére fókuszálva, de említve a szöveget, ügyfeleket és társakat is). Ez lehetővé teszi az áttekinthetőséget, és megnehezíti az ügyféllel szemben etikátlannak tartott eljárásokat: a túlárazást vagy alulárazást a minőség vagy a szakmabeliek rovására” (Imre 2019:154).

5.2. Szakmai kamara

A fordítás és lektorálás etikai és jogi hátterének megteremtésére megoldás lehetne egy szakmai kamara felállítása, valamint az igazságügyi szakértőkhöz hasonló feltételrendszer megalkotása, amelyhez a nyelvi közvetítők névjegyzékbe vételét kötik. A fentebb ismertetett második és harmadik fordítási és tolmácsolási problémákat illusztráló példa is ennek szükségességét veti fel. A vonatkozó törvény (2016. évi XXIX. tv.) alapján az igazságügyi szakértők névjegyzékébe csak büntetlen előéletű, illetve olyan személy vehető fel, aki nem áll az igazságügyi szakértői vagy a szakterületének megfelelő tevékenység folytatását kizáró, foglalkozástól való eltiltás hatálya alatt, nem folyik vele szemben büntető-eljárás, és így tovább. A Kompetenciarendelet {9/2006. (II.27.) IM rendelet} alapján a szakértőknek nem szükséges erkölcsi bizonyítványt csatolniuk a névjegyzékbe történő felvételhez, de csak azért nem, mert a névjegyzéket vezető hatóság hivatalból ellenőrzi, hogy az adott szakértő büntetlen előéletű-e, vagy jelenleg folyik-e büntető-eljárás vele szemben. Ám számos olyan egyéb iratot be kell csatolniuk a névjegyzékbe való felvételhez, amelyeket az említett jogszabályok részletesen felsorolnak,

ezeknek a garanciáknak pedig álláspontom szerint elegendőnek kellene lenniük a szakfordítók és a tolmácsok munkájának minőségbiztosítására is. Úgy vélem, hogy elegendő lenne a hatósági tolmácsolással és hiteles fordítással foglalkozó nyelvi közvetítők számára kötelezővé tenni a szakmai kamarai tagságot. A szakmai kamara megléte mindenképpen növelné a nyelvi közvetítők szakmai presztízsét.

5.3. A lektori eskü

Andrew Chesterman a *Translator* folyóiratban megjelent *Proposal for a Hieronymic Oath* című cikkében a fordítási etika négy ismert modelljét említi a megjelenés, a szolgáltatás, a kommunikáció és a normák alapján, szerinte azonban mindegyik modell problémás, és több aspektusból is inkompatibilis egymással (Chesterman 2001). Tanulmánya végén javasolja egy fordítókra vonatkozó *jeromosi eskü* letételét (Chesterman 2001:152–153, idézi Robin 2013: 64), amellyel célja a többi elismert és tiszteletben álló szakma esküszövegéhez hasonlóan – az orvosok hippokratészi esküjének mintájára – a szakmai etika és felelősség irányelveinek meghatározása volt. Álláspontom szerint a Chesterman-féle jeromosi esküt érdemes lenne kiegészíteni úgy, hogy magába foglalja a lektor (és a fordító) etikai felelősségét, a lektorálás alapelveit is, így például annak megfogadását, hogy a lektor feladatakörét tiszteletben tartva arra törekszik, hogy tartalmilag pontos, nyelvi helyes, az eredeti szöveggel egyenértékű, feldolgozható nyomdakész szöveg jöjjön létre.

5.4. A jogi felelősség szerződéses rögzítése

Ahogy fentebb láttuk, az erkölcsi normák erőteljesen relativizálódtak, szubjektivizálódtak, a magatartási kódexek nélkülözik a kötelező jelleget, a szakfordítók és tolmácsok névjegyzékbe vétele pedig egyelőre várat magára. Jelen pillanatban a legbiztosabb megoldásnak az látszik, hogy a szerződéskötéskor gondoskodunk a megfelelő felelősségi rendelkezésekről. Az alábbiakban a fordítók és a lektorok számára ajánlok megfontolandó szempontokat.

5.4.1. Milyen szerződést kössünk?

Mindenképpen a gondossági kötelelem jegyeit viselő szerződést érdemes kötni, és kerülni kell az eredménykötelmi elemeket. Eredménykötelelemről akkor beszélünk, amikor a tevékenység meghatározott eredménnyel jár. Erre példa a vállalkozási szerződés, amelynek keretében a vállalkozó valamely meghatározott eredmény elérésére, előállítására köteles (például egy ház felépítésére). A megbízási szerződés úgynevezett gondossági kötelelem, amikor a megbízott nem az eredményért felel, hanem azért, hogy gondosan járjon el a megbízó nevében, azaz a megbízott a rábízott feladat ellátására köteles (például egy ügy képviselése, egy szellemi termék létrehozására).

A Ptk. alapján a megbízási szerződés szerint a megbízott a megbízó által rábízott feladat ellátására, a megbízó pedig megbízási díj fizetésére köteles. A Ptk. ezáltal olyan tágan hagyja a fogalom szabályozását, ami lehetőséget teremt a megbízási szerződés szabályainak olyan jogviszonyokra való alkalmazására, amelyek a Ptk.-ban szabályozott ügyviteli típusú szerződések körébe nem sorolhatóak.

5.4.2. Mit érdemes kizárni a szerződésben?

Egyértelműen zárjuk ki a következményi károkért viselt felelősséget. A következménykárr terminusként a magyar jogi szaknyelvben alapvetően a hibás teljesítés és a termékfelelősség jogintézményéhez

kapcsolódóan, az uniós irányelvek átültetésével egyidejűleg jelent meg. A Ptk. szerint a következményi kár szerződésszegés következményeként a jogosult vagyonában keletkezett egyéb károkat jelenti, az elmaradt haszon⁴ viszont nem tartozik bele a következménykár fogalmába, az külön került kodifikálásra. Az ügynevezett tapadó károkat, azaz a szolgáltatás tárgyában bekövetkezett károkat annak ellenére meg kell téríteni, hogy azok előreláthatók voltak-e. Például abban az esetben, ha a megbízó az elkészült fordítást egy fontos üzlet megszerzéséhez használná fel, de a késedelmes teljesítés vagy a fordítási hibák miatt elesik ettől az üzlettől, akkor a teljes összeg megtérítését követelheti a fordítótól, a lektortól vagy a fordítóirodától. A szerződésben előzetesen bármelyiket ki lehet kötni.

5.4.3. Számszerűsítés

A felelősség felső határát számszerűsítsük, célszerű az adott fordításért kapott díjazás összegében maximalizálni a felelősséget a megbízó, illetve a fordítóiroda irányába.

5.4.4. Igényérvényesítés

A fordító és a lektor szempontjából ideális, ha kikötjük, hogy a fordítás megrendelője kizárólag a fordító irányába léphet fel esetleges igényeivel. Közvetlen igények felmerülésekor érdemes a fordítóiroda együttműködési kötelezettségét szabályozni (például perindítás esetén alkalmazandó szabályok részletezése). Természetesen a szerződési szabadság elvét követve kiköthető a lektor felelőssége is arra az esetre, ha a lektor követne el hibát.

5.4.5. Keretszerződés

Amennyiben gyakoriak az eseti megbízások, célszerű, ha keretszerződés áll fenn a fordítóirodával. Ugyanakkor az egyes fordításokhoz kapcsolódó részletekről (határidő, díjazás) próbáljunk a konkrét fordítás sajátosságainak figyelembevételével megegyezni.

5.4.6. Írásbeliség

Kérjük, hogy a fordítóiroda a feladat ellátásához szükséges információkat (a fordítandó szöveg sajátosságaira vonatkozó megjegyzések) és az utasításokat mindig írásban közölje.

5.4.7. Validálás

Szabályozzuk a fordító és a lektor közötti együttműködési kötelezettséget, például a validálás fázisában (Robin 2019) a lektori változtatások kapcsán történő egyeztetések legyenek kötelezőek. Amennyiben a validálás lépése nem marad ki a fordítási folyamatból, kiköthető a szerződésben a fordító és a lektor közös felelősségviseleése.

5.4.8. Körültekintés

Gondosan járjunk el a szerződéseink megkötése során. Amennyiben nem vagyunk szakmabeliek, bármikor vehetünk igénybe jogi segítséget.

⁴ Ptk. 6:143.§ (2)

6. Összefoglalás

A fordítói vagy a lektori „műhiba” komoly következményekkel járhat, ritkábban a sürgősség, sokkal inkább a szövegek összetettsége, fontossága, üzleti értéke miatt. Fontos tisztában lennünk a jogi felelősségünk alapjaival és azzal a ténnyel, hogy a megkötött megbízási szerződésben részletesen lehet szabályozni a felelősség érvényesítésének szabályait (ki felel elsősorban a megbízó felé, mikor állhat fenn felelősség), és meg lehet határozni a kártérítés legmagasabb összegét. Ott talán még nem tartunk, hogy felelősségbiztosítást mindenképpen érdemes legyen kötni, de a kedvező szerződéses szabályozás biztonságot adhat. Felelősségünk korlátainak világossá tételéért és ideális szabályozásáért mi magunk tehetünk a legtöbbet, mégpedig azzal, hogy okosan átgondolt szerződéseket kötünk.

Irodalom

2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

2016. évi XXIX. törvény az igazságügyi szakértőkről

9/2006. (II.27.) IM rendelet az igazságügyi szakértői szakterületekről, valamint az azokhoz kapcsolódó képzési és egyéb szakmai feltételekről

Aáry-Tamás L. 2003. Az etika és jog határai. In: Hoffmann R. (szerk.) *Szakmai etikai kódex: Tanulmányok, normák és esetleírások*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 49–55.

Bermann, S. 2005. Introduction. In: Bermann, S., Wood, M. (eds) *Nation, Language, and the Ethics of Translation* Princeton and Oxford: Princeton University Press. 1–10. <https://complit.princeton.edu/people/sandra-bermann>

Chesterman, A. 2001. Proposal for a Hieronymic Oath. *Translation* Vol. 7. No. 2. 139–154. DOI:10.1080/13556509.2001.10799097

Földi A., Hamza G. 1996. *A római jog története és intézményei*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 424–436.

Imre A. 2019. A fordítók szakmai etikájának kihívásai. *Tanulmányok (Studii)* 1. szám. 147–160. DOI: 10.19090/tm.2019.1

Kis Á. 2011. Könyvszövegek fordításának ellenőrzése, avagy szövegiszonyok a szakkönyvfordításban. In: Boda, I. K. és Mónos, K. (szerk.) *Az alkalmazott nyelvészet ma: innováció, technológia, tradíció*. A XX. MANYE Kongresszus előadásai. Budapest/Debrecen: Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete és Debreceni Egyetem. 242–247.

Künzli, A. 2007. The ethical dimension of translation revision. An empirical study. *The Journal of Specialised Translation* No. 8. 42–55.

Leuven-Zwart, K. van 1990. Translation and Original. Similarities and Dissimilarities II. *Target* Vol. 2. No. 1. 69–95.

Mossop, B. 2020. *Revising and Editing for Translators*. New York: Routledge.

Robin E. 2013. Az explicitáció következményei és etikája. In: *Fordítás és tolmácsolás a harmadik évezred elején: 40 éves az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 49–64.

- Robin E. 2019. Munkaharmónia a fordításszolgáltatásban, avagy a lektorálás etikai kérdései. In: Szoták Sz. (szerk.) *Diszciplínák találkozása: nyelvi közvetítés a XXI. században*. Budapest: OFFI 120–134.
- Turay A. 2000. *Az ember é az erkölcs*. Katolikus Teológiai Kézikönyvek. Szeged: Agapé.

Internetes hivatkozások

- A Pesti Központi Kerületi Bíróság (Magyarország) által 2019. július 24-én benyújtott előzetes döntéshozatal iránti kérelem – IS elleni büntetőeljárás (C-564/19. sz. ügy)
http://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=225028&pageIndex=0&doclang=EN&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=2669543&fbclid=IwAR06kucjbTkVzS-FJVU4noZQPld3l8T103HaDLb3sTUy7naDREulBi0_LyWk (megtekintés dátuma: 2021. április 30.)
- American Translators Association
atanet.org (megtekintés dátuma: 2021. április 30.)
- EMS1 by Lexipol
https://www.ems1.com/911/articles/lawsuit-911-spanish-interpreter-botched-translation-sent-ambulance-to-wrong-address-3k9sgYdR5WjUY4CO/?fbclid=IwAR3_sCRPBjcTODjO5aTrAA2SAhhoKoXvD7Vn-1UvmjH3v56lhlvRsVMkUxw (megtekintés dátuma: 2021. január 20.)
- EN 15038:2006 European Quality Standard
<http://qualitystandard.bs.en-15038.com/>
- Institute of Translation and Interpreting
<https://www.iti.org.uk/> (megtekintés dátuma: 2021. április 30.)
- ISO 17100:2015 Translation services – Requirements for translation services
<https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:17100:ed-1:v1:en>
- Janecskó K. 2016. Megtették a feljelentést a hazug röszkei fordítás miatt
https://index.hu/belfold/2016/05/05/roszkei_tomegzavargas_per_feljelentes_a_migrans_karara_torzito_forditas_miatt/ (megtekintés dátuma: 2021. április 30.)
- Magyar Fordítók és Tolmácsok Egyesülete Etikai Kódexe
<https://www.mfte.eu/etikai-kodex/> (megtekintés dátuma: 2021. április 30.)

Lehet-e egy szövegnek két vagy több ugyanolyan lektorálása?

A jogi szövegek lektorálásának speciális kérdései

Quirin Márta

E-mail: drquirinmarta@gmail.com

Kivonat: A jelen tanulmányban arra a kérdésre keresem a választ, hogy lehet-e egy szövegnek két vagy több ugyanolyan lektorálása. Megvizsgálom a lektorálás folyamatát és szereplőit, azt keresve, hogy az egyes tényezők milyen változásokat eredményeznek a lektorált szövegekben. Áttekintem továbbá a jogi szövegek speciális jellemzőit, és azok hatását a lektorálás folyamatára. Azt a következtetést vonom le, hogy az egyes szövegtípusok kötöttségének szintje hatással van a lektori műveletek fajtáinak – azaz a szabálykövető, normakövető és stratégiakövető műveletek (Robin 2018) – eloszlására is. A lektor által végzett beavatkozások közül valószínűleg a stratégiakövető műveletek (Robin 2018) számában tapasztalható a legnagyobb eltérés a szépirodalmi művek és a jogi szövegek lektorálása között. A szakirodalmat elemezve célokom az, hogy rávilágítsak azokra az összefüggésekre, amelyek a lektorálás folyamatának egyes elemei, a lektorok által végzett műveletek és a szövegtípusok között húzódnak.

Kulcsszavak: lektorálás, jogi szövegek lektorálása, lektorálási műveletek, stratégiakövető műveletek, uniós szövegek lektorálása

1. Bevezetés

Kívülről szemlélve a fordítási folyamatot, egy alkotó tevékenység jelenik meg előttünk, amelynek során a fordító nem csupán szavaknak, de kultúráknak, az író mögöttes gondolatainak, az írás során alkalmazott szimbólumoknak, vagy – szakszövegek esetén – egy adott szakmában használatos terminusoknak a megfelelőjét keresi, és ennek során megalkotja a célnyelvi szöveget. A lektor azonban nem alkot új szöveget, hanem a fordítói kéziratot javítja és tökéletesíti (Robin 2018: 89), így felmerülhet bennünk a kérdés, vajon lektornak milyen mértékben adnak „szabad kezet” a lektorálás alapelvei és a lektorálási paraméterek? Melyek azok a körülmények, amelyek közelebb hozzák különböző személyek által végzett lektorálások kritériumait, folyamatlépéseit, és ezáltal egy szövegnek születhet-e két vagy több ugyanolyan lektorálása?

Felmerült bennem a kérdés, hogy a forrásszöveg műfaja befolyásolhatja-e a lektor által végzett műveleteket. Az előzetes feltételezésem az volt, hogy amennyiben a fordító szabadabb, kreatívabb alkotó tevékenységet végez (például szépirodalmi művet fordít), úgy a lektor műveletei is közelebb állnak ehhez az alkotói folyamathoz, és azt javítják, tökéletesítik. Így ugyanazon szépirodalmi mű lektorálásakor a lektorok eszköztára is szélesebb. Ezáltal két vagy több lektorálás esetén nagyobb lenne az eltérés az egyes szövegváltozatok között, és nem keltenék ugyanazt a hatást az olvasóban.

A jogi szövegeket vizsgálva elmondhatjuk, hogy egy jogszabály fordításánál jelentősen nagyobb a kötöttség. Minden lektornak javítania kell például a helytelen terminushasználatból eredő hibákat. Különösen fontos továbbá, hogy a változatos célközönség számára egy jogi szöveg – különösen egy jogszabály – ugyanazt az információt hordozza. A fentiek alapján az volt az előzetes feltételezésem, hogy jogi szövegek lektorálása során valószínűbb, hogy két vagy több ugyanolyan lektorált szöveg születik.

A jelen tanulmány célja tehát, hogy választ keressen arra a kérdésre, vajon a szakirodalom alapján lehetséges-e egyetlen szöveg lektorálásának eredményeképpen több ugyanolyan lektorált szöveghez jutnunk. Először be kívánom mutatni a kérdés szempontjából releváns fogalmakat, a lektorálás szereplőit, majd megvizsgálom azokat a tényezőket, amelyek a lektorálási folyamatra hatással vannak, végül a lektorálási műveleteket elemzem. A fentiek során külön kitérek a jogi szövegek lektorálásának speciális helyzetére.

2. A fogalmak bemutatása

2.1. A lektorálás

Amikor lektorálásról beszélünk, különösen fontos elsődlegesen tisztázni, hogy mit takar a fogalom. Amennyiben a lektorálás folyamatát egyetlenként kívánnánk szemléltetni, akkor rengeteg változóval találnánk szemben magunkat. A szerzők gyakran több kifejezéssel is utalnak ugyanarra a tevékenységre. Cunningham (1971) például a fordítási folyamat szerves részének tekinti a lektorálást, és a szerkesztés (*editing*) kifejezést használja rá (a szerkesztés és lektorálás különbségeit lásd Robin 2018: 75). Horváth definíciója szerint a kontrollszerkesztés a „kiadóvállalatnál a kétnyelvű lektorálás neve” (2009: 242). Az ISO 17100:2015 szabvány szerint az ellenőrzés (*check*) a célnyelvi tartalom átvizsgálása a fordító által. A lektorálás (*revision*) a célnyelvi tartalom vizsgálata a forrásnyelvi tartalommal való kétnyelvű összehasonlítás alapján abból a szempontból, hogy megfelel-e a megállapodás szerinti célnak (OFFI kiadvány).

Robin a lektorálás fogalmát a következőképpen határozza meg: a lektorálás „a fordító által a célnyelvre ültetett szöveg egy másik, a lektorálást hivatásként üző személy általi ellenőrzését és módosítását jelenti, amely a fordított szöveg elkészülése és a fordító önellenőrzése után, a forrás- és célnyelvi szöveg egybevetésével, nyelvhelyesség és stílus alapján, a mai élő nyelv követelményeinek megfelelően történik, mégpedig azzal a céllal, hogy a lektorálás eredményeként tartalmilag pontos, nyelvileg helyes, az eredetivel egyenértékű, a célnyelvi olvasó számára feldolgozható, nyomdakész szöveg jöjjön létre” (Robin 2018: 74).

Ha azt vizsgáljuk, hogy lehetséges-e egyetlen szövegnek több ugyanolyan lektorálása, akkor a lektorálás fogalmának egyes elemei közül a lektorálás célját kell elsősorban a középpontba helyezni, és feltenni a kérdést: elérhető-e a lektorálás célja több úton is? Lehet-e a szövegnek kettő vagy több olyan változata, amely tartalmilag pontos, nyelvileg helyes, az eredetivel egyenértékű, a célnyelvi olvasó számára feldolgozható, és nyomdakész? Erre keresem a választ.

2.2. A lektorálás tárgya: a szöveg

A lektor tevékenységének egyik fő megkülönböztető vonása a fordításhoz képest az, hogy a lektor nem alkot új szöveget. Tevékenységének két eleme a javítás és a tökéletesítés (Robin 2018: 89). Ennek

során a fordítótól kapott célnyelvi szöveget vizsgálja és módosítja, szemben a fordítóval, aki a forrásnyelvi szövegből indul ki. Horváth ezt harmadlagos szövegalkotásnak nevezi (2009: 134).

Természetesen a célnyelvi szöveg kategóriája, műfaja a fordításra és a lektorálásra egyaránt hatással van. A szövegeknek többféle tipizálása lehetséges. Katharina Reiss *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik* című művében (1971) például megkülönböztet tartalomközpontú, formaközpontú, felhívásközpontú, valamint audio-mediális szövegeket. A jelen tanulmány szempontjából ezek közül a formaközpontú szépirodalmi művek és a tartalomközpontú szakmai szövegek (azon belül is a jogi szövegek) lektorálásával kapcsolatos különbségeket szeretném kiemelni. A formaközpontú szövegek esetében a fordító inspirációt merít a forrásnyelvi szövegből, és ezután választja ki azt a szövegverziót, amely véleménye szerint a befogadóból ugyanazt a reakciót fogja kiváltani. A szakmai szövegek sokkal inkább tartalomközpontúak, az adott terminológia behatárolja a fordító és a lektor lehetőségeit (Klaudy 1999). A szakirodalom fordítása kapcsán Kis (2011) szintén a tartalom fontosságára hívja fel a figyelmet, és rámutat, hogy e kategóriában nincs döntő jelentősége annak, mennyire érez motivációt a fordító arra, hogy lefordítsa az adott szöveget. A szakmai ismerete dönti el, hogy az adott munkát elvállalja-e, vagy sem.

A lektori műveletek végrehajtását behatárolja a szöveg típusa által meghatározott és a fordító által követett stratégia. Mivel új szöveget nem alkot, így célját úgy kell elérnie, hogy közben nem fordítja újra a szöveget.

2.3. A lektor személye

A lektorálás definíciójából adódóan és az ISO 17100:2015 fordítási szolgáltatásokról és követelményekről szóló nemzetközi szabvány értelmében a fordított szöveg lektorálását nem a fordító, hanem már egy másik személy végzi (Robin 2018). Melyek azok a személyes kvalitások, tulajdonságok és ismeretek, amelyek lehetővé teszik a lektor számára, hogy elérje a lektorálás műveletei által a lektorálási tevékenység célját? Ezek összességét nevezzük lektori kompetenciának.

Vannak olyan alapvető fordítói és lektori kompetenciák, amelyekkel minden fordítónak és lektornak rendelkeznie kell. Ám ha az egyik lektornál hangsúlyosabbá válik az egyik kompetenciaelem, az eltéréseket okozhat az alkalmazott lektorálási műveletekben, így a lektorált szövegek már nem lesznek ugyanolyanok. Más kompetenciák kerülnek előtérbe a szépirodalmi művek, és mások a szakmai szövegek lektorálása során. Ezekre magyarázattal szolgálhat az alábbiakban ismertetett két tanulmány.

Robin (2015, 2018) a fordítási univerzálék és a lektorálás tárgyában végzett kutatásokat, amelyek korpuszát irodalmi szövegek alkották. A kutatás során megállapította, hogy a célnyelven rendszeresen publikáló írók szabadabban, kreatívabban állnak a szöveghez a lektorálás során. Levonja a következtetést, hogy a nyelvi közvetítő anyanyelvi kompetenciája fontos szerepet játszik nemcsak a fordításban, hanem a lektorálásban is, szó-, mondat- és szövegszinten egyaránt (Robin 2018: 182).

Szakszövegeknél más kompetenciák kerülnek hangsúlyba, amire Lános (2017) is rámutat. A fordítót a szaknyelvi szöveg fordítása során a szakmai ismeretei segítik, mivel ezek segítségével a célnyelven is be tudja azonosítani a fordítandó fogalmak ekvivalenseit. A jogi szövegek esetében ez azt jelenti, hogy legalább két jogrendszerben is jártasnak kell lennie a fordítónak ahhoz, hogy megtalálja az egyes terminusok ekvivalensét. Mindezen kompetenciákkal a lektornak is rendelkeznie kell, hiszen csak ezek segítségével lesz képes a fordító munkájának ellenőrzésére, javítására és tökéletesítésére (Lános 2017).

2.4. Egyéb személyek szerepe a lektorálás folyamatában

2.4.1. A megbízó

A megbízó természetesen különösen fontos szereplője a lektorálásnak, hiszen részben ő határozza meg a megbízási szerződésben a lektorálás paramétereit, vagyis azokat a szempontokat, amelyek figyelembevételével a lektornak a szöveget ellenőriznie és javítania kell (Robin 2018). Egy szöveg több ugyanolyan lektorálásának tehát előfeltétele, hogy a lektorok azonos paraméterek alapján dolgozzanak, hiszen ellenkező esetben az eltérés elkerülhetetlen.

2.4.2. A szakmai konzulensek és a munkáltató

Külön kiemelném, hogy szakmai szövegek fordítása és lektorálása során fontos szerep jut a fordítóiroda (vagy hatóság) által meghatározott intézményi követelményrendszernek, más szakfordítóknak és a szakmai konzulenseknek is.

Horváth (2009) szerint a szakfordítókat gyakran köti egy szokás- vagy követelményrendszer, amelyet az őket foglalkoztató iroda alakít ki. Kutatása során az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Irodában (OFFI) dolgozó lektorok munkáját elemzi. Többször említi a *Hitelesítési szabályzatot*, amely nagyban meghatározza a lektorok által elvégzett műveleteket, ugyanis a hivatalos dokumentumokban szereplő tartalomra vonatkozóan speciális szabályokat tartalmaz. Az uniós szövegek kapcsán különösen nagyfokú uniformitást eredményez például az *Intézményközi kiadványszerkesztési útmutató*, amelyben egységes szövegezési szabályokat találhatunk. Ezek kötelezőek az Európai Unió valamennyi intézménye, szerve és ügynöksége számára.

Horváth szerint segítheti a fordító munkáját egy másik fordító (például munkatárs) is. Láncosrámutat, hogy az általa tanulmányozott esetben a szakértőkkel való egyeztetés nélkülözhetetlen eleme volt a lektorálási folyamatnak, ugyanis megismerhette a lektorálás során kérdéses jogintézmény pontos célját és tartalmát (2017: 32).

3. Mi alapján változtat a lektor a szövegen?

Ahhoz, hogy megtaláljuk a választ arra a kérdésre, vajon lehet-e egy szövegnek két vagy több ugyanolyan lektorálása, előbb meg kell találnunk azt a változót, amely megengedi a választás lehetőségét a lektor számára, hogy ezáltal két vagy több lektorált változat is születhessen. Ehhez azt az előkérdést kell tisztáznunk: mi alapján változtat a lektor a szövegen. Vannak-e köbe vésett előírások, vagy csak ajánlások alapján dolgozik?

Robin (2018) felosztása szerint az indokolható lektori beavatkozásoknak három kategóriáját különböztethetjük meg: *szabálykövető*, *normakövető* és *stratégiakövető* beavatkozásokat. A *szabálykövető műveletek* kötelezőek, mivel ezek nélkül nem kapnánk helyes, a forrásnyelvi eredetinek és a célnyelv, illetve az intézmény szabályrendszerének megfelelő szöveget. A *normakövető műveletek* már fakultatívak, azonban ezek elvégzése nélkül csak „kvázi-helyes” szöveg születik. A *stratégiakövető műveletek* teljes mértékben fakultatívak, ám azok által a szöveg üzenete egyértelműbbé válik, megkönnyíti az információ feldolgozhatóságát, valamint hozzájárul a kommunikáció sikeréhez és a kontextuális hatás megőrzéséhez. Fontos, hogy a lektornak mindig szakszerűen meg kell tudnia indokolni a döntését. Az indokolható műveleteken túl léteznek *preferenciakövető beavatkozások* és *hibás lektori*

beavatkozások is. Mindkettő szükségtelen beavatkozásnak minősül, de míg az előbbi nincsen semmilyen hatással a szövegre, addig az utóbbi negatív hatást gyakorol rá (Robin 2018: 90–91).

A fentiek alapján a lektor szabályokat, normákat, stratégiákat vagy egyéni preferenciákat követ, amikor beavatkozik a szövegbe. A lektoroknak Mossop (2001) alapelveként tűzi ki, hogy kerüljék a *preferenciakövető műveleteket*, „mivel azok újabb hibákat okozhatnak a fordított szövegben” (Robin 2018: 92). Éppen ezért fontos, hogy „ne kényszerítsük másokra saját fordítói szemléletünket, és ne kényszerítsük másokra saját nyelvhasználatunkat” (Horváth 2009: 42).

Ahhoz, hogy ugyanolyan lektorálásokat kapjunk, a lektor nem végezhet tehát preferenciakövető vagy hibás beavatkozásokat. A stratégiakövető beavatkozások is javítanak a szöveg minőségén, de fakultatívak, így ezek esetében is eltérések lehetnek a lektorok munkáiban.

4. Mi befolyásolja a lektori beavatkozásokat?

Feltételezhetjük tehát, hogy amennyiben több azonos paraméterek alapján dolgozó, hasonló lektori kompetenciákkal rendelkező személy lektorálja ugyanazt a szöveget, csökken a lektorálás eredményeképpen kapott szövegváltozatok közötti különbségek száma. De mi a helyzet a lektori műveletekkel? Vajon minden lektor ugyanúgy végzi a lektori beavatkozásokat? Változtat a lektorok magatartásán a lektorálandó szöveg típusa?

A szabálykövető műveletek elvégzése kötelező a lektor számára. Nincs tehát választási lehetősége. Ezek a nyelvtani szabályok az egész nyelvközösségre érvényesek, a helyes forma ezekben az esetekben mindig azonos. A lektornak mint hivatásos nyelvhasználónak nyelvi kompetenciája segítségével fel kell ismernie, ha olyan hibák szerepelnek a szövegben, amelyek szabályokat szegnek meg, és azokat javítania kell. Ide sorolhatók továbbá a szövegre irányadó, egy adott intézmény által alkotott követelményrendszerek, amelyekre a lektornak ugyanúgy szabályként kell tekintenie.

Tágabb értelemben véve a szabály is norma, azonban Heltai felosztása és a lektori beavatkozások típusai alapján megkülönböztethetjük a normák egy szűkebb kategóriáját. A normák ezen fogalma a szokásos nyelvhasználatot takarja, mely megengedi a választást, de van egy „kitüntetett, helyesnek tartott, illetve általában használt forma” (Heltai 2004: 415). A lektor mint hivatásos nyelvhasználó ideális esetben a diagnosztikai és a döntéshozatali kompetenciáját használva megtalálja a helyes megoldást, és javítja a hibát. Feltételezhetjük, hogy ebben a műveleti típusban sem lenne szignifikáns különbség az egyes lektorok között.

A stratégiakövető műveletek tekintetében azonban már jelentős eltéréseket is tapasztalhatunk. Ide sorolhatjuk a szövegnormák megsértésének orvoslását. A szövegnormáknak kisebb a normatív erejük, és többnyire nem nyilvánvalók (Heltai 2004). Amennyiben a lektoroknak van választási lehetőségük, máris eltérések lehetnek az egyes lektorált szövegváltozatok között. Kérdés azonban, hogy a lektorálás célja – tehát hogy tartalmilag pontos, nyelvilleg helyes, az eredetivel egyenértékű, a célnyelvi olvasó számára feldolgozható, és nyomdakész szöveg jöjjön létre – elérhető-e különböző stratégiakövető műveletekkel. Robin (2018) rámutat, hogy amikor a lektor tökéletesíti a szöveget, akkor nem az ekvivalencia paraméterét tartja szem előtt, hanem a célnyelvi szöveget vizsgálja, és a feldolgozhatóságot, valamint az olvashatóságot tartja szem előtt.

A szakirodalom alapján az rajzolódik ki, hogy a stratégiakövető műveleteket a lektorok eltérően alkalmazzák a szabadabb, formaközpontú szövegek – például a szépirodalmi művek – és a kötöttebb, terminológiában gazdag szakfordítások lektorálása során. Az irodalmi művek lektorálásakor találkozhatunk olyan esettel, amikor elsősorban nem a tartalmi hűség számít – például a versfordításoknál, ahol

a hangulat a fontosabb (Heltai 2005a). Ahogyan arról már szó esett, a lektor célja nem az, hogy saját stílusát erőltesse a szövegre, vagy új fordítást készítsen, hanem hogy makroszinten vizsgálja a szöveget (Horváth 2009).

Robin (2014) az általa végzett kutatás eredményei alapján azt a következtetést vonja le, hogy az irodalmi művek esetében a lektorok főként szövegszerkesztési stratégiákat követő grammatikai és lexicai műveleteket végeznek, és ezek száma meghaladja a normakövető és szabálykövető műveletek számát. Ez annak köszönhető, hogy az irodalmi szövegek esetében a gyakorlott fordítók kevés hibát ejtenek. Robin a kutatása során fordítási és lektorálási tendenciákat is megfigyelt. Egy fordító két különböző szövegében hasonló arányban végeztek implicitációs és explicitációs műveleteket, továbbá egy lektor az általa gondozott két szövegben is egyértelműen az implicitációt részesítette előnyben. A célnyelven rendszeresen publikáló szerzőkre pedig erőteljes explicitáció jellemző, és kreatívan alkottak mind a fordítás, mind a lektorálás során (Robin 2015: 155).

Ezek a tendenciák arra engednek következtetni, hogy különböző lektorok eltérő stratégiákat követnek, ezáltal – az alapkérdésre visszatérve, miszerint lehet-e egy szövegnek két vagy több ugyanolyan lektorálása – a stratégiakövető műveletek nagy száma miatt az irodalmi szövegek lektorálása esetén nagyobb a valószínűsége, hogy különböző lektorok szövegváltozatai eltéréseket mutathatnak.

Szakfordítások esetében a lektorok tevékenységének fókusza a tartalmi pontosságra (terminológia használatra) és az ekvivalenciára tevődik át. Heltai (2005a: 47–48) felhívja a figyelmet arra, hogy a forrásnyelvi szöveg információinak visszaadása a fordítás minőségének legfontosabb összetevője, és ez különösen igaz a szakfordításokra, ahol az ilyen jellegű hiba elfogadhatatlan. Ebből arra következtethetünk, hogy a lektornak ezeket mindig javítania kell. A versfordítások, egyes irodalmi fordítások esetében nem mindig ez a helyzet, ezeknek a hibáknak sokszor nincs jelentőségük.

4. A jogi szövegek lektorálásának speciális jellemzői

4.1. A jogi szövegek definíciója

Zódi Zsolt (2017) tanulmányában a jogi szövegek három kategóriáját különbözteti meg: a jogforrásokat, a jogi működési szövegeket és a jogot magyarázó szövegeket. Zódi a jogi szakcikkekkel a magyarázó szövegek távolabbi kategóriájába sorolja. (Zódi 2017: 26)

4.2. A jogi szövegek jellemzői

Meg kívánom említeni Annarita Felici (2010) tanulmányát, amely összefoglalja a jogi szövegek fordításának speciális jellemzőit. Kiemeli, hogy a jogforrások országonként eltérőek, és a jogi fogalmakat sokszor az adott kultúra és rendszer határozza meg. Ezért Felici szerint lehetetlen a teljes ekvivalencia elérése. Rámutat, hogy a jogi szövegek fordítása olyan nehézségekbe ütközik, amelyek egyetlen más speciális célú fordítási folyamatban sem jelentkeznek. A jogi nyelv sajátos jellegzetessége, hogy a hétköznapi és a szaknyelv komplex keveréke, és a közönség, amely számára elérhetővé kell tenni a jogi párbeszédet, igen változatos: a szakemberektől a lakosságig terjed (Felici 2010: 98). Heltai (2005a: 54) a feldolgozási erőfeszítés tárgyalása kapcsán óva int: a bürokrácia a hivatali zsargon talán könnyebben képes feldolgozni, mint az egyszerű nyelvet, de a hivatalos szövegek a nagyközönséghez is szólnak.

Heltai véleménye szerint ez a helyzet az úgynevezett EU-s adminisztrációs szövegekkel is (2005a: 54). Az uniós szövegek speciális nyelvezete a többnyelvűség uniós alapelveire vezethető vissza.

Az uniós jog közvetlenül alkalmazható, és a nemzeti joghoz képest elsőbbséggel bír; megköveteli, hogy az általánosan alkalmazandó dokumentumok valamennyi hivatalos nyelven¹ elérhetőek legyenek, és ez garantálja a törvény előtti egyenlőséget. Fontos, hogy a jogszabályok egyes nyelvi verziói jogilag nem élveznek előnyt egymással szemben. Habár az uniós joghoz való hozzáférés tekintetében az uniós állampolgárait és tagállamait egyenlő jogok illetik meg, a diszkriminációmentesség a gyakorlatban nem minden szervezet előtt érvényesül ugyanolyan mértékben. Az 1/58/EGK Rendelet 6. cikke szerint a Közösség intézményei eljárási szabályzatukban kiköthetik, hogy meghatározott esetekben melyik nyelvet kell használni, ezáltal a munkanyelvek köre a gyakorlatban szűkebb, mint a hivatalos nyelvek listája. Lánco (2012) tanulmányában a nyelvi diszkrimináció tilalmának kérdéskörét járja körül az Európai Bíróság és a Törvényszék joggyakorlatában. A Kik ügy kapcsán bemutatja az Európai Bíróság érvelését a diszkriminációmentesség és az uniós munkanyelvek viszonylatában. A nem intézményi rangú szervek „nyelvhasználati szabályai megengedőbbek, és nem teszik kötelezővé valamennyi hivatalos nyelv használatát” (Lánco 2012: 40). Ez a gyakorlat árnyalja az EU nyelvi sokszínűségét.

Felici (2010: 103) szerint elképzelhető, hogy az uniós szövegekben a homályos stilisztika és a körülírások szándékosak, mivel így elkerülhető a nemzetspecifikus terminológia használata. Klaudy (2004a) a magyarra fordított európai uniós szövegek kommunikatív szakaszhatárainak eltűnésére – és ezáltal kvázi-helyességére – hívja fel a figyelmet, és javaslatokat fogalmaz meg a lektorok, kontrollszerkesztők számára ennek a problémának a megoldására.

4.3. Gyakorlati problémák a jogi szövegek lektorálásával kapcsolatban

Lánco (2017) tanulmányában összegyűjti azokat a speciális eseteket, amelyekkel az általános közigazgatási rendtartásról szóló 2016. évi CL. törvény (Ákr.) angol nyelvű fordításának lektorálása során találkozott. Négy problémakörre hívja fel a figyelmet a jogi szövegek fordításával és lektorálásával kapcsolatban:

- (1) Jogi műszavak
- (2) Kulturálisan kötött jogfogalmak
- (3) Új jogintézmények
- (4) Regiszter

Az alábbiakban vázolni kívánok egy személyes példát, amely kötődik a fent említett 1., 3. és 4. ponthoz is. Pénzügyi joggal foglalkozom, amelynek a jogon belül is speciális terminológiája van, és szorosan kötődik az uniós terminológiához. A képzés során a „pénzintézet” szó használatának helyessége okozott számomra fejtörést. Ránézésre teljesen átlagos hétköznapi fogalom, amelyről a magyar nyelv értelmező szótára az alábbiakat írja:

pénzintézet [z-i] főnév (pénzügy)

Bank, takarékpénztár v. más hasonló intézmény, amely pénzügyi műveleteket bonyolít le.

¹ Az Európai Unió hivatalos nyelvei és munkanyelvei az angol, a bolgár, a cseh, a dán, az észt, a finn, a francia, a görög, a holland, a horvát, az ír, a lengyel, a lett, a litván, a magyar, a máltai, az olasz, a német, a portugál, a román, a spanyol, a svéd, a szlovák és a szlovén. (Tekintettel az Európai Gazdasági Közösség Tanácsának az Európai Gazdasági Közösség által használt nyelvek meghatározásáról szóló 1/1958. számú rendeletére (1/58/EGK rendelet).)

Jogi terminológiai szempontból a fogalom azonban helytelen, és 1996 óta nem használatos. A pénzügyintézetekről és pénzügyintézeti tevékenységről szóló 1991. évi LXIX. törvényt hatályon kívül helyezte a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény, és azóta a fogalmat a hitelintézet kategóriája fedi le. A ma hatályos 2013. évi CCXXXVII. törvény is ezt a terminust használja. A hitelintézeteket és a pénzügyi vállalkozásokat pedig a pénzügyi intézmények kategóriájába sorolhatjuk.

A probléma akkor jelentkezik, amikor a *pénzügyintézet* szót nem szaknyelvi szövegben használják. Ugyanis sokszor nem világos, mely kategóriára utal pontosan. A *Lektorálási gyakorlatok gazdasági szakszövegeken* című kurzus első feladatában egy nem szakmai jellegű cikkben (tehát nem jogi szövegben) szereplő mondat ekképpen hangzott:

- (1) Angol forrásnyelvi szöveg: The Bank has close links with financial markets and institutions.
- (2) Magyar nyelvű fordítás: A Bankot szoros szálak fűzik a pénzpiacokhoz és pénzügyintézetekhez.
- (3) Lektorált szöveg: A Bankot szoros szálak fűzik a pénzpiacokhoz és a pénzügyi intézményekhez.

A pénzügyintézetek kategóriája a pénzügyi intézményeknél szűkebb, így, ha szigorúan vesszük, elvész egy információs elem: a pénzügyi vállalkozásokra nem utal a mondat. A szöveg azonban nem a jogászok számára készült, hanem a nagyközönség számára. Lehet, hogy az olvasó nem ismeri a két kifejezés közötti különbséget, így nem hiányolja a helyes jogi terminológiát. Kérdés, hogy ez a rejtett információs hiba sérti-e az ekvivalencia követelményét, vagy a célnyelvi befogadó számára irreleváns, és a terminológia használata csak bonyolítaná a megértést, nehezítené a feldolgozhatóságot. Elképzelhető, hogy az olvasó számára ez irreleváns információ. Én javítottam a mondatot, hiszen a munkám során a szó használata hivatalos iratokban kerülendő. Nem szakmai cikkekben azonban rendszerint használatos a kifejezés. A szó használatával kapcsolatban az alábbi honlapok beépített keresőinek segítségével próbáltam képet kapni szakszövegek és nem szakszövegek esetén. Az internetes keresésem során kapott találatok darabszámát az alábbi 1. táblázatban összesítettem². A bal oldali oszlopban a keresés helye található, mellette pedig a találatok száma.

1. táblázat
Kifejezések előfordulásának eloszlása

	pénzügyintézet	hitelintézet	pénzügyi intézmény
www.index.hu	2757	734	3475
www.mnb.hu	32	405	650

Az *index.hu* egy internetes hírportál, amely változatos témakörökben közöl sajtócikkeket. A Magyar Nemzeti Bank honlapja (www.mnb.hu) a fogyasztók és az általa felügyelt intézmények

² A táblázatban 2021. április 9. napján végzett keresés szerinti adatok szerepelnek.

számára is tartalmaz információkat, továbbá a bank feladatköréből adódó hivatalos tájékoztatásokat, híreket, döntéseket, adatokat is közöl. A keresésből látszik, hogy egy nem szakmai szövegeket tartalmazó internetes oldalon a *pénzintézet* kifejezés majdnem négyszer (3,75) több alkalommal szerepel, mint a *hitelintézet*. A szakmai honlapon végzett keresés során viszont kiderül, hogy a *hitelintézet* szó több mint tizenkétszer szerepel az oldalon a *pénzintézet* kifejezéshez viszonyítva. Természetesen ez csak egyszerű keresés alapján kapott minta, azonban kirajzolódik, hogy a nagyközönségnek szóló, nem szakmai cikkben van helye a szó alkalmazásának.

Ezzel az összehasonlítással arra kívántam rámutatni, hogy egy egyszerű szó javításakor mennyire fontos a forrásszöveg típusa, megjelenésének helye. A javítandó kifejezés része lehet a köznyelvnek és a szakmai terminológiának egyszerre, és lehet egy mondat részeként helyes és helytelen is, attól függően, milyen kontextusban, szakmai vagy nem szakmai szövegben található. Ezt a lektornak fel kell ismernie, és az ekvivalencia és a tartalom paramétereit e szerint kell vizsgálnia.

Jogi szövegek lektorálása kapcsán Láncoz felhívja a figyelmet arra, hogy „a szöveg választékosága, olvashatósága, gördülékenysége másodrendű, e szempontok jelentősége eltörpül a tartalmi, terminológiai pontosság és következetesség követelményei mellett” (Láncoz 2017: 31). A lektor tehát – az irodalmi művek lektorálásához képest – jogi szövegek lektorálása során feldolgozhatóságot és olvashatóságot szolgáló stratégiakövető műveleteket ritkábban alkalmaz. Csak akkor teszi, ha a műveletek alkalmazása nem eredményezi a szakmai tartalom, a terminológia, a pontosság és a következetesség követelményeinek sérelmét.

5. Ugyanolyan, jó vagy jobb?

5.1. A szövegtípusok hatása a lektorálás végeredményére

A fentiek igen változatos képet adnak a lektoráláshoz kapcsolódó nyelvi és nem nyelvi tényezőkről. Visszatérve a kiinduló kérdéshez: lehet-e egy szövegnek két vagy több ugyanolyan lektorálása? Amennyiben a lektorálás paramétereit azonosnak, a szövegtípus megegyezik, a lektorok kompetenciája hasonló, úgy nagy a valószínűsége annak, hogy a lektorálás célját minden hozzáértő lektor képes megvalósítani. A lektorálások ebből a szempontból ugyanolyanok lesznek. A lektorált szövegváltozatok azonban feltehetőleg nem.

Horváth (2009) kísérlete is ezt példázza, amelynek keretében az OFFI öt lektor munkatársa egy 327 szó terjedelmű angol iskolalátogatási igazolás ugyanazon, 2078 leütésnyi magyar fordítását kapta meg lektorálásra. Az öt lektor által eszközölt módosítások jelentősen eltértek egymástól. Az öt lektor emberi és szakmai tulajdonságai nagyban különböztek, a kísérlet eredményeképpen azonban kiderült, hogy egy dologban mégis azonosak: felemás változtatásokat alkalmaztak „az ésszerűtől az értelmetlenig, a kínosan pontostól a bántóan hanyagig, a felhasználót segítőtől a saját izlést kielégítőig” (Horváth 2009: 209). Horváth (2009) kísérletében a az összesített adatok alapján a lektorok a stílus terén alkalmazták a legtöbb változtatást, ezt követte az ekvivalencia, majd a terminológia.

A jó vagy rossz értékítélet azonban relatív. A hibás lektori műveleteket, valamint a preferenciális lektori műveleteket a lektornak kerülnie kell (Robin 2018; Mossop 2001). Abban az esetben azonban, amikor a lektor választási lehetőség előtt áll, csak a teljes írásműhöz képest és a végfelhasználó reakcióját figyelembe véve értékelhetjük a lektor beavatkozását.

5.2. A lektorálás egyéb résztvevőinek hatása a lektorálás végeredményére

Itt kell végül megemlítenünk a lektorálás komplex egyenletén belül az ismeretlent: a befogadót, akinek reakciója már csak a lektorálást követően ismerhető meg. Robin kutatása eredményeképpen megállapítja, hogy még a lektorálás egyik általános jellemzője, a minden szövegben és minden lektorálási helyzetben jelen lévő optimalizáció is eltérő lehet műfajonként, szövegtípusonként, kommunikációs helyzetenként és a befogadó igényeit tekintve (2018: 180).

Kérdésként merült fel bennem, miként tehetjük jobbá a lektorálást, és hozhatjuk közelebb a lektorálás egyéb résztvevőit a lektorálási folyamathoz? Láncoš (2017) kiemeli tanulmánya összegzésében, hogy a megbízójával való egyeztetés volt a legfontosabb és leghasznosabb eszköze a lektorálás során. A szakértőkkel és a megbízóval való folyamatos konzultációnak, egyeztetésnek köszönhetően együttgondolkodás alakult ki, és a visszajelzések nagyban segítették a munkáját (Láncoš 2017).

Robin (2020) cikkében a *Lektorálástudomány – fordításban* (2020) című tanulmánykötet elkészítésének folyamatát mutatja be. A tanulmánykötet a második, tematikus kötete egy könyvsorozatnak, amely fordítástudományi szakcikkekkel közöl magyar fordításban. A fordítás során a tanulmányok eredeti szerzőivel is alkalmuk nyílt konzultálni, ami nagyon hasznosnak bizonyult többek között az egyes terminusok magyarra fordítása során. Egy-egy kifejezés pontos értelmezése, a szerző szándékának feltárása különösen fontos volt, nehogy félrefordítás történjen. Tudományfordítás esetén ugyanis egy téves értelmezésnek hosszú távú negatív következményei is lehetnek (Robin 2020: 97).

Szakmai anyagok és jogi szövegek esetén tehát a megbízóval és a szerzővel való konzultáció sokszor a fordítás és a lektorálás elengedhetetlen része, mivel e nélkül sem a fordító, sem a lektor nem képes megszerezni azon információkat, amelyek ahhoz szükségesek, hogy maradéktalanul megvalósíthassák a fordítás vagy a lektorálás célját.

5.3. Az uniós jogszabályok lektorálásának speciális követelményei

Végezetül a jogi szövegek, azokon belül is a jogszabályok fordításának egyik speciális esetére szeretnék még kitérni. Láthattuk, hogy a befogadó reakciója a lektorálás és a fordítás során mindig kérdéses, egy olyan ismeretlen tényező, amely befolyásolhatja a lektorálásról alkotott értékítéletet. Az uniós jog egyes nyelvi változatainak megalkotásakor azonban egy olyan speciális helyzet áll elő, amikor is a fordítónak országtól, kultúrától függetlenül meg kell felelnie bizonyos követelményeknek. Felici (2010: 99) többek között az alábbi fontos jellemzőkre hívja fel a figyelmet:

- (1) Az uniós joganyag hitelesített fordításai nem feltételeznek egy bizonyos típusú célnyelvi befogadót, hanem a jogot képviselik a forrásnyelvtől függetlenül.
- (2) Šarčevićet (1997) idézi, aki felhívja a figyelmet arra, hogy a fordítónak azt kell elsődlegesen szem előtt tartania a célnyelvi szöveg előállítása során, hogy a jogszabály interpretációja és alkalmazása a jogalkotó szándéka szerint valósulhasson meg.
- (3) Az EU-s joganyag magas szintű tipizálást alkalmaz.
- (4) Az uniós útmutatók szerint a fordítóknak meg kell érteniük a forrásszöveget, de nem szabad interpretálniuk.

Mivel a jog nem tudása senkit nem mentesít a felelősség alól, így különösen fontos, hogy a befogadók minden uniós országban képesek legyenek feldolgozni a kapott információt, és a reakciójuk

azonos legyen. Véleményem szerint a fentiek nem csak a fordítók, de a lektorok számára is iránymutatásul szolgálhatnak a jogszabályok, különös tekintettel az uniós jog fordításának lektorálása során.

6. Konklúzió

A tanulmányban a szakirodalom alapján sorra vettem a lektorálás folyamatát és szereplőit azt keresve, mely elemek okozhatnak eltéréseket két lektor munkájában ugyanazon szöveg lektorálása során. Léteznek olyan külső tényezők, amelyek azonossága esetén a lektorált szövegváltozatok közötti különbségek száma is csökkenhet. Ilyenek például a lektorálás paraméterei, a lektori kompetencia elemei vagy az intézményi követelményrendszer.

A lektorok beavatkozásait vizsgálva elmondhatjuk, hogy a szabálykövető és a normakövető műveletek valószínűleg nem eredményeznének jelentős különbségeket az egyes szövegváltozatok között. A hozzáértő lektorok Mossop (2001) alapelveit követve kerülnek továbbá a preferenciakövető műveleteket. Ha rendelkeznek a lektoráláshoz szükséges megfelelő kompetenciákkal, hibás beavatkozásokat nem végeznek. A stratégiakövető műveletek a fordítás tökéletesítését szolgálják, egyértelműsítik a szöveget, a szöveg általuk feldolgozhatóbbá válik, valamint hozzájárulnak a kommunikáció sikeréhez és a kontextuális hatás megőrzéséhez (Robin 2018: 90), azonban fakultatívak és egyediek lehetnek. Ezek a műveletek eredményezhetik tehát a lektorálás nyomán létrejött szövegváltozatok között tapasztalható különbségek legnagyobb hányadát.

A fentiek alapján elmondhatjuk, hogy egy szövegnek két vagy több ugyanolyan lektorálása lehetséges, de csak abban az esetben, ha maga a szöveg nem teszi szükségessé vagy nem teszi lehetővé a stratégiakövető műveletek elvégzését. Előbbire példa lehet a fordítói kézirat kiváló minősége, az utóbbira pedig egy kötött jogi szakszöveg.

A tanulmányban kitértem arra, hogy az eltérő szövegtípusok milyen hatással lehetnek a lektorálásra. Láthattuk, hogy a lektornak nagyon fontos felmérnie, mely szövegtípusba tartozik a fordított szöveg, és az egyes kifejezések szakmai terminusnak tekintendők-e, vagy sem. Levonhatjuk azt a következtetést, hogy a szövegtípus nagy hatással van arra, milyen beavatkozásokat végeznek a lektorok.

Klaudy (2004b) az EU-szakszövegek fordításának oktatásáról szóló tanulmányában felhívja a figyelmet arra, hogy az EU-szakszövegek fordításánál a legnagyobb problémát azok a szakkifejezések jelentik, amelyeknek nincs még magyar megfelelőjük (Klaudy 2004b: 262). Első körben meg kell tudni különböztetni a fordítónak a mondat „kemény” és „puha” részeit. Klaudy meghatározásában „kemény” részeknek nevezzük „a fordítandó mondatnak azon elemeit, ahol a fordítónak nincs játéktere, nincs választási lehetősége, tulajdonképpen nem is fordításról, hanem behelyettesítésről van szó”, míg „puha” vagy „rugalmas” részeknek „a fordítandó mondatnak azokat az elemeit tekinthetjük, ahol a fordítónak van játéktere, van választási lehetősége” (Klaudy 2004b: 262). Ha a lektor beavatkozásainak oldaláról közelítjük meg a kérdést, akkor levonhatjuk a következtetést, hogy a kemény részek a lektornak sem adnak játékteret, nincs lehetőség fakultatív, stratégiakövető műveletekre. A jogi nyelv az egyik legkötöttebb nyelvi forma, így túlsúlyban találhatunk benne kemény elemeket. A fentiek alapján valószínűsíthetjük, hogy amennyiben több lektor lektorálná ugyanazt a jogi szöveget, nagyobb eséllyel találkozhatnánk ugyanolyan lektorálásokkal, mint egy szépirodalmi mű esetében.

Fontos végezetül megjegyezni, hogy a gyakorlatban ritkán fordul elő, hogy egy szöveget két vagy több lektornak kelljen lektorálnia – mint ahogyan arra Horváth (2009) a disszertációjában is rámutat. Mindez tehát csak elméleti fejtegetés, amellyel megpróbáltam rávilágítani a lektorálás folyamatának elemei közötti összefüggésekre. Különböző élethelyzetekben, különféle szövegeken, változatos

kompetenciákkal rendelkező fordítók és lektorok dolgoznak együtt, így a különböző személyek által végzett lektorálások azonossága a szavak szintjén aligha jelentkezne. Azonosíthatunk azonban tényezőket, amelyek közelítik egymáshoz a lektorált szövegeket. Az egyik meghatározó tényező a szöveg típusa, ezen belül is a jellegzetesen kötött jogi szövegek, amelyek „keménysége” behatárolja a lektor mozgásterét, és olykor megköveteli az azonosságot.

Irodalom

- Cunningham, D. S. 1971. Translation and Editing. *Meta* Vol. 16. No. 3. 135–152.
- Felici, A. 2010. Translating EU law: legal issues and multiple dynamics. *Perspectives: Studies in Translatology* Vol. 18. No. 2. 95–108. DOI: 10.1080/09076761003668289
- Heltai P. 2004. A fordító és a nyelvi normák I. *Magyar nyelvőr* 128. évf. 4. szám. 407–434.
- Heltai P. 2005a. A fordító és a nyelvi normák II. *Magyar nyelvőr* 129. évf. 1. szám. 30–58.
- Heltai P. 2005b. A fordító és a nyelvi normák. III. *Magyar nyelvőr* 129. évf. 2. szám. 165–172.
- Horváth P. I. 2009. *A lektori kompetencia*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem.
- Horváth P. I. 2011. *A szakfordítások lektorálása. Elmélet és gyakorlat*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 117. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Kis Á. 2011. Könyvszövegek fordításának ellenőrzése, avagy szövegiszonyok a szakkönyvfordításban. In: Boda, I. K. és Mónos, K. (szerk.) *Az alkalmazott nyelvészet ma: innováció, technológia, tradíció*. A XX. MANYE Kongresszus előadásai. Budapest/Debrecen: Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesülete és Debreceni Egyetem. Vol. 7. 242–247.
- Klaudy K. 1999. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest. Scholastica.
- Klaudy K. 2004a. A kommunikatív szakaszhatárok eltűnése a magyarra fordított európai uniós szövegekben. *Magyar Nyelvőr* 128. évf. 4. szám, 389–407.
- Klaudy K. 2004b. Az EU-szakszövegek fordításának oktatása. In: Dobos Cs. (szerk.) *Miskolci nyelvi mozaik*. Budapest: Eötvös József Kiadó. 11–24.
- Láncos P. L. 2012. A nyelvi diszkrimináció tilalma az Európai Bíróság és a Törvényszék joggyakorlatában. *Jogelméleti Szemle* 2012/3. szám 30–52.
- Láncos P. L. 2017. A jogi szaknyelvi lektorálás funkciói és kihívásai az ÁKR. példáján. *Magyar Jogi Nyelv* 2017/1. szám. 28–33.
- Mossop, B. 2001. *Revising and Editing for Translators*. Amsterdam: Benjamins.
- Reiss, K. 1971. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik*. München: Max Hueber Verlag.
- Robin E. 2018. *Fordítási univerzálék és lektorálás*. Budapest. ELTE Eötvös Kiadó; Szent Jeromos Alapítvány
- Robin E. 2020. Lektorálástudomány – fordításban. *Fordítástudomány* 22. évf. 2. szám 93–106. DOI: <https://doi.org/10.35924/fordtud.22.2.5>
- Robin E., Zachar V. (szerk.) 2020. *Lektorálástudomány – fordításban*. Budapest: ELTE BTK Nyelvi Közvetítés Intézete, Fordító- és Tolmácsképző Tanszék
- Šarčević, S. 1997. *New approach to legal translation*. The Hague: Kluwer Law International.
- Zódi Zs. 2017. Jogi szövegtípusok. *Magyar jogi nyelv* 2017/2. szám. 20–29.

Források

A magyar nyelv értelmező szótára. Akadémiai Kiadó. Szerkesztette a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete (Bárczi Géza, Országh László vezetésével szerkesztették Balázs János et al.) 1959–1962

Internetes hivatkozások

Intézményközi kiadványszerkesztési útmutató

<https://publications.europa.eu/code/hu/hu-000100.htm>

OFFI kiadvány – Az ISO 17100:2015 szabványban szereplő szakkifejezések és meghatározásuk.

https://www.offi.hu/sites/default/files/media/files/iso_17.100_szakkifejezesek_offi_2018.pdf

Jogi szövegek fordítása és lektorálása

Benyovszky-Szűcs Zsombor

E-mail: zsombor.szucs@gmail.com

Kivonat: A jelen dolgozatban a jogi szaknyelvi fordítások lektorálása során szerzett eddigi szakmai tapasztalataimat mutatom be, kitérve a jogi szaknyelvi szöveg létrejöttének, fordításának és lektorálásának folyamatára. Összefoglalom a szerződések mint jogi szövegek megalkotásában részt vevők munkafolyamatát, amely egyúttal az adott szerződés fordításának és lektorálásának folyamataira is jellemző. Ismertetem továbbá a fordító és a lektor szerepét, rávilágítva arra, milyen jellegű tapasztalatokat szereztem a fordító különböző kompetenciái, gyakorlati ismeretei kapcsán, és ezek milyen módon befolyásolták a lektori munkában szükségessé váló beavatkozások jellegét. Ezeket nyelvi példákon keresztül is ismertetem, végezetül pedig javaslatot teszek az érintett résztvevők közötti kapcsolat és együttműködés lehetséges és általam eredményesnek vélt módjaira.

Kulcsszavak: jogi szöveg, szerződések értelmezése, szaktudás, szerződések fordítása és lektorálása

1. A jogi szövegekről általában

Abban a kérdésben bizonyosan mindenki egyetért, hogy a jogi szövegek értelmezése, azok pontos jelentésének feltárása sok esetben komoly nehézséget okoz, olykor még a jogászok számára is. Gyakran előfordul, hogy egy jogszabályi rendelkezés vagy egy jogszabályban szereplő hivatkozás (akár visszautalás ugyanazon jogszabályon belül egy korábbi, önmagában is nehezen értelmezhető paragrafusra) szinte alig vagy akár többféleképpen is értelmezhető. Ebben az esetben először magyarra kell lefordítanunk a jogi szöveget, azaz meg kell értenünk, hogy a jogi rendelkezések pontosan mit fejeznek ki.

A jogszabályok jogászként, de akár fordítóként vagy lektorként történő értelmezése esetén ez azt jelenti, hogy a *jogalkotó* szándékát kell megismernünk, ez pedig korántsem könnyű feladat. Segítségünkre lehet a kommentár (törvénytárgyarázat), a miniszteri indokolás, illetve egy ideje már hatályban lévő jogszabályok esetén a bírói gyakorlat. Tévedés lenne azt állítani azonban, hogy minden esetben valódi segítséget kapunk a különböző jogszabályok értelmezéséhez. A jogásznak gyakran ilyen jellegű érdemi segítség nélkül kell döntést hoznia, esetleg analógiát alkalmaznia egy-egy jogi kérdésben, majd ezt követően nyomon követi döntése utóéletét. A fordítói kutatómunka eredményeként fellelhető párhuzamos szövegek tanulmányozása is támpontot adhat a fordítónak, azonban megfelelően részletes indokolás vagy értelmező leírás nem mindig áll rendelkezésre.

Szerződések esetén viszont a szerződő felek tényleges szándékát kell feltárnunk. Szerencsés esetben erre van is lehetőségünk a megbízóval együttműködve: egyrészt a megbízó saját érdeke, hogy a fordító és a lektor részére minden információt megadjon, másrészt együttműködési és tájékoztatói kötelezettsége keretében köteles is a megbízottak (azaz a fordító és a lektor) részére megadni a szükséges tájékoztatást. A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény 6:62. §-a értelmében a felek kötelesek a szerződéskötési tárgyalások alatt, a szerződés megkötésénél, fennállása alatt és megszűntetése során együttműködni és tájékoztatni egymást a szerződést érintő lényeges körülményekről. Álláspontom szerint érdemes a fordítási szolgáltatásról szóló megbízási szerződésben az erre vonatkozó

rendelkezéseket is részletesen és gyakorlati megközelítés alapján kifejteni oly módon, hogy a megbízó számára egyértelmű legyen, mely esetekben köteles a fordító vagy a lektor által feltett kérdések kapcsán iránymutatást, vagy további magyarázatot adni. Indokoltnak tartom azt is rögzíteni a megbízási szerződésben, hogy amennyiben a megbízó megfelelő határidő mellett egyáltalán nem ad, vagy nem ad megfelelő tájékoztatást a fordító vagy lektor által feltett kérdésekre, úgy a (lektorált) célnyelvi szöveg ezen részének esetleges fordítási hibáiból eredő felelősséget a megbízó viseli, és köteles mentesíteni a fordítót (és a lektort) a célnyelvi szöveg ezen részének nem megfelelő fordítása kapcsán felmerülő bármely követelés vagy igény alól.

1.1. Ki hozza létre a jogi szöveget?

Ez a kérdés a fordítás és a lektorálás szempontjából egyaránt releváns lehet. A jogi szövegeket, de különösen a szerződéseket, nem kizárólag jogászok készítik, hiszen szerencsés esetben az alkotásban, főleg a szakmai tartalom létrehozásában az adott szakterület képviselői, a témában jártas szakemberek is részt vesznek. Így ebben az esetben nem önálló, hanem közös műről van szó, amely legalább két szakterület közreműködésének eredménye. Azon szerződések esetén, ahol további szaktudás is szükséges (például informatikai szaktudás, adatvédelem), a közös műnek még több társalkotója is lehet.

A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy a szerződő felek állítják össze a szerződés szakmai tartalmát, vagyis az ő felelőségük az adott termék vagy a szolgáltatás részletes meghatározása, a műszaki, mennyiségi és minőségi jellemzők véglegesítése, míg a jogi részek összeállítása vagy véleményezése a jogász feladata és felelősége. Álláspontom szerint nehezen lehetne jogi szövegnek nevezni önmagában azt, amikor egy szerződés melléklete hosszasan rendelkezik például arról, hogy a kivitelezés során legalább 30 cm vastag akusztik hanggátló kerámiafalazatot kell alkalmazni a lakáselválasztó és lépcsőházi falak építése során, mindenkor figyelembe véve a teherhordó épületszerkezetek és a monolit vasbeton síklemez sajátosságait. A szerződés azon részei tekinthetők álláspontom szerint ténylegesen jogi rendelkezéseknek (és így szűk értelemben vett jogi szakfordításnak is), amelyek ugyan nem szakmaspecifikus rendelkezések, de a felek jogait és kötelezettségeit, valamint a szerződés létrejöttét, időbeli és területi hatályát, érvényességét, valamint megszűnését szabályozzák.

1.2. A fordító és a lektor szerepe

A fentiek alapján a fordító és a lektor a szerződés fordítása, illetve lektorálása során egy összetett dokumentummal dolgozik, amely a szerződés tárgya szerinti szakmai részből és egy jogi részből áll. A szakfordító és tolmácsolás megismerésének feltételeiről szóló 7/1986. (VI. 26.) MT rendelet (a továbbiakban: MT rendelet) 2. § (1) bekezdése értelmében szakfordító képzést az kaphat, aki a szakiránynak megfelelő körben, magyar nyelvről idegen nyelvre és idegen nyelvről magyar nyelvre, vagy idegen nyelvről idegen nyelvre tartalmilag pontos, nyelvileg helyes fordítás készítésére képes. Az MT rendelet megköveteli a szakfordítótól, hogy tartalmilag pontos, vagyis a jogalkotó, a szerződő felek, esetleg a nyilatkozatot tevő személy kifejezett szándékának megfelelő, másrészt nyelvileg helyes célnyelvi szöveget készítsen.

Az MT rendelet lektorálásra vonatkozó 2. § (2) bekezdése értelmében a célnyelvi szövegnek a lektorálás eredményeként az eredeti szöveggel egyenértékű, nyomdakész fordításnak kell lennie. Ez értelemszerűen azt jelenti, hogy egységesen kell kezelni a teljes szöveget a fentebb említett megkülönböztetés (jogi és nem jogi elemek) nélkül. A különbség a szöveg egységes kezelése kapcsán annyiban

merülhet fel, hogy ki adja meg szükség esetén a fordító vagy lektor részére a feladata ellátásához szükséges információt, tájékoztatást.

A fordításra és a lektorálásra is kiterjedő ISO 17100:2015 szabvány szerint a fordító a fordítást végző személy, aki a fordítás során a forrásnyelvi tartalmat átalakítja írásbeli célnyelvi tartalommal. A lektor feladata a célnyelvi tartalom összehasonlítása a forrásnyelvi tartalommal, vagyis a célnyelvi tartalom vizsgálata a forrásnyelvi tartalommal való kétnyelvű összehasonlítás alapján. Horváth szerint a lektor lehető leghamarább vett „kötelessége ellenőrizni a fordítás terjedelmi teljességét, tartalmát, terminológiáját, helyesírását, nyelvhelyességét és a szövegben fellelhető adatokat” (2011: 46). A lektor ezen feladatainak elvégzése érdekében konkrét szakmai vagy jogi jellegű kérdésekkel fordulhat a megbízóhoz, és munkája eredményeként akár a forrásnyelvi szöveg egyes részeit is befolyásolhatja.

A fordító és a lektor vonatkozásában is iránymutatásul szolgálhat az Európai Bizottság Fordítási Főigazgatósága által létrehozott kidolgozott fordítói kompetenciamodell (EMT 2017), amely ismereteket, képességeket és különböző személyiségjegyeket gyűjt össze. Tekintettel arra, hogy a magyar jogszabályi rendelkezéseknek megfelelően a lektornak szakfordítói végzettséggel is rendelkeznie kell, az EMT 2017 a lektorok számára is lényeges és hasznos kompetenciákat jelöl meg. Kiemelendő az a képesség, amelynek birtokában a fordító képes elemezni és megindokolni a fordítási döntéseit és megoldásait a megfelelő metanyelv használatával és megfelelő elméleti megközelítésből. Eddigi tapasztalataim szerint jogi szövegek esetén a fordító és a lektor ismeretei szempontjából az alábbi kérdések lehetnek még relevánsak. Ezen kérdésekre adott válaszok befolyásolhatják azt is, milyen módon készül el a célnyelvi szöveg.

A fordító és a lektor rendelkezik-e

- (1) jogász végzettséggel? (általános jogi ismeret)
- (2) jogászként szakmai tapasztalattal? (gyakorlati jogi ismeret)
- (3) jogászként az adott jogi területen szakmai tapasztalattal? (specifikus jogi ismeret)
- (4) a jogi résztől független szakmai rész kapcsán tapasztalattal? (specifikus szakmai ismeret)

Jogász végzettség hiányában a szakfordító a fordítás során nem feltétlenül tud különbséget tenni elsőre hasonlóknak tűnő fogalmak között, azonban egy jogász szakfordító számára bizonyos jogi szakkifejezések (kompetencia, illetékesség vagy joghatóság; garancia vagy jótállás; elállás, felmondás vagy megszűnés) olvasásakor azonnal megszólal a vészcsengő (Balogh 2020).

A fentebb felsorolt különböző ismeretek birtokában a fordító és a lektor a forrásnyelvi szöveg vonatkozásában is észlelhet szerkesztési vagy terminológiai következtelenségeket (Láncos 2017), amelyekkel kapcsolatban *hivatásos* nyelvhasználóként szintén indokolt visszajelzést adni a megbízó részére, már csak azért is, mert a célnyelvi szöveg a fordító és a lektor közös munkájaként jelenik meg a külvilág felé (reputációs kockázat). Értelemszerűen sem a fordító, sem a lektor nem köteles, és nem is jogosult egy érvelésekkel alátámasztott jogi szakvélemény elkészítésére, hiszen nem jogosultak az ügyvédi tevékenységről szóló 2017. évi LXXVIII. törvény 2. § (1) bekezdés c) pont és 41. §-a szerinti jogi tanácsadás nyújtására, azonban a lektornak a forrásnyelvi és a célnyelvi szöveg összehasonlításakor felfedezett hibák felismerését követően a szükséges beavatkozásokat a lektorálás paraméterei szerint (ekvivalencia, tartalom, nyelv, szerkesztés) a lektori kompetenciának megfelelően el kell végeznie.

Horváth megfogalmazása szerint a „lektor egyidejűleg keres és állapít meg hasonlóságokat és eltéréseket a fordítás és az eredeti szöveg között. Ez nem két külön tevékenység, hanem az érem két oldala” (2011: 43). Ez természetesen a jogi szövegek esetén ugyanúgy irányadó. Ezzel párhuzamosan

„a szerkesztő és a lektor kapuőr, aki kijavítja a szöveget, hogy az megfeleljen a társadalom nyelvi és szövegalkotási szabályainak, valamint beteljesítse a kiadó céljait. A szerkesztő és a lektor ugyanakkor nyelvterapeuta is, aki jobbítja, vagyis tökéletesíti a megfogalmazást, hogy gondoskodjon a szöveg könnyebb feldolgozhatóságáról, szem előtt tartva az olvasó elvárásait” (Mossop 2001: 1). A lektor ezen feladata azonban jogi szövegek esetén csak részben valósulhat meg, hiszen a jogi szövegnek a kötött terminológia és az adott regiszter miatt nem kell és nem is szabad feltétlenül bármely olvasó számára könnyen feldolgozhatónak lennie. Ilyen értelemben a közönség igényei és a gördülékenység másodlagossá válik, szinte eltöri jogi szövegek esetében, ezeket megelőzi a tartalmi, terminológiai pontosság és a következetesség követelménye (Láncos 2017).

2. Jogi szövegek lektorálásával kapcsolatos tapasztalatok

Jogi szövegek lektorálása során megfigyeltem, hogy teljesen más jellegű lektori beavatkozásra van szükség abban az esetben, ha a fordítást olyan szakember végezte, aki jól ismerte a szerződés tárgyát, azaz a szakmai részét, illetve akkor, ha jogász készítette a fordítást.

Általános tapasztalatom szerint a szakmai (nem jogi) részek ismeretének birtokában lévő fordító által készített célnyelvi szövegben a szerződés tárgyát képező árura vagy szolgáltatásra vonatkozó műszaki, mennyiségi és minőségi jellemzők fordítása az esetek jelentős részében nagyon alapos és precíz módon történik. Szinte kivétel nélkül minden nem jogi szakkifejezés pontos nyelvi megfelelője kimerítő kutatás eredményeként születik, azaz minden fordítói döntést dokumentáltan rögzítenek és indokolnak. Ezzel ellentétben a szerződés jogi részeinek, terminológiájának fordítása során ez a precizitás már nem valósul meg, mivel a nem jogi végzettséggel rendelkező személy számára kevésbé érthető, magyar forrásnyelvi jogi szöveg feldolgozása során nehézségek adódtak a fordító számára. Sok esetben a forrásnyelvi jogi kifejezések fordítása során nem sikerült megtalálni a célnyelvi megfelelőt, vagyis nem sikerült megteremteni az ekvivalenciát.

Ennek oka egyrészt az, hogy a szótárakban fellelhető ekvivalensek közül gyakran nehéz kiválasztani a jogi szempontból is helytálló célnyelvi megfelelőt, másrészt az általános, nem szakszótárak gyakran nem is tudnak segítséget nyújtani ilyen esetekben. Továbbá fontos kiemelni, hogy az eltérő módon kialakult jogrendszerek eltérő terminológiával, eltérő jogi megközelítéssel és merőben különböző jogintézményekkel rendelkeznek. A fordítói döntés meghozatalánál mindig több szempontot kell figyelembe venni, és mérlegelni kell a lehetőségeket, hiszen sok esetben a terminusok megfeleltetésére nincs egyetlen tökéletes megoldás, ezért a lehető legmegfelelőbbet kell kiválasztani, amely megállja a helyét a célnyelvi szövegkörnyezetben. Fischer is kiemeli a jog ilyen természetű különleges helyzetét, miszerint „a jog egyedül az adott nyelv által él. A jogfogalmak így mindig egy adott jogrendszerhez kötődnek, amely a történelmi fejlődés eredményeként különbözik a többi jogrendszertől” (2010: 112).

Azon esetekben, amikor a szerződés fordítását jogász végezte el, szinte minden esetben szükség volt a szakmai tartalomért felelős szakember bevonására annak érdekében, hogy a forrásnyelvi szövegben található, az adott témában nem jártas személy – jelen esetben a jogász – számára nem egyértelmű műszaki vagy egyéb szakmai kifejezéseket segítsen beazonosítani. Csak ezt követően vált lehetővé a célnyelvi kifejezések pontosítása, az ekvivalencia megteremtése. Hasonlóan, a nem jogász végzettségű nyelvi szakember általi lektorálás esetén szinte minden esetben szükségessé vált egyes elhatárolási, értelmezési kérdéseket egyeztetni, és közösen értelmezni a fordítás egyes részeit, hogy a nem jogász végzettségű lektor számára egyértelmű legyen a forrásnyelvi és így a célnyelvi szöveg, ezáltal pedig az elvégzett átváltási művelet is.

Az alábbiakban következő példákon keresztül is látható, hogy a fordítás és a lektorálás során a más-más tudás birtokában lévő és eltérő kompetenciával rendelkező személyek közös munkája, valamint szakmai egyeztetése nélkülözhetetlen, és egyben garanciát is jelent a magas színvonalú célnyelvi szövegek létrejöttéhez.

3. Nyelvi példák

Az alábbiakban konkrét példákon keresztül szemléltetem, milyen jellegű lektori beavatkozás vált szükségessé azon esetekben, amikor a fordítás szakmai kérdésekben jártas, azonban jogi ismeretekkel nem rendelkező fordító által készült.

3.1. Az egységes és következetes szóhasználat

Jogi szövegekben sokszor található hivatkozás egyéb jogi dokumentumokra. Gyakran előfordul, hogy ezen dokumentumok kifejezetten meghatározzák az értelmezési sorrendet, vagyis hogy ellentmondás esetén melyik dokumentumban rögzített tartalom az irányadó. Az (1) példában egy angol nyelvű megállapodás (úgynevezett alapszerződés) tekintendő irányadónak. Ez az alapszerződés rögzíti és következetesen alkalmazza a *miscellaneous* kifejezést, ezért a kapcsolódó dokumentumokban ugyanezt a kifejezést kell következetesen alkalmazni.

(1) Eredeti: Vegyes rendelkezések

(1a) Fordítói: Other provisions

(1b) Lektori: Miscellaneous

3.2. A célnyelvi szövegből adódó félreértések elkerülése

Amennyiben a célnyelvi szöveg ugyanazt a kifejezést eltérő szövegkörnyezetben és jelentéstartalommal alkalmazza, és ez a jogi szövegen belül félreértésekre adhat okot, úgy indokolt a beavatkozás. Az alábbi esetben a szerződésben a *period* kifejezést alkalmazták több ízben az egyes részteljesítési határidők megjelölése során, így a (2) példában indokolt volt a célnyelvi szöveg módosítása, amellyel egyértelművé vált, hogy a határozott idő eltelté csak és kizárólag a határozott időtartamra létrejött szerződésre vonatkozik, és nem a korábban megjelölt egyes részteljesítési határidőkre.

(2) Eredeti: [...] a határozott idő elteltével [...].

(2a) Fordítói: [...] upon the expiry of the definite **contract period** [...].

(2b) Lektori: [...] upon expiry of the definite **term** [...].

3.3. Nem megfelelő, hétköznapi célnyelvi kifejezés alkalmazása

Bizonyos esetekben javítani kell a célnyelvi szövegben alkalmazott kifejezéseket, illetve pontosítani kell az eredeti, akár szaknyelvi szöveg stilisztikai sajátosságait (Polcz 2011). Így vált indokoltá az *apply* szó javítása, illetve az angol jogi terminológiában alkalmazott, kötelezést kifejező *shall* kifejezés beépítése. Ugyanilyen megközelítéssel a *specified* és a *concluded by and between* kifejezések az angolszász jogban kialakult és alkalmazott jogi fordulatok.

- (3) Eredeti: [...] a Vállalkozó köteles megfelelő számú szakmunkást alkalmazni [...].
 (3a) Fordítói: [...] the Contractor **must** apply sufficient number of skilled workers [...].
 (3b) Lektori: [...] the Contractor **shall** employ a sufficient number of skilled workers [...].
- (4) Eredeti: [...] a jelen szerződésben meghatározott teljesítési időtartam alatt [...].
 (4a) Fordítói: [...] during the completion period **laid down** in the present contract [...].
 (4b) Lektori: [...] during the completion period **specified** in the present contract [...].
- (5) Eredeti: [...] amely létrejött egyrészlől X másrészlől Y között [...].
 (5a) Fordítói: [...] is **made** by and between X Y [...].
 (5b) Lektori: [...] is **concluded** by and between X and Y [...].

3.4. Jogfogalmak

Az egyes jogrendszerek eltérő terminológiájának egyik példája a *vis maior* latin kifejezés, amely elterjedt a kontinentális jogrendszerben, és az elháríthatatlan külső okra vonatkozik. A *common law* jogrendszerében azonban az elháríthatatlan külső okra történő hivatkozás esetén a *force majeure* vagy az *Acts of God* tekinthető ekvivalens kifejezésnek. Álláspontom szerint azonban az *Acts of God* sem teljeskörűen fedi le azon eseményeket, amelyek előre nem láthatóak és a felek érdekkörén kívül esnek, például *acts of people (riots, strikes, wars)*. Az *események* kifejezés külön fordítása sem indokolt.

- (6) Eredeti: [...] vis maior események esetén [...].
 (6a) Fordítói: [...] in the event of **vis maior happenings** [...].
 (6b) Lektori: [...] in the event of **force majeure** [...].

3.5. Amikor egy betű is számít

Magyar jogszabályok esetén gyakran találkozunk az alábbi hasonló, mégis teljesen más jelentésű nyelvi fordulatokkal:

- (7) **a** törvényben meghatározott feltételek esetén
 (8) **e** törvényben meghatározott feltételek esetén

Az (7) példában az adott jogszabálytól eltérő, bármely külön törvényben szabályozott és rögzített feltételekről van szó. Beláthatjuk, hogy ez a megfogalmazás elég tág kört jelent. Ezzel szemben a (8) példában arról a konkrét törvényben rögzített rendelkezésről van szó, amelyet éppen fordítani szükséges, azaz csak az adott törvény rendelkezései lesznek irányadók.

3.6. Amikor a fordító és a lektor közös munkája módosítja a forrásnyelvi szöveget

A forrásnyelvi szövegben tévesen alkalmazták az érvényesség terminust, hiszen a szerződés a felek között érvényesen létrejött ugyan, azonban a forrásnyelvi szöveg rendelkezése valójában a szerződés időtartamáról, azaz időbeli hatályáról szól.

(9) Eredeti: A szerződés **érvényessége**

(9a) A fordító és a lektor által elfogadott szöveg: Term of the Agreement

(9b) Módosított eredeti szöveg: A szerződés időbeli **hatálya**

(10) Eredeti: Jelen szerződés **érvényessége** a mindkét fél által megtörtént aláírás dátumától határozatlan ideig tart.

(10a) A fordító és a lektor által elfogadott szöveg: This Agreement shall take effect on the date of signature by both Parties and shall remain valid for an indefinite term.

(10b) Módosított eredeti szöveg: Jelen szerződés a mindkét fél által történt aláírás napján lép **hatályba**, és határozatlan időtartamra szól.

3.7. Amikor szabálykövető művelettel javítandó a fordítás

A helyes, forrásnyelvi szövegnek megfelelő célnyelvi szöveg létrehozása érdekében a jelentés megváltoztatása, javítása is szükséges lehet.

(11) Eredeti: Az Európai Unió Bíróságától kérték annak **megállapítását, hogy a törvény az uniós jogot sérti.**

(11a) Fordítói: The Court of Justice of the European Union has been asked **to rule whether the law violates EU law.**

(11b) Lektori: The Court of Justice of the European Union has been asked **to declare that the law violates EU law.**

A fenti példában a forrásnyelvi szövegben egy határozott kereseti kérelmet fogalmaztak meg a bíróság részére, azaz egy konkrét dolog megállapítását kérték. Ettől eltérően azonban a fordító célnyelvi szövegváltoztatásban már egy eldöntendő kérdést találunk, mintha a bíróságot eleve arra kérték volna, hogy döntse el, miszerint a törvény megsértette-e az uniós jogot, vagy sem. A bíróság valóban ebben a kérdésben fog dönteni (igen vagy nem), de a bíróság kizárólag kérelemre jár el, így a forrásnyelvi szövegnek megfelelően a célnyelvi szöveg javításra került.

4. Ajánlás

Álláspontom szerint jogi szövegek fordítása esetén az eltérő szakmai ismeretek különböző célnyelvi megoldásokat eredményezhetnek, és ez újabb és újabb feladatok elé állítja a lektort, hiszen néha a jogi terminológia, máskor pedig inkább a (nem jogi) szakmai részek javítása a hangsúlyosabb. Egy ideális világban minden esetben lenne lehetőség és elegendő idő arra, hogy a fordító és a lektor is egyeztetni tudjon a megbízóval a szakmai és a jogi részek tekintetében, ennek hiányában viszont a fordító és a lektor szakmai együttműködése hozhat jelentős eredményeket. Jogi szövegek esetén például egy jogász és a további, kapcsolódó szakterülethez értő fordító–lektor páros tudja eredményesen létrehozni a megfelelő célnyelvi szöveget az adott szöveg kapcsán.

Az érintett felek közötti hosszabb távú eredményes együttműködése következtében a tipikus hibák kiküszöbölhetők, illetve a terminológia közös kialakításával folyamatos fejlődés és remek eredmény érhető el. Mohácsi-Gorove véleménye szerint „a lektorálás önmagában nem garantálja a szöveg minőségének javulását, és akkor igazán hatékony, ha a megfelelő szakembert bízzuk meg, és méltó honoráriumot fizetünk” (2014: 210). A megfelelő ismeret(ek) megléte álláspontom szerint is kiemelten

fontos, és elengedhetetlen az adott szakterület ismerete, az alázat és a fordítói hivatás szeretete is. A méltó honoráriumot pedig tekintsük a minőségi munkába való befektetésnek.

A fordítás és a lektorálás támogatása, illetve összességében véve az egyes szerződések értelmezéséből adódó jogviták elkerülése érdekében álláspontom szerint érdemes a szerződésekben a legfontosabb vagy a kevésbé egyértelmű rendelkezésekhez fogalommeghatározásokat rendelni. A definíciók rögzítésével nagyon sok esetben érdemi döntést lehet hozni az egyes elhatárolási kérdésekben anélkül, hogy erről később a bíróságnak kelljen ítéletben állást foglalnia. Ebben segítségünkre lehetnek a taxatív, de akár a példálózó felsorolások is.

Magyar és német nyelvű szerződések, illetve magyar jogszabályok esetében ez bevett gyakorlat, azonban az angol nyelven készült szerződések esetében eddig csak elvétve találkoztam ezzel a megoldással. Természetesen a fogalmak magyarozatával sem tűnnek el teljesen az értelmezési különbségek, különösen, ha a jogászok által előszeretettel használt *különösen, de nem kizárólagosan* fordulatot is alkalmazzák az egyes definíciókban.

Irodalom

- Balogh D. 2020. *Műfajtudatosság a jogi szakfordításban és szakfordítóképzésben*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar.
- Fischer M. 2010. *A fordító mint terminológus, különös tekintettel az európai uniós kontextusra*. Doktori értekezés. Kézirat. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar.
- Horváth P. I. 2011. *A szakfordítások lektorálása*. Budapest: Tinta Kiadó.
- Láncos P. L. 2017. *Az ÁKR angol fordításának szaknyelvi lektorálása – A képzelet és az ekvivalencia határán*. PLWP 2017/7. 1–9. http://d18wh0wf8v71m4.cloudfront.net/files/2017-7_Lancos.pdf
- Mohácsi-Gorove A. 2014. *A minőség fogalma a fordítástudományban és a lektorálás mint minőségbiztosítási garancia*. Doktori disszertáció. Kézirat. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar.
- Mossop, B. 2001. *Revising and Editing for Translators*. Amsterdam: Benjamins.
- Polcz K. 2011. Pragmatikai ekvivalencia a beszédaktusok fordításában. *Magyar Nyelvőr* 135. évf. 2. szám. 195–213.

Internetes hivatkozások

- Tamás D. M. 2017. A jogszabály terminus megfeleltetésének kihívásairól az Alaptörvény angol nyelvű fordításaiban. *Jogi Fórum blog*. <https://www.jogiforum.hu/blog/5/188>.

Jogi szövegek lektorálása és közérthetőség

Engel Izolda

E-mail: izoldaengel@hotmail.com

Kivonat: A jogi szövegek gyakran még a hozzáértők számára is nehezen érthetők és csak jelentős időráfordítással értelmezhetők. A különböző közérthetőségi mozgalmaknak és jogalkotói törekvéseknek köszönhetően ma már számos olyan nyelvi egyszerűsítési szabály létezik, amelyek kötelező jellegük folytán beépültek a hivatalos szövegek munkájába. Vajon az úgynevezett közérthetőségi standardok mennyiben kapcsolódhatnak a lektoráláshoz mint a jogi szövegek fordításának kísérőjelenségéhez? A közérthetőség szellemében milyen „javításokat” kellene eszközölnie a lektornak? Vajon ezek számottevő változásokat jelenthetnek-e a fordítók/lektorok munkájában? A tanulmány alapvetően ezekre a kérdésekre keresi és találja meg a válaszokat, amelyekből az is kiderül, hogy a közérthetőségi követelmények érvényre juttatása szorosabban kapcsolódik a lektorálás elméletéhez és gyakorlatához, mint azt először hinnénk.

Kulcsszavak: közérthetőség, nyelvi egyszerűsítés, a Kúria *Stíluskönyve*, jogi szövegtípusok, lektorálási paraméterek

1. A közérthetőség mint követelmény a jogi szaknyelvben

„A fene se érti ezt a bik(k)fanyelvet!” – gondolhatja joggal az olvasó, akinek éppen egy jogszabályváltozással kapcsolatos hír ragadta meg a tekintetét a napi sajtóban, majd rögtön lapoz is tovább a sportrovatra. Pedig lehet, hogy így egy fontos, például adózási kérdés került el a figyelmét, ami miatt később nem várt meglepetésben, esetleg adóbírságban lesz része. Még rosszabbul járhat azonban az, aki vádlottként a „Tudomásul veszi az ítéletet?” kérdésre igennel válaszol, mert azt hiszi, hogy a kérdező mindössze arra kíváncsi, hogy megértette-e az ítéletet. Másodpercekkal a válasz után persze kiderül, hogy egészen másról van szó: aki tudomásul veszi az ítéletet, a fellebbezési jogáról mond le. Élő szóban – miután mindig kialakulhat egyfajta párbeszéd, amelynek során kérdezhetünk, ha nem értünk valamit, vagy nem vagyunk benne biztosak, hogy jól értjük-e – sokkal könnyebb elkerülni a félreértéseket.

Ezekből pedig az ember hibáján kívül is akadhat szép számmal, függetlenül attól, hogy jogi, fordítói, lektori végzettséggel nem rendelkező személyek (a továbbiakban: laikusok) vagy éppen hozzáértők vagyunk. Jómagam a vízdíjszámla értelmezésével küzdök rendszeresen, negyedévente veszem igénybe az ügyfélszolgálat telefonos segítségét annak eldöntése végett, hogy tartozásunk vagy túlfizetésünk van-e.

Miért van ez így? Mi a megoldás? Van remény a változásra?

1.1. A jogi szaknyelv természete

A jogi szaknyelv közérthetőség szempontjából releváns természetét az említett „bik(k)fanyelv” kifejezés jelentéstörténete jól illusztrálja: „magyarul rosszul tudó” → „nehézkés beszédű” → „szaknyelv, szakzsargon” → „hivatali műnyelv”. A „bik(k)fanyelv” mai jelentése még mindig magában hordozza,

hogy egyfajta „nehézkés, kevésbé hajlékony, rugalmatlan nyelvről van szó, amelybe beletörik az ember nyelve” (Fejes 2015).

Ennek oka azon sajátosságában keresendő, hogy a „jogi szaknyelv terminológiai rendszerét olyan terminusok összessége alkotja, amelyeknek a legfőbb közös jellemzője, hogy jelentésük jogszabályokban rögzített definíciók által egyértelműen meghatározott” (Dobos 2007: 3). A jogi szaknyelvi szókincs ezen részét nevezzük speciális jogi szakszókincsnek, amelyen belül további differenciálásra nyílik lehetőség. A Dobos által meghatározott alcsoportok (2007: 3) kiválóan szemléltetik a köznyelvi és szaknyelvi jelentések érthetőségi/értelmezhetőségi nehézségeit, amelyeket az alábbi táblázatban foglaltam össze:

1. táblázat

A speciális jogi szakszókincs alcsoportjai és érthetőségi/értelmezhetőségi jellemzői

Alcsoport	Köznyelvi jelentése	Szaknyelvi jelentése	Példák
jogi jelentéssel felruházott, közismert szavak	laikusok számára könnyen érthető, ugyanaz		<i>öröklés, adásvétel, bíróság</i>
köznapi hangzású jogi szakszavak	laikusok számára nem egyértelmű, de legalább ugyanaz		<i>jogalany, hatály, vádlott</i>
köznyelvből átvett jogi szakszavak	laikusok számára könnyen érthető/nem egyértelmű, de szaknyelvi jelentése más	laikusok számára nem egyértelmű (eltérő absztrakciós szintű fogalmat jelölnek)	<i>rokon, vagyon, birtok</i>
köznyelvben nem használatos jogi szakszavak és kifejezések	nincs	megértés, helyes értelmezés és használat jogi képzettséget feltételez	<i>vélelem, szolgálat, tevékeny megbánás, súlyosítási tilalom</i>

Jól látható, hogy a laikusok a speciális jogi szakszókincs csaknem valamennyi altípusa esetében megértési, értelmezési nehézségekbe ütközhetnek, még hozzá a szakszavak köznyelvi jelentésének hiányából, a nem egyértelmű köznyelvi jelentésből vagy a köznyelvi jelentéstől teljesen eltérő szaknyelvi jelentésből kifolyólag.

A jogi szaknyelv további fontos sajátossága a szókészlet használatának módja: „a közlés minőségének és formájának is nagyobb jelentősége van, mint más szaknyelvek esetében” (Dobos 2007: 3), ugyanis a szakszavak használatához jogi következmények fűződnek. A magasabb absztrakciós szint megértéséhez a speciális szókincs ismerete önmagában nem elegendő, a jogi szaknyelv stílusa, műfaji és formai sajátosságai szintén jelentésformáló hatással bírnak, megértésük kihívást jelenthet a közlések laikus címzettjei számára. De nem csak az ő számukra: a jogi szövegek fordításában Bhatia „a jogi szöveg láthatatlanságát tartja a legnagyobb kihívásnak, vagyis azt, hogy a jogi szakma képviselői a laikus számára kimondatlan konvenciók alapján használják a nyelvet” (Balogh 2020: 166).

A jogi szakfordítóval (lektorral) szemben fentiek ismerete alapvető elvárás: „mindhárom jogi szövegtípus esetében érvényes az a megállapítás, miszerint az egyes kategóriákba sorolható műfajok fordítása megköveteli az adott műfaj makrostruktúrájának, szerkesztési alapelveinek és szövegszintű

sajátosságainak ismeretét is, mivel a tematikus kompetencia általában ezeket az alkompetenciákat is magában foglalja” (Balogh 2020: 197).

A helyzetet tovább nehezítik a köznyelvben is gyakran előforduló többértelműségek (Üveges 2019): így a lexikai szemantikai többértelműségek (például *eljáró* – igenév/főnév), a szintaktikai többértelműségek (például *felfüggesztett szabadságvesztést és mellékbüntetést szabott ki*) és a hatóköri többértelműségek (például *minden vádlott több bűncselekményt követett el*).

A jog természetéből és funkciójából adódóan dominál a jogi szaknyelvben a szakszerűség követelménye. Ez azt jelenti, hogy a nyelv normarendszerének, azon belül is a terminológiai rendszernek a megsértése a kommunikáció gátjává válhat, mert szükségszerűen a jogi tartalom sérelmével jár. Mindez azonban nem zárja ki, sőt – elég, ha csak a befogadó közönség heterogenitására gondolunk – egyenesen feltételezi a közérthetőség követelményét (Dobos 2007: 3,7). A jogi szövegeknek tehát egymástól nagyban különböző, gyakran éppen ellentétes irányba ható igényeknek kell megfelelnie (Üveges 2019).

Joggal merül fel a kérdés: az írott jogi nyelv vonatkozásában melyek azok a közérthetőségi kritériumok, amelyek a szakszerűséggel konkurálnak?

1.2. A közérthető szaknyelv standardjai

Jogásként abból indultam ki, hogy a közérthetőség nem csupán a különböző tudományágak által közvetített társadalmi elvárásaként, hanem jogi normaként is régóta, széles körben jelen van a jogrendszerben, változatos jogi forrásokban. Levezethető például az Emberi Jogok Európai Egyezményében rögzített tisztességes eljárásához való alapjog részjogosítványaival – így a bírósághoz való hozzáféréssel vagy a hatékony jogorvoslathoz való joggal – összefüggésben az Emberi Jogok Európai Bírósága által hozott határozatokból, ugyanígy az Európai Unió Alapjogi Chartájának adekvát rendelkezéseiből és az Európai Unió Bírósága, valamint a tagállami bíróságok kapcsolódó gyakorlatából is. Magyarország Alaptörvényének a tisztességes eljárás követelményére és a hatóságok indokolási kötelezettségére vonatkozó rendelkezései alapján szintén jogos elvárásaként fogalmazható meg.

Ennél sokkal konkrétabb, pozitív jogi előírás szerepel a jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény 2. § (1) bekezdésében. Ám nem csak a jogalkotó köteles közérthetően fogalmazni: a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (Be.) 74. § (2) és (3) bekezdései szerint:

A bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság a büntetőeljárásban részt vevő személlyel történő kapcsolattartás során törekszik arra, hogy a büntetőeljárásban részt vevő személy a vele közölteket megértse és magát megértse. A [...] cél elérése érdekében a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság a kapcsolattartás során egyszerűen és közérthetően fogalmaz, figyelembe veszi a büntetőeljárásban részt vevő személy állapotát és személyes jellemzőit, valamint meggyőződik arról, hogy a büntetőeljárásban részt vevő személy a vele szóban közölteket megértette-e, ennek hiányában a közlést megmagyarázza.

E jogszabályi rendelkezés a közérthetőségnek egyfajta funkcionális törvényi definícióját rögzíti: olyan fogalmazásmód, amely az eljárásban részt vevő személyek megértését és megérthetőségét hivatott elősegíteni, a személyes állapot (például *vakság*) és jellemzők (például *életkor*, *analfabetizmus*) figyelembevétele mellett. A jogászai szakmák képviselői számára előírt magatartási szabályok (Magyarországon a Bírák Etikai Kódexe) szintén nevesítik a közérthetőséget mint követendő magatartási célt.

Am vajon hol húzódik a határ a „mindenki számára érthetőség” és a jogi nyelv által képviselt, magasabb absztrakciós szint között? Kielégíthető-e a közérthetőség iránti igény a szaknyelviség sértetlenül hagyása mellett? A nyitott kérdések dacára ma már számos olyan válasz áll rendelkezésünkre, amelyeket a jogi nyelv művelői más tudományágak képviselőivel közösen alakítottak ki.

Svédországban a pontos nyelvhasználat (a hivatalos iratok közérthetőbbé tételére való törekvés) több mint negyven éves múltra tekint vissza. Felismerték, hogy a bíróságok iránti bizalom terén a bírósági határozatok szövegezése fontos tényező, ebben a szellemben a szövegezési hagyományok felülvizsgálata mellett döntöttek, és számos, a gyakorlatban is jól hasznosítható eredményt publikáltak (Strandvik 2016).

Az Egyesült Államokban az úgynevezett *Közérthetően angolul mozgalom (Plain English Movement)* képviselői fogalmaztak meg stilisztikai, szintaktikai és lexikai ajánlásokat a hivatalos szövegek közérthetősége érdekében (Heltai és Nagy 1997). Jogelméleti, jogszociológiai és nyelvtudományi munkák szintézisével született meg 2011-ben a *Szövetségi közérthetőségi iránymutatás (Federal plain language guidelines)*, amely részletes tanácsokat tartalmaz a szövegszervezési elvekre vonatkozóan, a szövegeknek a várható olvasóközönség szempontjait szem előtt tartó kontextualizációja kapcsán, lexikai szinten a szófaji kategóriák szerint lebontva taglalja a legtipikusabb finomítandó szerkezeteket és kifejezéseket, továbbá külön fejezetet szentel a webes szövegek hatékony összeállításával kapcsolatban, és tárgyalja az egyes bekezdések, mondatok optimálisként javasolt szórendjét, tagolását és hosszát (Üveges 2020).

A világon talán az Európai Unió szervei készítik a legtöbb hivatalos szöveget, amelyek jelentős része jogi szakszöveg, mindezt 24 hivatalos nyelven. A megszerzett tapasztalatok alapján az Európai Bizottság *A pontos fogalmazás művészete* címmel adta ki saját gyakorlati útmutatóját abból a célból, hogy gyorsabban, könnyebben megérthető hivatalos szövegek készüljenek.

1.2.1. A Kúria Stíluskönyve

Specialitása miatt mégis a Kúria előző elnöke által a *Határozatszerkesztés* tárgykör vizsgálatára létrehozott joggyakorlat-elemző munkacsoport eredményeit ismertetem részletesebben. Az általuk készített összefoglaló vélemény mellékletét képező, *Stíluskönyv* néven ismertté vált dokumentum a bírósági határozatokkal szemben támasztott formai követelmények mellett olyan nyelvhasználati javaslatokat tartalmaz, amelyek követésével a határozatok világosabbá, közérthetőbbé, áttekinthetőbbé és olvashatóbbá válnának. A kúriai joggyakorlat-elemző csoport munkájában a bírák mellett jogi informatikusok, nyelvészek és még a Vígszínház dramaturgja is részt vett. Olyan kúriai határozatokat elemeztek, amelyek a Polgári Perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény hatálya alá tartoztak. A nyelvi egyszerűsítést, egységesítést célzó javaslataikat példákkal szemléltették, és meg is indokolták. Az általuk nem kívánatosnak ítélt nyelvi megoldásokat, hibákat, nyelvi szempontból jelentőséggel bíró téves gyakorlatokat csoportosították, ennek eredményét az alábbi 2. táblázat segítségével mutatom be.

Ahogy valamennyi vizsgált forrásban található ezzel kapcsolatos utalás, úgy a *Stíluskönyv* készítői is kiemelték, hogy „a jogi szaknyelvet továbbra sem nélkülözhetik a bírói határozatok”, tehát munkájuk során kifejezetten ügyeltek a szaknyelvi szabályok megtartására. Így egyfajta komplex tudományos garanciát kapunk: jogosan bízhatunk abban, hogy a javaslatok gyakorlati alkalmazása mellett is nyelvileg kifogástalan szakszöveget alkothattunk.

2. táblázat

A nyelvi egyszerűsítés, egységesítés területei a Stíluskönyvben

A mondatok szerkezete	→	Többszörös alárendelések, bonyolult mondat szerkezetek túl hosszú, felesleges
	→	Közbeékelés alany és állítmány közé beékelte elem rossz helyen lévő közbeékelés
	→	Mondatrészek sorrendje
Igék, igeidők	→	Igésítés
	→	Igeidők egységesítése
	→	Birtokos szerkezetek, szerkezetláncok megszüntetése
Stílus, szóhasználat	→	A szavak pontos, egyértelmű és következetes használata
	→	Szóismétlés
	→	Többértelmű kötőszavak
	→	Túl gyakran, feleslegesen vagy rosszul használt kötőszavak, logikai kapcsolódó elemek
	→	Túl gyakran, feleslegesen vagy rosszul használt névutók
	→	Terpeszkedő kifejezések
	→	Régies vagy rosszul használt kifejezések, fordulatok
Gyakori nyelvtani, nyelvhelyességi hibák		
Gyakran használt fordulatok kiváltására vonatkozó javaslatok		
Pénzösszegek, számnevek írásmódja		
Dátumok egységes helyesírása		
Írásjelek használata		
Gyakran használt rövidítések jegyzéke		

Vajon a közérthetőség fentiekben áttekintett vívmányai mennyiben kapcsolódhatnak a lektoráláshoz mint a jogi szövegek fordításának kísérőjelenségéhez?

2. Közérthető fogalmazás és lektorálás

A közérthető szaknyelv kiválasztott standardjainak áttekintését követően nyilvánvaló, hogy a közérthető fogalmazás a jogi szövegek olyan tulajdonságokkal történő felruházását jelenti, amelyek csökkentik az értelmezéshez szükséges kognitív ráfordítás mértékét a laikusok számára. Üveges (2019) szerint – a kontinuumváltozóként jellemezhető tulajdonság jelenléte folytán – a kognitív ráfordítás mértéke elméletben kísérleti úton mérhető is.

Bhatia felfogásában az egyszerűsítés célja – szemben a kizárólag a kognitív felépítés világosabbá tételét jelentő könnyítéssel – nem csupán a gyorsabb feldolgozás biztosítása, hanem a tartalom olyan módon történő megfogalmazása, hogy azt a nem szakértő célközönség is megértse (1997: 211–212). A definíciókból következik, hogy a közérthető fogalmazás nyelvi-nyelvhasználati változásokra irányul, nyelvvalakító tevékenység, ezért a lektoráláshoz hasonlóan a nyelvvalakítás rendszerén belül

ügynevezett szervezett nyelvalakításként is felfogható (Horváth 2011). A nyelvműveléstől eltérően azonban a közérthetőségi követelmények a jogi normákba öntött elvárásoknak köszönhetően egyre inkább beépülnek a hivatalos szervek munkájába, szervezeti struktúrába, például a *Stíluskönyv* ajánlása-inak megfelelően készülnek a bírósági határozatok.

Az egyes szervek, szervezetek által használt, „hivatalos” közérthetőségi útmutatók nyelvi javaslatai, megoldásai ezért az előnyelvi kutatások eredményeivel szemben nem tekinthetők pusztán leíró jellegű információknak, hanem az általuk érintett nyelvközösségre érvényes normákról megbízható, érthető és követhető tudásbázist adnak. Ezért ha a fordítók, lektorok és fordításkutatók a nyelvhelyességi kérdésekkel összefüggésben felmerülő gondjaik megoldásához ezektől várnának segítséget, azt már korántsem nevezhetnénk „gyermeki naivitásnak” (Horváth 2011: 118).

Fontos utalni azonban arra is, hogy a közérthető szövegezés és a jogi szakfordítás (lektorálás) tudományosan leírt kapcsolata korántsem a békés egymás mellé rendeltségről szól: „a jogi fordító alapesetben még akkor sem avatkozhat bele drasztikusan a forrásszöveg stílusába, ha személyes véleménye szerint az adott szöveg egyszerűsítése indokolt, és az ehhez szükséges nyelvi eszközök is rendelkezésére állnak. Ugyanakkor tisztában kell lennie azokkal a nyelvi és stilisztikai árnyalatokkal, amelyek kissé javíthatják a forrásnyelvi szöveg eredetileg nehézkes stílusát anélkül, hogy sértenék vagy torzítanák a jogi tartalmat” (Balogh 2020: 47).

Am akkor mégis mennyiben kell/lehet érvényre juttatni a közérthető fogalmazás kvázi-kötelező szempontjait a jogi szakfordítások lektorálása során? Vajon önállóan definiálható, körülírható feladat elé állítja ez a fordítót és a lektort?

2.1. Releváns jogi dokumentumok

A feltett kérdésekre történő válaszadás során a jogi szövegtípusok leírásából (Zödi-féle csoportosítás, Zödi 2007) érdemes kiindulni. Ehhez képest – a magyar előírásokat szem előtt tartva (Horváth 2011: 85–87) – meg lehet határozni azokat a dokumentumtípusokat, amelyek a lektorálás és a közérthetőség szempontjából is jelentőséggel bírnak. Ennek bemutatására az alábbi táblázat szolgál.

3. táblázat

Szöveg-, lektorálási és közérthetőségi tipológia

Zödi-féle jogi szövegtípus	Lektorálás	Közérthető fogalmazás
jogforrások (jogalkotói szövegek) pl. törvények	hiteles fordításnál kétszeresen kötelező	törvényi kötelezettség
működési szövegek (egyedi ügyekben keletkeznek) pl. ítéletek, imázsanyagok	hiteles fordításnál kétszeresen kötelező	lehet törvényi vagy belső szabályzaton alapuló kötelezettség
magyarázó szövegek (jogi munkaanyagok) pl. kommentárok	hiteles fordításnál kétszeresen kötelező	fakultatív

A szürkével jelölt részek jól érzékeltetik, hogy amennyiben a lektor hiteles fordítási folyamatban vesz részt, a jogforrások és működési szövegek körébe sorolható jogi dokumentumok esetében számolnia kell azzal a ténnyel, hogy a dokumentum kibocsátóját (vagyis a forrásszöveg megalkotóját)

a közérthető fogalmazással összefüggő, törvényen vagy más szabályon alapuló, (jó eséllyel) részletesen körülírt kötelezettség terheli. Ebből következően az ilyen megbízások teljesítése során a közérthető fogalmazás szempontjai nem hagyhatók figyelmen kívül. Például egy svéd bírósági ítélet magyarra fordításakor nemcsak rendkívül hasznos segítséget nyújthat a svéd és a magyar közérthetőségi útmutatók ismerete, hanem szükséges is a szakfordítás magas színvonalú elkészítéséhez.

A nem hiteles fordítási feladatokhoz megrendelői igény alapján kapcsolódhat lektorálás, a közérthetőség szempontjából azonban nem ez a meghatározó, hanem a dokumentum szövegtípus szerinti besorolása. Eddig sem volt kétséges, hogy a közérthető fogalmazás fordítói feladat is egyben, de a táblázat jól szemlélteti, hogy a két említett szövegtípusnál miért lenne kívánatos az írott standardok érvényre juttatása, akár lektori közreműködés nélkül is.

Amennyiben a fenti okfejtés minimálisan meggyőző volt, és nincs az az érzésünk, hogy egy sci-fi (rosszabb esetben horrorfilmet) nézünk, egyetérthetünk abban, hogy a közérthetőségi mozgalmaknak köszönhetően szerte a világon megjelentek olyan írott nyelvi, egyszerűsítési szabályok, amelyek kötelező alkalmazása még ha nem is ennyire egyértelmű, de legalább érdemes vitát nyitni róla. Tegyük fel, hogy a vita a közérthetőség javára dől el. Ebben az esetben a közérthetőség szellemében milyen „javításokat” kellene eszközölnie a lektornak? Ezek számottevő változásokat jelenthetnek-e a fordítók/lektorok munkájában?

2.2. A „közérthetőre” javítás és a lektori munka

A fenti két kérdés megválaszolásához Horváth (2011) kutatási módszeréből és annak eredményeiből kiindulva próbáltam meg szemléltetni a közérthetőség szellemében eszközölhető javítások és a lektori munka egymáshoz való viszonyát. Ennek során először egy képzeletbeli korpuszban – amely a stíluskönyvi vizsgálat alapjául szolgáló forrásszövegekhez hasonlóan kúriai határozatokból áll, és mint ilyen, valamennyi jogi szövegtípus műfaji sajátosságát hordozza – a közérthetőséget célzó javításokat határoztam meg a stíluskönyvi példák 2. táblázat szerinti paramétereinek alapulvételével, amelyeket (ahol lehetett) megfeleltettem a Horváth által azonosított lektorálási paramétereknek (2011: 158, 216).

Az egyszerűség kedvéért – és miután a *Stíluskönyv* nem tartalmaz számszerű utalást arra, hogy az egyes javítások milyen gyakran váltak szükségessé – azt feltételeztem, hogy a képzeletbeli korpuszban a 2. táblázat valamennyi paraméterében annyiszor került sor javítási művelet elvégzésére, ahány „hibát” a *Stíluskönyv* szerzői konkrétan nevesítettek. Ezen hipotézis segítségével a megfeleltethető műveletek számszerűsített eloszlásának összehasonlítása céljából meghatároztam a stíluskönyvi javítások számát és a Horváth-féle lektorálási paraméterek szerinti százalékos megoszlását.

Abból adódóan, hogy a *Stíluskönyv* szerinti javítások inkább egyfajta egynyelvű lektorálásnak tekinthetők, de semmiképpen nem minősülnek kétnyelvű lektorálásnak, az ekvivalencia, szerkesztés és terminológia paraméterének a *Stíluskönyv*ben leírt műveletek egyike sem volt megfeleltethető. Ezért végül az ezekhez tartozó értékek figyelmen kívül hagyásával arányosítottam a stíluskönyvi javítások százalékos eloszlásának számát. A számadatok egyáltalán nem utalnak arra, hogy a közérthető fogalmazás *Stíluskönyv* szerinti ismerveinek megfelelő javítások elvégzése eltérő minőségű vagy mennyiségű lektori beavatkozást igényelne. Sőt, inkább az derül ki, hogy a lektorálás és a „közérthetőre” javítás jelentősen fedik egymást. Valószínű, hogy amennyiben a *Stíluskönyv* ajánlásaiban szereplő javítási műveleteket is megfeleltetnénk a Horváth-féle lektorálási műveleteknek, és összehasonlítanánk ezek számszerű eloszlását is, a kialakult kép nem változna meg jelentősen. A nagy meglepetések (amennyiben léteznek) váratnak magukra, amíg a kétfajta vizsgálat tárgya azonos nem lesz.

4. táblázat

Stíluskönyvi javítások eloszlása a lektorálási paraméterek eloszlásához képest

Lektorálási paraméterek (Horváth)	Lektorálási paraméterek eloszlása (átlagérték) (Horváth)	Stíluskönyvi paraméterek	Stíluskönyvi javítások száma	Stíluskönyvi javítások eloszlása
Ekvivalencia	24,27%	(nem értelmezhető)	-	-
Helyesírás	11,72%	Pénzösszegek, számnevek írásmódja Dátumok egységes helyesírása Írásjelek használata Gyakran használt rövidítések jegyzéke	34	(39,53%) arányosítva: 18,91%
Stílus	28,52%	Igésítés Igeidők egységesítése Birtokos szerkezetek, szerkezetláncok megszüntetése A szavak pontos, egyértelmű és következetes használata Szóismétlés Többértelmű kötőszavak Túl gyakran, feleslegesen vagy rosszul használt kötőszavak/ logikai kapcsolódó elemek Túl gyakran, feleslegesen vagy rosszul használt névutók Terpeszkedő kifejezések Régies vagy rosszul használt kifejezések, fordulatok Gyakran előforduló nyelvtani-nyelvhelyességi hibák Gyakran használt fordulatok kiváltására vonatkozó javaslatok	41	(47,67%) arányosítva: 22,81%
Szerkesztés	3,83%	(nem értelmezhető)	-	-
Szórend	7,64%	Többszörös alárendelések Bonyolult mondat szerkezetek Közbeékelés Mondatrészi sorrend	11	(12,8%) arányosítva: 6,12%
Terminológia	23,97%	(nem tartalmaz ilyen)	-	-

3. Következtetések

A jelen tanulmány talán terjedelménél fogva is inkább figyelemfelhívás, mintsem tudományos munka. A fő kérdésre – hogy van-e helye a közérthetőségi követelmények érvényre juttatásának a lektorálás elméletében és gyakorlatában – ugyanakkor egyértelmű igen a válasz. Ha mindvégig az volt az érzésünk, hogy egy sci-fit (rosszabb esetben horrorfilmet) nézünk, és nem fogadjuk el a közérthetőség követelménye által teremtett, kötelezően alkalmazandó nyelvi szabályok létjogosultságát, a cél akkor is nemes. A közérthetőségi szempontok megjelenítésének gyakorlati módszereit mindannyiunk közös érdeke még tovább fejleszteni, még akkor is, ha a szakfordítás és lektorálás mint szakmai tevékenység keretein belül csak korlátozottak a lehetőségek.

Az érintett területeken tudományos munkát végző szakemberek eddigi eredményei vitathatatlanok, és a folyamatban lévő projektek is minden bizonnyal értékes és érdekes eredményekkel bővítik majd a hasznosítható tudást. Nyilvánvaló azonban, hogy az „első lövészárokban harcoló” gyakorlati szakembereknek – legyenek jogászok, fordítók vagy lektorok (tisztelet a kivételnek) – többnyire nem marad idejük a közérthetőségi útmutatók (standardok) megismerésére. Számukra mind a forrásnyelvi jogi szakszöveg, mind a célnyelvi szöveg létrehozása egyfajta rutintevékenység, amelyhez képest a közérthetőségi követelmények érvényre juttatása jelentős szemléletváltást és további idő- és energiafordítást igényelne.

Ezt elkerülendő az elmélet és a gyakorlat számára egyaránt ösztönző lehet olyan munkaszervezési módszerek kidolgozása és használata, amelyek a nyelvi közvetítői folyamat résztvevői közötti (beleértve a megrendelőt is) hatékony kommunikáció elősegítésével gondoskodnak a téma napirenden tartásáról, mint például a megrendelői (ügynevezett *anamnézis*) kérdőívek alkalmazása. A megrendelőtől legfeljebb 5-10 perc ráfordítást igénylő, online kitölthető kérdőívre adott válaszok egyrészt eligazítják a fordítót/lektort a megrendelő elvárásait illetően: egyértelműen kiderülhetne, hogy a forrásnyelvi szöveg létrehozóját vagy a megrendelőt kötik-e az említett speciális szabályok. Másrészt a nyelvi szakember mozgásterét illetően is megszüntethetné a bizonytalanságokat. Ráadásul – miután a válaszokból kinyert adatok összesítése például a Google rendszerében automatikus – kiváló kutatási alapanyag keletkezhetne a közérthető fordítások készítése iránti igény és az ennek megfelelően elvégzett feladatok releváns szempontok szerinti méréséhez.

Annai bizonyos, hogy valamennyi elhivatott szakemberben közös a magas színvonalú munkavégzés iránti motiváció, ami talán egyszer majd azt eredményezi, hogy a jogtudomány, nyelvészet, fordítás/lektorálástudomány elméleti és gyakorlati képviselői a közöttük kialakult párbeszéd során, együtt határozzák meg a dolgozatban említett film műfaját.

Irodalom

- Balogh D. 2020. *Műfajtudatosság a jogi szakfordításban és szakfordítóképzésben*. Doktori értekezés. Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar.
https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/51565/BD_doktori%20%C3%A9rtekez%C3%A9s_v%C3%A9gleges_al%C3%A1%3ADrt.pdf?sequence=1
- Bhatia, V. K. 1997. Translating legal genres. In Trosborg, A. (ed.) *Text Typology and Translation*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 203–214.

- Dobos Cs. 2007. A terminológia egységessége a tételes jog és a jogalkalmazás nyelvhasználatában. *Acta Hungarica* 18. évf. 59–67.
- Európai Bizottság 2016. *A pontos fogalmazás művészete*.
<https://op.europa.eu/de/publication-detail/-/publication/725b7eb0-d92e-11e5-8fea-01aa75ed71a1/language-hu>
- Fejes L. 2015. Bikfanyelv történet – Fene se érti ezt a bikfanyelvet. *Nyelv és Tudomány*
<https://m.nyest.hu/hirek/a-fene-se-erti-ezt-a-bikfanyelvet>
- Heltai P., Nagy R. 1997. Nyelvművelés Angliában és Amerikában: a Plain English Campaign. *Magyar Nyelvőr* 121. évf. 4. szám. 396–409.
- Horváth P. I. 2011. *A szakfordítások lektorálása*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Kúria 2014. A „Határozatszerkesztés” vizsgálatának tárgykörében felállított joggyakorlat-elemző csoport összefoglaló véleménye.
https://kuria-birosag.hu/sites/default/files/joggyak/osszefoglalo_velemeney.pdf
- A Kúria *Stíluskönyve* 2013. (jelenleg nyilvánosan nem elérhető)
- Strandvik, I. 2016. *Közérthető nyelvhasználat Svédországban*. Jogalkotás érthetően – A pontos fogalmazás művészete, Magyar Nyelvstratégiai Intézet 2016. (ford.: Katona J. Á., lek.: Maleczki J.)
- Üveges I. 2019. Közérthetőség a jogi nyelvben: követelmény és/vagy kultúra? *Magyar Jogi Nyelv* 2019/2. szám.
- Üveges I. 2020. A *Plain Language Movement* kulturális kontextusa – társadalmi háttér, történeti irányok és eredmények az Egyesült Államokban. *Magyar Jogi Nyelv* 2020/2. szám.
- Vinnai E. 2017. Harc a szavakért – Közérthetőség a jogban. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények* 12. évf. 1. szám. 42–53.
- Zódi Zs. 2017. Jogi szövegtípusok. *Magyar Jogi Nyelv* 2017/2. szám.

A fordítók és a lektorok szakmai jogai és kötelezettségei

Turbucz Nikolett Ágnes

E-mail: nicoleturbucz@gmail.com

Kivonat: Manapság alapvetően jellemző társadalmunkra, hogy bár tudatában vagyunk bizonyos minket megillető jogoknak, mégsem tudjuk pontosan, melyek ezek, és mit is jelentenek valójában. Ugyanez elmondható a ránk vonatkozó kötelezettségekről is, legyen szó akár állampolgári vagy szakmai feladatokról. A jelen tanulmány a fordítók és a lektorok szakmai jogait és kötelezettségeit igyekszik bemutatni a magyar jogszabályok, a minőségbiztosítási szabványok, az 1963-ban elfogadott *Fordítók Chartája* és a Magyar Fordítók és Tolmácsok Egyesületének etikai kódexe, valamint a lektorálásra vonatkozó definíciók és a jeromoszi eskü segítségével (Chesterman 2001), amelyet érdemes volna módosítani, illetve kiegészíteni a lektorok munkavégzését is magában foglaló további pontokkal.

Kulcsszavak: fordító, lektor, jogok, kötelezettségek, jogszabály, ISO 17100:2015, *Fordítók Chartája*

1. Bevezetés

„Ismerem a jogaimat” – csendül fel a mindenki számára ismert mondat az amerikai krimik és bűnügyi sorozatok szinte összes részében. Azonban nem kell Amerikáig mennünk, hogy egy olyan helyzetben találjuk önmagunkat, amikor igazán előnyünkre válhat, ha tisztában vagyunk a minket illető jogokkal. Ilyen helyzetekben gyakran előforduló kifejezés például kihallgatáskor: „csak az ügyvédem jelenlétében válaszolok a kérdésekre”. Ilyenkor az előállított addig nem mond semmit, amíg a védője (vagy egy kirendelt védő) nincs jelen, illetve nem konzultált az előállítottal. „Lemondok a fellebbezés jogáról” – hangzik el a polgári eljárásban, amikor az egyik fél lemond a fellebbezésről, így meggyorsítva a (neki kedvező) jogkövetkezmények beállítását.

Feltehetjük magunknak a kérdést: vajon fordítóként és lektorként milyen szakmai jogok illetnek meg minket? Milyen kötelezettségek terhelnek, amelyeknek meg kell felelnünk a munkánk során? A jelen tanulmány ezt a kérdést kívánja minél részletesebben körbejárni az 1963-ban elfogadott *Fordítók Chartája*, a magyar jogszabályok, a minőségbiztosítási szabványok, a Magyar Fordítók és Tolmácsok Egyesületének (MFTE) etikai kódexe, valamint a lektorálásra vonatkozó definíciók és a jeromoszi eskü segítségével (Chesterman 2001).

A tanulmányban felhasznált dokumentumok típusukból adódóan különböző preskriptív erővel, más-más jellegű kötelező érvénnyel rendelkeznek, emiatt érdemes röviden ismertetni az egyes dokumentumtípusok legfontosabb tulajdonságait:

Jogszabály: „(1) Általánosan kötelező magatartási szabályt az Alaptörvény és az Alaptörvényben megjelölt, jogalkotó hatáskörrel rendelkező szerv által megalkotott, a hivatalos lapban kihirdetett jogszabály állapíthat meg. [...]

(2) Jogszabály a törvény, a kormányrendelet, a miniszterelnöki rendelet, a miniszteri rendelet, a Magyar Nemzeti Bank elnökének rendelete, az önálló szabályozó szerv vezetőjének rendelete és az önkormányzati rendelet. [...]” (Magyarország Alaptörvénye T) cikk, saját kiemelés).

Szabvány: „Elismert szervezet által alkotott vagy jóváhagyott, közmegegyezéssel elfogadott olyan műszaki (technikai) dokumentum, amely valamely tevékenységre vagy azok eredményére vonatkozik, és olyan **általános és ismételten alkalmazható szabályokat**, útmutatókat vagy jellemzőket tartalmaz, amelyek **alkalmazásával a rendező hatás az adott feltételek között a legkedvezőbb**” (1995. évi XXVIII. törvény a nemzeti szabványosításról, saját kiemelés).

Etikai kódex: „Az etikai kódexek a szakmai sztenderdeket határozzák meg, leírják az adott szakmára vonatkozó alapvető elveket és normákat, azaz **a szakmai viselkedést meghatározó elvekre vonatkozó ismeretek forrásai**” (Horváth 2021: 7, saját kiemelés).

Szakmai eskü: „Valamely hivatással, közhivatallal járó v. az állampolgári jogviszonnyal kapcs. kötelességek v. valamely kötelezettség teljesítésére tett, az esküszöm szóval kezdődő ilyen ünnepélyes nyilatkozat, **ígéret, fogadás**” (*A magyar nyelv értelmező szótára*, saját kiemelés).

A fenti definíciók alapján megállapítható, hogy a jogszabályban lefektetett előírások és elvek preskriptív ereje a legerősebb, hiszen mindenkire nézve kötelező iránymutatásként szolgálnak, és egyfajta kontinuumot követve jutunk el a belső elköteleződésen alapuló szakmai esküig.

2. Jogszabályok – A fordítók kötelezettségei és a szerzői jog kérdése

Ahogy az a bevezetőben olvasható, a jogszabály általános érvényű, mindenkire kötelező magatartási szabály, amelyet az arra felhatalmazott állami szerv megalkotott és közrebocsátott, érvényesülését pedig akár kényszer eszközével is biztosítja. A következőkben a fordítók jogaira és kötelezettségeire vonatkozó jogszabályok kerülnek bemutatásra, különös hangsúlyt fektetve a szerzői jogok kérdésére.

2.1. 24/1986. (VI. 26.) MT rendelet a szakfordításról és tolmácsolásról

A jogszabályi rendelet 1986-ban jelent meg, a rendelet hatálya a munkáltatókra, valamint az általuk munkaviszony keretében foglalkoztatott szakfordítókra és tolmácsokra, továbbá munkaviszonyon kívül szakfordítást és tolmácsolást végző személyekre terjed ki. A rendelet alapján szakmai kötelezettségként értelmezhető a megfelelő képesítéssel való rendelkezés, valamint a titoktartás. Ezek a következő kontextusban találhatók meg:

2. § Szakfordítást vagy tolmácsolást munkaviszonyban, valamint munkavégzésre irányuló egyéb jogviszonyban díjazás ellenében az végezhet, aki szakfordító vagy tolmács képesítéssel rendelkezik.

3. § A bíróság vagy hatóság előtt folyó eljárásban kirendelt szakfordítót, illetve tolmácsot az ügyre vonatkozó tényekre és adatokra nézve titoktartási kötelezettség terheli, azokról csak az ügyben eljáró bíróság vagy hatóság, továbbá az adatok kezelésére jogosult más szerv vagy személy részére nyújthat tájékoztatást.

Érdekes módon a fenti jogszabályi rendelet egyáltalán nem szól a fordítások lektorálásáról, vagy a lektorok szakmai kötelezettségeiről. Ennek oka az lehet, hogy a rendelet még a fordítási szolgáltatásokról szóló MSZ EN 15038:2006 minőségbiztosítási szabvány megjelenése előtt született, vagyis mielőtt a lektorálás a professzionális fordítási szolgáltatások elismert és kötelező elemévé vált volna.

2.2. 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról

A szerzői jogokat tisztázó jogszabály és annak megfelelő ismerete azért kiemelkedően fontos a nyelvi közvetítő számára, mert a fordítók is alkotónak számítanak, ennek eredményeképpen pedig a fordító személyét is megilletik bizonyos személyhez fűződő, illetve vagyoni jogok, valamint jogdíjak, mégpedig az alábbiak szerint:

4. § (1) A szerzői jog azt illeti, aki a művet megalkotta (szerző).

(2) Szerzői jogi védelem alatt áll – az eredeti mű szerzőjét megillető jogok sérelme nélkül – más szerző művének átdolgozása, feldolgozása vagy **fordítása** is, ha annak egyéni, eredeti jellege van. (saját kiemelés)

12. § (1) A szerzőt megilleti a jog, hogy művén és a művére vonatkozó közleményen – a közlemény terjedelmétől és jellegétől függően – szerzőként feltüntessék. A szerzőt a mű részletének átvétele, idézése vagy ismertetése esetén is meg kell jelölni. A szerző a neve feltüntetéséhez való jogot a felhasználás jellegétől függően, ahhoz igazodó módon gyakorolhatja.

Fontos megjegyezni, hogy míg a fordítás alkotó tevékenységnek minősül, és a fordító a fordított mű tulajdonképpeni másodlagos szerzője, addig a szöveget ellenőrző lektort nem illetik meg szerzői jogok (Robin 2019), hiszen a lektorálás csupán harmadlagos szövegalkotásnak tekinthető (Horváth 2011). A fordítás és a lektorálás szempontjából további lényeges rendelkezéseket is tartalmaz a jogszabály:

13. § A szerző személyhez fűződő jogát sérti művének a becsületére vagy jóhírnevére sérelmes mindenfajta eltorzítása, megcsonkítása, megváltoztatása és a művel kapcsolatos más ilyen jellegű visszaélés.

Ahogy tehát a fordítónak tiszteletben kell tartania a forrásnyelvi szöveg szerzőjét és a forrásnyelvi mű sajátosságait, úgy a lektornak is tiszteletben kell tartani a fordító szerzőségét, és saját módosításai nyomán ne torzítsa el a fordított szöveget (Robin 2019).

A szerzői jogról szóló törvény továbbá megszabja annak kereteit is, miként kerülhet egy forrásnyelvi szöveg fordításra:

29. § A szerző kizárólagos joga, hogy a művét átdolgozza, illetve hogy erre másnak engedélyt adjon. Átdolgozás a mű **fordítása**, színpadi, zenei feldolgozása, filmre való átdolgozása, a filmalkotás átdolgozása és a mű minden más olyan megváltoztatása is, amelynek eredményeképpen az eredeti műből származó más mű jön létre.

(3) Ha a szerzői vagyoni jogok vagy a szerzői joggal szomszédos jogok védelmi ideje az 1994. évi VII. törvény hatálybalépését megelőzően lejárt, a lejárat és az e törvény hatálybalépése közötti időtartamban végzett felhasználás szabad felhasználásnak minősül, függetlenül attól, hogy e jogok újra védelemben részesülnek-e e törvény hatálybalépését követően.

(6) A (3) bekezdésben meghatározott időtartamban végzett átdolgozást, feldolgozást vagy fordítást úgy kell tekinteni, mintha az a szerző hozzájárulásával készült volna.

(7) A (6) bekezdésben meghatározott átdolgozás, feldolgozás és fordítás e törvény hatálybalépését követő felhasználása ellenében az alapul szolgáló műre vonatkozó szerzői jog jogosultjának méltányos díjazás jár.

3. Szabvány által megfogalmazott szakmai kötelezettségek

Az ISO 17100:2015 minőségbiztosítási szabvány „azokkal az alapfolyamatokkal, erőforrásokkal, és egyéb tényezőkkel kapcsolatos követelményeket tartalmazza, melyek az alkalmazandó előírásoknak megfelelő minőségű fordítási szolgáltatáshoz szükségesek” (ISO 17100:2015).

A szabvány kötelezően meghatározza, hogy a fordítóknak milyen végzettséggel és szakmai kompetenciákkal kell rendelkezniük. Ezek a következők: 1. fordítási kompetencia (megértési és tartalmi problémák kezelése, célnyelvi szöveg létrehozása megadott paraméterek szerint), 2. nyelv és szövegalkotói kompetencia a forrás- és a célnyelven, 3. kutatási, információszerzési és feldolgozási kompetencia (kiegészítő ismeretek hatékony megszerzése), 4. kulturális kompetencia (viselkedési normák, naprakész terminológia, értékrendek és helyi sajátosságok ismerete a forrás- és célnyelven), 5. technikai kompetencia (fordításhoz és lektoráláshoz szükséges technikai eszközök ismerete), illetve 6. tárgyköri kompetencia (a forrásnyelven előállított tartalom megfelelő átültetése a célnyelvre, a stílus és a terminológia figyelembevételével). A fordításslolgáltatónak nyilvántartást kell vezetnie a kompetenciák szinten tartásáról és fejlesztéséről.

A szabvány kitér a képzéssel kapcsolatos követelményekre is. Ez alapján a fordítónak az alábbi képzések legalább egyikével kell rendelkeznie, erről igazoló dokumentumot szükséges átadnia a fordításslolgáltatónak: 1. felsőoktatásban szerzett alapszakos fordítói képzést igazoló elismert oklevél; 2. bármely egyéb szakterületen felsőoktatásban szerzett alapszakos képzést igazoló elismert oklevél, és legalább kétéves, teljes munkaidőben szerzett fordítói szakmai gyakorlat; 3. ötéves, teljes munkaidőben szerzett fordítói szakmai gyakorlat.

A szabvány külön bekezdést szentel a fordítás előállításával kapcsolatos követelmények ismertetésére. A fordítási folyamat során a fordítónak a nemzetközi szabványnak megfelelő szolgáltatást kell nyújtania a megszabott határidőre, mégpedig az alábbi szempontokat szem előtt tartva:

- a) a tárgykör és az ügyfél terminológiájának a betartása és/vagy bármely más rendelkezésre bocsátott referenciaanyag alkalmazása, illetve a terminológia következetes használata a fordítás alatt;
- b) a célnyelvi tartalom szemantikai pontossága;
- c) megfelelő mondat szerkezet, helyesírás, központosítás, diakritikus jelek és a célnyelv egyéb ortográfiai konvenciói;
- d) lexikai kohézió és állandósult szókapcsolatok;
- e) a saját és/vagy az ügyféltől kapott stilisztikai útmutató betartása (beleértve a tárgykört, a nyelvi regisztert és nyelvváltozatokat is);
- f) helyi sajátosságok és alkalmazandó normák;
- g) formázás;
- h) a célközönség és a célnyelvi tartalom célja. (ISO 17100:2015)

Az ISO 17100:2015 szabvány említést tesz a lektorálás folyamatáról is, és a fordítási szolgáltatás alapvető minőségbiztosítási eszközeként értelmezi (Robin 2019). Megállapítja, hogy a lektor és a fordító nem lehet ugyanaz a személy, és megszabja, hogy a lektornak ugyanazokkal a szakmai kompetenciákkal és képzésekkel kell rendelkeznie, mint a fordítónak, valamint fordítási és/vagy lektorálási tapasztalatra is szüksége van az adott tárgykörben. Azonban nem határozza meg azokat a lektorálásspecifikus készségeket, amelyekkel a lektornak rendelkeznie kell a professzionális lektoráláshoz.

A szabvány ugyanakkor leírja, hogy a lektorálás során az összes hibát vagy más problémát, amely a célnyelvi tartalom minőségét befolyásolja, ki kell javítani, és minden általa elvégzett javításról értesítenie kell a fordításszolgáltatót is. A lektorálási folyamatot addig kell ismételni, amíg a lektor és fordításszolgáltató egyaránt elégedett nem lesz, de a szabvány nem említi a fordító „elégedettségét”, sem ahhoz való jogát, hogy az általa létrehozott szöveget más ne változtassa meg – kivéve, ha erről a megbízási szerződésben előzetesen lemond –, és nem tér ki a fordító és a lektor együttműködési jogára és/vagy kötelezettségére sem (Robin 2019).

4. Fordítói etikai kódexek

4.1. Fordítók Chartája: a fordítók szakmai jogai és kötelezettségei

A *Fédération Internationale des Traducteurs* (FIT) a fordítók, a tolmácsok és a terminológusok szövetségeinek nemzetközi csoportja. Több mint 100 szakmai szövetség csatlakozásával a FIT 55 országban több mint 80 000 fordítót képvisel. A szövetség célja a szakmaiság előmozdítása az általa képviselt tudományterületeken. Arra törekszik, hogy minden országban javítsa a szakma munkakörülményeit, és fenntartsa a fordítók jogait és a véleménynyilvánítás szabadságát.

Karcsay Sándor (1975) említést tesz a szervezet etikai kódexéről, a *Fordítók Chartájáról* a következő kontextusban: „Az 1963. évben Dubrovnikban megtartott kongresszuson a FIT már tízéves fennállását ünnepelhette, ahol az immáron 26 taggyeget egyhangúlag elfogadta a Fordítók Chartáját, amely a fordítói hivatás etikai kódexe, a fordító jogainak és kötelezeteinek foglalatja, társadalmi és gazdasági helyzetének megalapozója kívánt lenni” (Karcsay 1975: 507).

A *Fordítók Chartája* 1963-ban született meg, majd több mint 30 évvel később, 1994-ben módosították. A charta első része egy rövid bevezetést követően tizenkét ponton keresztül sorolja fel a nyelvi közvetítők általános kötelezettségeit, beszél a fordítás és a fordító felelősségéről, beleértve a következőket: „[a fordítónak] kötelessége elutasítani a szöveg minden olyan értelmezését, amellyel nem ért egyet, vagy amely ellentétes lenne szakmája kötelezettségeivel”. További három pontban a fordítói kompetenciát és a fordítás minőségét részletezi, egy pont a tisztességes versengésre és a megfelelő bérezésre utal, egy a titoktartásra, és kettő a szöveg szerzője iránti tiszteletre és kötelezettségre figyelmeztet (Imre 2017). A második részben további hét jogkörrel ismertetik meg az olvasót, ezek elsősorban a szerzői jogokkal és a díjazással kapcsolatos jogokat jelentik, a harmadik részben pedig a fordító gazdasági és társadalmi helyzetére térnek ki öt pontban. Az utolsó két részben a fordítói egyesületek szerepét taglalják, beleértve a konfliktusok kezelését, kapcsolattartást, minőséget, illetve a szolgáltatásokkal kapcsolatos adatgyűjtést a hazai és a nemzetközi porondon.

A jelen tanulmány szempontjából számunkra a Charta első két szakasza igazán fontos, ezeknek magyar nyelvű fordítása a következő (a szerző saját fordítása):

I. rész

A FORDÍTÓ ÁLTALÁNOS KÖTELEZETTSÉGEI

1. Szellemi tevékenység lévén a fordítás célja az irodalmi, tudományos és műszaki szövegek egyik nyelvről egy másik nyelvre történő átültetése. Ennek eredményeképpen a fordítási tevékenység sajátos kötelezettségeket ró azokra, akik gyakorolják.

2. A fordító mindig kizárólagosan felel a fordítás elkészítéséért, függetlenül attól, hogy milyen típusú szerződéses kapcsolat köti a megbízóhoz.
3. A fordítónak kötelessége elutasítani a szöveg minden olyan értelmezését, amellyel nem ért egyet, vagy amely ellentétes lenne szakmája kötelezettségeivel.
4. Minden fordításnak pontosnak kell lennie, megfelelve a forrásnyelvi szöveg eredeti jellegének, formájának és céljának. A forrásnyelvi szöveghez való hűség erkölcsi és jogi kötelezettséget is jelent a fordító számára.
5. A szöveg hű fordítást azonban nem szabad összetéveszteni a szó szerinti fordítással. A fordítás pontossága nem zárja ki az olyan átdolgozást, amely arra irányul, hogy a mű formáját, légkörét és mélyebb értelmét egy másik nyelven és országban is megértsék.
6. A fordító kötelessége alaposan ismerni a forrásnyelvet, és különösen magas szinten kell ismernie a célnyelvet.
7. A fordítónak ugyancsak széles körű általános ismeretekkel kell rendelkeznie a fordítás tárgyát illetően, valamint tartózkodnia kell a kompetenciáján kívül eső területekhez tartozó fordítástól.
8. Hivatásának gyakorlása során a fordítónak kötelessége tartózkodni a tisztességtelen versenytől, törekednie kell a méltányos díjazásra, illetve tartózkodnia kell az olyan díjazástól, amely a jogszabályok által előírt összegnél alacsonyabb.
9. A fordító nem köteles őt vagy a szakmáját megalázó feltételekkel megbízást elfogadni.
10. A fordítónak kötelessége tiszteletben tartani a megbízó jogos érdekeit az által, hogy szakmai titokként kezel minden olyan információt, amely a rábízott fordítás eredményeként a birtokába kerülhet.
11. „Másodlagos” szerzőként a fordító köteles az eredeti mű szerzőjére tekintettel különleges kötelezettségeket elfogadni.
12. A fordítónak kötelessége megszerezni a fordításhoz szükséges jogosultságot az eredeti mű szerzőjétől vagy a megbízótól, ezen felül tiszteletben kell tartania a szerző minden egyéb jogát.

II. rész

A FORDÍTÓ JOGAI

13. Minden fordítót megilletik annak az országnak a szellemi foglalkozást végzők számára biztosított jogai, ahol a fordító a fordítást végzi.
14. Szellemi tevékenység lévén a fordítás az ilyen jellegű műveknek biztosított jogi védelmet élvez.
15. A fordítás szerzői jogai a fordítót illetik meg, következésképpen az eredeti mű szerzőjével azonos jogokkal rendelkezik.
16. A fordítása vonatkozásában tehát a fordító minden, a szerzősége által biztosított személyhez fűződő jogot élvez.
17. A fordítót következésképpen egész élete során megilleti a fordítás szerzőjeként történő elismerés, ebből pedig többek között az következik, hogy
 - (a) a fordító nevét világosan és egyértelműen meg kell említeni, valahányszor fordítását nyilvánosan felhasználják;
 - (b) a fordítónak jogában áll ellenezni fordításának bármilyen jellegű eltorzítását, megcsonkítását vagy egyéb módosítását;
 - (c) a fordító előzetes beleegyezése nélkül sem a kiadók, sem egyéb felhasználók nem változtathatnak a fordításon;

(d) a fordítónak jogában áll megtiltani fordításának bármilyen nem rendeltetésszerű felhasználását, valamint általában elutasítani minden olyan támadást, amely becsületét vagy hírnevét hátrányosan érinti.

18. A fordítót megilleti továbbá a fordítás közzétételének, bemutatásának, közvetítésének, újrarendelésének, adaptálásának, módosításának vagy más módon történő elkészítésének engedélyezésére vonatkozó kizárólagos jog és általában a fordítás bármilyen formában történő felhasználási joga.

19. A fordítás minden nyilvános felhasználása esetén a fordító a szerződésben vagy a törvényben meghatározott díjazásra jogosult.

4.2. A Magyar Fordítók és Tolmácsok Egyesülete (MFTE) etikai kódexe

A Magyar Fordítók és Tolmácsok Egyesülete által készített etikai kódex szintén jó alapként szolgál a fordítók kötelezettségeinek meghatározásához. Az egyesület tagjai a törvények és az egyesületi alapszabály előírásainak tiszteletén túl kötelező normaként tekintenek erre a dokumentumra. A benne foglalt etikai szabályok betartását és lehetőségek szerinti betartatását a szakfordító és tolmács szakma minden gyakorlójának figyelmébe ajánlja. A kódex a következő alpontokat tartalmazza: törvénytisztesség, szakmaiság, önképzés, felelősség, empátia, pártatlanság, titoktartás, tisztesség, verseny, szolidaritás, hírnév, és vitarendezés (MFTE 2015).

A *Fordítók Chartája* és az MFTE etikai kódexe között bár van átfedés, például a titoktartás és a verseny szempontjából, alapvetően mégis több a különbség. Az MFTE etikai kódexe nagyobb hangsúlyt fektet a fordító magatartására, a folyamat résztvevői közötti kommunikációra, beleértve a fordítót, az ügyfeleket és a kollegákat, valamint az önfejlesztés fontosságára, elsősorban számítástechnikai szempontból. Ezenfelül „az etikai kódexben foglalt szabályokkal kapcsolatos ügyek rendezésére az MFTE tagsága etikai bizottságot választ, illetve bíz meg” (MFTE 2015). A *Fordítók Chartája* azonban a szakma műveléséhez szükséges fordítói kompetenciákat és a fordítás minőségét helyezi előtérbe, utal a megfelelő bérezésre, továbbá a szöveg szerzője iránti tiszteletre és kötelezettségre figyelmeztet. Véleményem szerint a két dokumentum együttesen megfelelő alapul szolgál a fordítók jogainak és kötelezettségeinek meghatározásához.

4.3. A lektorok szakmai jogai és kötelezettségei

Az olvasónak feltűnhet a tény, hogy a *Fordítók Chartája* csak a fordítók jogait és kötelezettségeit sorolja fel, és sajnos nem tér ki külön a fordítást ellenőrző lektorok jogaira és kötelezettségeire, ahogyan a fordító és a lektor munkakapcsolatára sem. Ezen a ponton érdemes röviden kitérni a fordítás és a lektorálás közötti különbségekre, valamint a fordító és lektor feladatainak összehasonlítására. Az eltéréseket tekintve elmondható, hogy míg a fordító a forrásnyelvből indul ki, addig a lektor kiindulási pontja a fordító által létrehozott célnyelvi szöveg. A fordító feladata továbbá kettős, mivel az az eredeti szöveg értelmezésén túl egy új szöveget („művet”) hoz létre. Ellenben a lektor nem alkot új szöveget, feladata a fordítás ellenőrzése és javítása, hogy az előre meghatározott szempontok szerint a fordítás megfeleljen a forrásnyelvi szövegnek (Horváth 2011).

A fordító és a lektor munkájában az eltéréseken kívül több közös tulajdonság is felfedezhető: például a nehezen értelmezhető megrendelői elvárások vagy azok teljes hiánya, amely miatt a fordító és a lektor egyaránt a saját megérzéseire, illetve kompetenciára hagyatkozik, és azok alapján dolgozik; a szaknyelvi norma, a szövegműfajok vagy a retorikai hagyományok terén hiányzó viszonyítási pont,

amely eredményeképpen a fordító leleményességére és a nyelvérzékére hagyatkozva igyekszik kitálatni valamilyen megoldást, amelyet később a lektor jóváhagy vagy kijavít; továbbá az a tény, miszerint a fordító és a lektor hallgatólagos alapelveket követ munka közben (Horváth 2011).

A fentiek tudatában elmondható, hogy bár alapvetően vannak hasonlóságok a fordító és a lektor munkájában, jócskán akadnak különbségek is, így a *Charta* által megfogalmazott szakmai jogok és kötelezettségek csupán részben értelmezhetők lektori szemszögből, és a kiegészítésére volna szükség. Lektori Charta hiányában az ISO 17100:2015 minőségbiztosítási szabvány fentebb már ismertetett irányelvei és a szakirodalomban fellelhető definíciók segíthetnek körülhatárolni, melyek a lektor sajátos szakmai kötelezettségei.

A szabványt kiegészítve, Robin (2018) meghatározása szerint a lektorálás „a fordító által a célnyelvre ültetett szöveg egy másik, a lektorálást hivatásként űző személy általi ellenőrzését és módosítását jelenti, amely a fordított szöveg elkészülése és a fordító önellenőrzése után, a forrás- és célnyelvi szöveg egybevetésével, nyelvhelyesség és stílus alapján, a mai élő nyelv követelményeinek megfelelően történik, mégpedig azzal a céllal, hogy a lektorálás eredményeként **tartalmilag pontos, nyelviileg helyes, az eredetivel egyenértékű, a célnyelvi olvasó számára feldolgozható, nyomdakész szöveg** jöjjön létre”. Ebből következően elmondható, hogy a lektor „nem pusztán a **fordítási, terminológiai, nyelvtani és helyesírási hibák javítására szorítkozik**” hanem „a befogadók számára **feldolgozható szöveget** hoz létre: javít és tökéletesít, mégpedig a célnyelvi igények szerint” (Robin 2018: 47). A definíció alapján tehát elmondható, hogy a lektor kötelessége egy olyan célnyelvi szöveg létrehozása, amely megfelel a forrásnyelvi szöveg tartalmának és a célnyelv normáinak, és amely a forrásnyelvi szöveggel egyenértékű, és befogadható üzenetet közvetít a célnyelvi olvasó számára.

A fenti meghatározás szerinti professzionális lektorálás természetesen magában foglalja, hogy a lektornak rendelkeznie kell a feladat végrehajtásához szükséges szakmai kompetenciákkal (Horváth 2011; Robin 2015). Törekednie szükséges továbbá a fordítóval való együttműködésre, amely a jó szövegminőség garanciája. Éppen ezért etikai és szakmai kötelezettsége, hogy az eredeti szerzőn kívül tiszteletben tartsa a fordító szerzőségét is (Robin 2019).

5. Szakmai eskü

A fordítás etikai aspektusait vizsgálva Chesterman (2001) megalkotta az úgynevezett jeromosi esküt, amelyet az orvostudományban ismert hippokratészi eskü ihletett. A cél egy fordítóknak szánt szakmai eskü létrehozása volt, amelyet a nyelvi közvetítők a „beiktatásuk” során tehetnek le, és amely – egyfajta minőségbiztosítási garanciaként – növelheti a fordítói hivatás presztízsét. A jeromosi eskü elsősorban a hivatásos fordítók személyes kötelezettségvállalását foglalja magában a következő témák köré csoportosítva a vállalásokat: elkötelezettség, szakmai hűség, érthetőség, szöveghűség, egyértelműség, megbízhatóság, becsületesség, igazságosság és a kiválóságra való törekvés. Az eskü szövege részben reflektál a *Fordítók Chartájában* és az MFTE etikai kódexében lefektetett etikai alapelvekre, de a megfogalmazott szakmai kvalitásokon és szövegközpontú elemeken túl fontos lenne kiterjeszteni például a felelősségvállalásra és a lektorálásra is.

Amennyiben a jeromosi esküt a teljes fordítási munkafolyamatra szeretnénk vonatkoztatni, érdemes lenne átdolgozni olyan módon, hogy a fordítást ellenőrző lektorok kötelességeit is magába foglalja. A lektori eskü többek között kitérhetne az etikus munkavégzésre, a kollégák közötti munkaharmonióra, a konfliktusok helyénvaló kezelésére és a tartalmilag pontos, nyelviileg helyes és az eredeti szöveggel egyenértékű, nyomdakész szöveg létrehozására. A jelen tanulmánykötet végén található

jeromosi eskü erre tesz kísérletet. Feltehetjük azonban magunknak a kérdést, vajon elegendő-e egy már létező eskü átalakítása, vagy hasznosabb lenne inkább létrehozni egy, a lektorok sajátos kötelezettségeit felsorakoztató ünnepi esküt.

6. Összefoglalás

A jelen tanulmányban írtakat áttekintve a következők állapíthatók meg: bár a jogszabályok nem adnak átfogó képet a fordítók szakmai jogairól és kötelezettségeiről, számos fontos információval szolgálnak, amelyekkel fordítóként érdemes tisztában lenni. Az ISO 17100:2015 minőségbiztosítási szabvány elsősorban a fordításszolgáltatók kötelezettségeit listázza, de kitér külön a fordítás és a lektorálás folyamatára, azok általános követelményeire, illetve a fordítási folyamat résztvevőire is. A *Fordítók Chartája* hasznos alapul szolgál a nyelvi közvetítők jogainak és kötelezettségeinek meghatározásához, azonban fontos megjegyezni, hogy a fordítók körében egyelőre kevesen ismerik és/vagy tudnak e dokumentum létezéséről. Ennek bizonyítéka például, hogy a *Chartának* nincs teljes magyar nyelvű fordítása, csupán angol és francia nyelven elérhető. A felhasznált dokumentumok a tanulmány célját figyelembe véve önmagukban hiányosaknak tekinthetők, de együtt már elegendő információval szolgálnak ahhoz, hogy átfogó képet adjanak a fordítók jogairól és kötelezettségeiről.

A lektorok szakmai jogainak és kötelezettségeinek meghatározása sajnos még inkább gyerekcipőben jár, mivel nincs egy, a fordítói szakma körein belül egységesen elfogadott dokumentum sem, amely tisztázná őket, beleértve a jogszabályokat is. Ennek híján csupán a szakirodalmi definíciók és az ISO szabványok segítségével kaphatunk egy megközelítőleg átfogó képet arról, hogy a lektorokat milyen jogok illetik meg, illetve milyen kötelezettségek vonatkoznak rájuk. Véleményem szerint bármilyen területen dolgozunk is, mindenképpen fontos, hogy tisztában legyünk a minket megillető jogokkal, illetve a ránk vonatkozó kötelezettségekkel, hiszen ezek is hozzájárulhatnak munkánk minőségének és alapvetően a munkakörülmények javításához.

Irodalom

- Chesterman, A. 2001. Proposal for a Hieronymic Oath. *Translation* Vol. 7. No. 2. 139–154. DOI:10.1080/13556509.2001.10799097
- Horváth I. 2021. Tolmácsolás- és fordítás-ethika a 21. században. *Fordítástudomány* 23. évf. 1. szám. 5–20. DOI: <https://doi.org/10.35924/fordtud.23.1.1>
- Horváth P. I. 2011. *A szakfordítások lektorálása*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Imre A. 2017. Fordítói etika és professzionalizmus. In: Nyomárkay I., Papp A. (szerk.) *Világkép és etimológia. Írások Nyomárkay István 80. születésnapjára*. Budapest: Modern Filológiai Társaság. 167–195.
- ISO 17100:2015 Fordítási szolgáltatások - Fordítási szolgáltatások követelményei. Technikai Bizottság ISO / TC37, 2015.
- Karcsay S. 1975. A fordítók nemzetközi szervezete a fordításügy szolgálatában FIT Tanácsülés Budapesten. *TMT* 22. évf. 7–8. 507. <http://www.tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/download/9380/10922>
- Robin E. 2015. A fordító mint lektor. In: Horváth Ildikó (szerk.) *A modern fordító és tolmács*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó. 35–46.
- Robin E. 2018. *Fordítási univerzálék és lektorálás*. Budapest: Eötvös Kiadó.

Robin E. 2019. Munkaharmónia a fordításszolgáltatásban, avagy a lektorálás etikai kérdései. In: Szoták Sz. (szerk.) *Diszciplínák találkozása: nyelvi közvetítés a XXI. században*. Budapest: OFFI. 120–134.

Internetes hivatkozások

24/1986. (VI. 26.) MT rendelet a szakfordításról és tolmácsolásról

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=98600024.mt>

1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99900076.tv>

1995. évi XXVIII. törvény a nemzeti szabványosításról

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99500028.tv>

A magyar nyelv értelmező szótára. Akadémiai Kiadó. Szerkesztette a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete (Bárczi Géza, Országh László vezetésével szerkesztették Balázs János et al.) 1959–1962

FIT – What is FIT

<https://www.fit-ift.org/about/>

International Federation of Translators – Translator’s Charta

<https://www.fit-ift.org/translators-charter/>

Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)

<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1100425.atv>

MFTE – Etikai kódex

https://mfte.hu/hu/mfte/etikai-kodex#etikai_kodex

A Minta Fordítóiroda belső működése

Juhász Dorottya Mónika

E-mail: juhaszdori81@gmail.com

Koncz Annamária

E-mail: konczannamaria@gmail.com

Temesiné Keszthelyi Erika

E-mail: violettahelga@gmail.com

Kivonat: Gyakorlati témájú írásunkban a képzeletbeli *Minta Fordítóiroda* működését írjuk le a szakirodalom, a minőségbiztosítási szabványok, a képzés során nyert ismeretek és a gyakorlatban szerzett tapasztalataink alapján. Fordítóirodánk működését segíti az agilis projektmenedzsment szemlélet alkalmazása, amely új lendületet ad a fordítási projekteknél gyakran szükségessé váló csapatmunkának, a határok és felelősségi körök leírásával. Ennek egyik eszköze az úgynevezett felelősségi mátrix. Rövid tanulmányunkban a bevezetés után bemutatjuk a fordítóirodai projektmunka egyes fázisait és a mátrix alkalmazhatóságát.

Kulcsszavak: agilis projektmenedzsment, felelősségi mátrix, ISO 17100: 2015, projektfázisok

1. Bevezetés

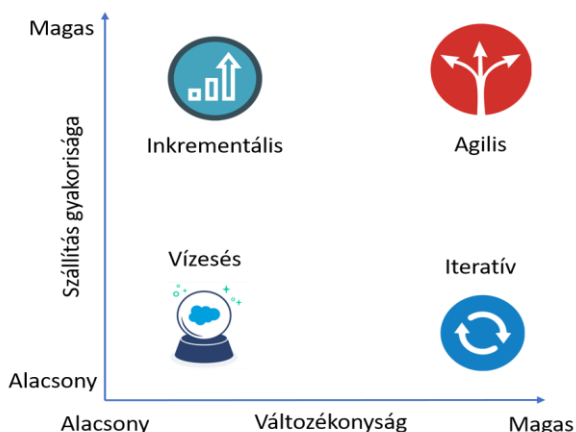
Tanulmányunkban a fordítói és lektori projektmunka szeminárium keretében megalkotott, képzeletbeli *Minta Fordítóiroda* működését, továbbá egy javasolt jógyakorlatot mutatunk be (RACI-mátrix), amely fordítóirodánk alapelveit támogatja: a minőséget, a megbízhatóságot, a pontosságot a fordításban és a lektorálásban egyaránt. Alapelveink megvalósulását a professzionális csapatmunka, a gördülékeny, hatékony kommunikáció és egyeztetés, valamint a projektszemlélet támogatja. Mindezt pedig az agilis projektmenedzsment megközelítésének fordítóirodai alkalmazása segíti.

„A projektmenedzsment szemléletmódját a projekthez és annak vezetéséhez való stratégiaorientált gyakorlati megközelítés határozza meg” (Földes 2015: 67). E szerint a stratégia kidolgozása, megtervezése még nem elegendő a sikeres projekt eléréséhez. A tervezési folyamatokon kívül a sikeres végkimenetelhez a folyamat elemeinek, szereplőinek az együttműködése, összhangja szükséges (Barakonyi 2000: 3). Éppen ezért fordítóirodánk működésének és stratégiáinak megtervezése során különös hangsúly esik a folyamat szereplőinek feladatára és felelősségi körére a gördülékeny munkavégzés és a minőségbiztosítás érdekében.

2. Az agilis projektmenedzsment és a felelősségi mátrix alkalmazása fordítási projektekben

Az alábbiakban az 1. ábrán szemléltetjük a projektmenedzsmenttel kapcsolatos egyes filozófiákat. Négy különböző irányzatról beszélhetünk: inkrementális, agilis, vízesésszerű és iteratív.

1. ábra
Projektmenedzsment irányzatok (ProMan Consulting 2019)

Az 1. ábrán megjelenő agilis projektmenedzsment fogalmának tisztázásához először az *agilis* fogalmat célszerű definiálni. Az agilitás tettekkészséget, tevékeny gondolkodásmódot jelent. Az agilis projektmenedzsment célja az előbbieket alapján, hogy a szervezet gyorsan adaptálódjon a rugalmasan változó környezethez. Az ábra alapján elmondható, hogy az agilis projektmenedzsment-szemlélet szerint az úgynevezett *szállítás* gyakorisága is magas (számos projektet kezel egyszerre a gazdasági szervezet), illetve a projektkörnyezet is változó. A változékonny környezet ebben az esetben a szervezetet körülvevő gazdasági-, műszaki-, politikai környezetet jelenti. Zömében szoftverfejlesztési környezetben, illetve IT projektek kapcsán használják az agilis módszertant. Párhuzam vonható a fejlesztési projektek és a fordítási projektek között, mivel a forrásnyelvi szövegek változatossága összehasonlítható a szoftverfejlesztési projektek változatosságával.

Az agilis projektmenedzsment-szemlélet az amerikai PMI (*Project Management Institute*) metodikáját követi. Tanulmányunkban kiragadtuk az egyik fontos elemet, az úgynevezett RACI felelősségi mátrixot. A RACI rövidítés akronímája a következő projektszerepköröket rejti magában a feladatkiosztás alapjaként: *Responsible* (felelős: aki felel a feladat végrehajtásáért), *Accountable* (elszámoltatható: akin számonkérhető a feladat elvégzése), *Consulted* (tanácsadó: akitől iránymutatás kérhető az adott feladattal kapcsolatban), *Informed* (informálandó: akit tájékoztatni kell a kiadott feladat elvégzéséről). A RACI-mátrix legfőbb funkciója, hogy átláthatóságot teremtsen a projektben, egyértelmű feladat- és felelősségi köröket jelöljön ki a közreműködők számára.

A projektek fontos jellemzője, hogy egyediek és nem rutinfeladatok. Mivel egy fordítóiroda legfőbb tevékenysége a fordítás, a hagyományos projektmenedzsment-dokumentumok közül véleményünk szerint a Gantt-diagramot (feladatokat ütemező sávdiagramot) és a RACI-mátrixot együttesen érdemes alkalmazni a gyakorlatban. A többi megszokott dokumentum, például a tevékenységjegyzék, Project Charta, terhelési diagram, SWOT-mátrix, illetve a vagy PERT (*Program Evaluation Review*

Technique), vagy CPM (*Critical Path Method*) metódusú hálótervezés nem releváns, mivel a projektek jellegükénél fogva hasonlóak, és a többleteszközök alkalmazása tovább bonyolítaná a projekt adminisztrációját (Daróczy 2011). Mielőtt azonban fordítóirodánk működését egy kifejezetten a fordítási projektekre tervezett mátrixban ábrázolnánk, a következőkben a szervezet működési elveit ismertetjük. A *Minta Fordítóiroda* az MSZ EN ISO 17100: 2015 minőségbiztosítási szabvány előírásait alkalmazza.

3. A fordítási projekt folyamat bemutatása

A fordítási projekt folyamat négy részből áll: felkészülési fázis, előkészítési fázis, kiválasztási fázis, és a projekt lezárása (MSZ EN ISO 17100: 2015).

3.1. Felkészülés a projektre

Alaposan felmérjük és elemezzük az ügyfél igényét, el kell döntenünk, hogy tudjuk-e vállalni az adott feladatot. Ehhez a rendelkezésre álló személyi, szakmai és technikai erőforrásokat szükséges számba vennünk. A forrásszöveg elemzése a projektmenedzser feladata, melyet akár gépi fordítás segítségével is megvalósíthat. „A forrásnyelvi szöveg elemzése teszi lehetővé a megfelelő adatbázisok, erőforrások és a beszállítók kiválasztását is” (Faludi 2020: 49–50). Miután eldöntöttük, hogy el tudjuk vállalni a megbízást, megpróbálunk minden részletre kiterjedő árajánlatot készíteni. A teljesítés minden részletét belefoglaljuk: például ár, nyelvpár(ok), a teljesítés dátuma, milyen formátumban, milyen csatornákon keresztül kell a fordítást leszállítani. Ha sikerül az ügyféllel megállapodni és megrendeli a fordítást és/vagy lektorálást, akkor szerződést kötünk (MSZ EN ISO 17100: 2015).

3.2. A projekt előkészítése (adminisztratív, technikai, nyelvi)

Az előkészítési fázis négy részfolyamatra tagolható: az adminisztrációs szakaszra, a terminológiai előkészítési szakaszra, a technikai előkészítésre és a fordítók kiválasztására. A következőkben ezeket a részfolyamatokat ismertetjük.

3.2.1. Adminisztratív előkészítés

Ez a szakasz az adminisztrációs lépéseket tartalmazza. A projekt nyilvántartása: azonosítószámot rendelünk a projekthez, feljegyezzük, hogy a projektet megrendelték, valamint rögzítjük annak időtartamát és a projektlépések ütemezését is. Meghatározzuk, hogyan archiváljuk a projektet. Fontos, hogy a projektet úgy rögzítsük, hogy az jól azonosítható legyen, és törekedjünk a projekt státuszának könnyű, egyszerű követhetőségére. A pontos és részletes projektadminisztráció a projekt nyomon követése, valamint az esetleges későbbi kifogások, félreértések és panaszok miatt kifejezetten fontos. A szakasz projektmenedzsmen-t-feladata a munkatársak kiválasztását, a projektfeladatok kiosztását, a felelősségi területek és beszámolási kötelezettség meghatározását foglalja magában (MSZ EN ISO 17100: 2015).

3.2.2. Nyelvi és terminológiai előkészítés

A projekt nyelvi és terminológiai előkészítése: elemezni kell a forrásnyelvi szöveget, a tartalmat elő kell készíteni a fordításra. Ehhez össze kell gyűjteni, kiválasztani vagy elkészíteni a megfelelő fordítási memóriákat, terminológiai adatbázisokat, szerkesztési útmutatókat és egyéb, a fordítás során hasznos forrásokat, illetve referenciaanyagokat (MSZ EN ISO 17100: 2015).

3.2.3. Technikai előkészítés

A projekt technikai előkészítése fordítástámogató szoftverben: a forrásszöveg előkészítésének fázisa. Az ügyféltől kapott tetszőleges formátumú fájlt a CAT-eszköz által kezelhető formátumúvá alakítjuk. Ezt követi a forrásanyag előkészítése: a fordítástámogató szoftverek által is kezelhető formátumba konvertáljuk a kapott fájlokat, ezután elemezzük a fordítandó szöveget. A megrendelő instrukciói alapján végignézzük a szöveget, és megállapítjuk, hogy vannak-e nem fordítandó részek, a grafikus elemek fordítandók-e, vagy sem, és ha igen, akkor ez hogyan és milyen fájlformátumban kivitelezhető. Ez azt jelenti, hogy alaposan elemezzük a szöveget: mely szakterülethez tartozik, milyen egyéb sajátosságok jellemzik, amelyek befolyásolhatják a fordítási projekt folyamatát, be kell azonosítani a fordítandó tartalmat és meghatározni a fordítási egységet. A projektet minden szempontból figyelembe véve kell előkészíteni a fordítástámogató szoftverben.

Ebben a projektszakaszban a beszállítók folyamatos nyomon követése és minőségértékelése mint projektmenedzsment-feladat kap nagy hangsúlyt. A beszállítók nyomon követésének fontos szempontjai: határidő betartása, utasítások követése, megfelelő és hatékony kommunikáció. Az ügyféllel egyeztetjük a szerkesztési útmutatóval és terminológiával kapcsolatos tudnivalókat (MSZ EN ISO 17100: 2015). A technikai előkészítés része a megfelelő formátum kiválasztása és átalakítása. Ehhez szükséges ismernünk azt, hogyan „viselkedik” egy fájl, ha azt szerkeszthető formátumba tesszük át. Ebben a folyamatban a nyelvi mérnök lehet segítségünkre. Végezetül a fordítómemória frissítéséről is döntenünk kell. Bekerüljön-e az új fordítás terminológiája a régi adatbázisunkba, vagy esetleg egy új memóriaként külön kezeljük a terminusokat? (Faludi 2020: 52–53).

3.2.4. A fordítók kiválasztása

A forrásnyelvi szöveg elemzése és alapos ismerete szükséges a megfelelő fordító(k) kiválasztásához. A szöveg típusának megállapításán és a szakterület behatárolásán túl a beszállítók teljesítményét is folyamatosan figyelemmel kísérjük. Teljesítményük minőségértékelési rendszerét és folyamatát a vendormenedzser dolgozza ki és monitorozza. (szempontok: a célnyelvi szöveg minősége, határidő betartása, utasítások követése, rugalmasság, kommunikáció, együttműködés) (MSZ EN ISO 17100: 2015) (Faludi 2020: 54).

3.3. A fordítási folyamat

Egy vagy több fordító (a fordítandó szöveg terjedelmétől és határidejétől függően) elkészíti a nyersfordítást a CAT-eszközben a rendelkezésre álló referenciák, segédletek felhasználásával. A projektmenedzser és a fordító(k) állandó kapcsolatban állnak, és egyeztetnek a felmerülő kérdésekről: vannak-e hibák a forrásnyelvi szövegben, felmerültek-e kérdések vagy problémák? A fordítók a minőségbiztosítási szabványnak megfelelően önlektorálást végeznek a fordítás után. Ezt követi a kétnyelvű lektorálás szakképzett lektorok bevonásával, majd következik a validálás, amely során a fordító és a lektor egyeztet a javasolt módosításokkal kapcsolatban. A fordítás minőségéért a fordító és a lektor együtt viselik a felelősséget (Robin 2019).

Az LQA (*Language Quality Assurance*) minőségbiztosítási módszert használjuk: a fordító a fordítás előrehaladtával mintát küld a lefordított szövegből, amelyet a megbízó ellenőriz, majd visszajelzést ad a fordítónak az igényeivel kapcsolatban (például stílári elvárások). Fontos, hogy a minta mind mennyiségi, mind terminológiai szempontból reprezentatív legyen (Faludi 2020: 130-131).

A kétnyelvű lektorálás után a projektmenedzser géppel támogatott minőségellenőrzést végez, vagyis definiálja a QA (*Quality Assurance*, minőségbiztosítási) szabályokat, és ellenőrző listákat hoz létre. Cél a célnyelvi inkonzisztencia kiszűrése és a terminológia egységesítése. A minőség-ellenőrzés folyamán megvizsgáljuk, milyen okai lehetnek a célnyelvi inkonzisztenciának (amikor két a forrásnyelvi szövegben egyező szegmensnek eltérő a fordítása a célnyelvi szövegben). Ezt a jelenséget okozhatja a CAT-eszközök használata is. Előnyük egyben hátrány is tud lenni, hiszen használatuk egyfajta konzisztenciát teremt (például ismétlődő mondatok felszínre kerülnek a célnyelvi szövegben is), mégis újabb hibák jöhetnek elő a szegmentálás folyamatában (Faludi 2020: 57). Ezekre a típushibákra lektoraink különös figyelmet fordítanak a célnyelvi szövegek ellenőrzése során.

A fájlok lektorálása és ellenőrzése után a CAT-eszközből exportálni kell a fájlokat, ezután kerülhet sor a tördelésre és/vagy egyéb fájlkezelésre. A kívánt fájlformátumot már a projekt elején előre egyeztetjük a megrendelővel. Ellenőrizzük, hogy maradt-e olyan szövegrész a fájlban, amelyet a CAT-eszköz nem olvasott be, ezért nem lett lefordítva. Szükség esetén a képszövegeket is szerkesztjük. Ellenőrizzük, hogy a célnyelvi kiadvány megfelel-e a forrásnyelvi anyagnak és a szerkesztési útmutatóban leírtaknak. Dokumentáljuk a hibákat és a módosításokat.

A tördelés után a szöveget zárt formátumba alakítjuk. Az egynyelvű lektorálás vagy korrektúra zárt formátumban (leggyakrabban .pdf) történik. A javító ezt már nem tudja szerkeszteni, csupán módosítási javaslatokat tesz, amelyek jól láthatók, ellenőrizhetők és dokumentálhatók. Sor kerülhet szakmai lektorálásra is ebben a fázisban. A tördelés utáni korrektúrázás célja a nyomdakész szöveg előállítás. Ellenőrizzük, hogy minden bekerült-e a célnyelvi dokumentumba, van-e eltérés a képszövegek és a főszöveg között, a korrektor javítja az elválasztási hibákat (Faludi 2020: 63). Előfordul az is, hogy nincs szükség tördelésre (honlap fordítása esetén), de ebben az esetben is szükségünk van a kiadványszerkesztő vagy nyelvi mérnök kollégánk segítségére, hiszen a fájlokat egységesíteni kell. Ezt fájlkezelésnek nevezzük (Faludi 2020: 62).

A módosítási javaslatokat a kiadványszerkesztő a zárt formátumú anyagból átvezeti a szerkeszthető formátumba. A módosítási javaslatokat a projektmenedzser előzetesen jóváhagyja. A javított fájlokat a projektmenedzser is ellenőrzi, egybeveti az ügyfél instrukcióival és a szerkesztési útmutatóval. A kiadványszerkesztő átvezeti a szerkeszthető anyagba a végső ellenőrzés során felmerülő javításokat. A végellenőrzés és a véglegesítés után a projektmenedzser leszállítja a célnyelvi szövegproduktumot az ügyfélnek (MSZ EN ISO 17100: 2015).

3.4. A projekt lezárása

Ha az ügyfél bármilyen visszajelzést küld a célnyelvi tartalommal, a projekttel kapcsolatban, azt minden esetben dokumentáljuk. Ha az észrevétel javításra vonatkozik, akkor azt minden esetben a megfelelő szakember(ek) bevonásával bíráljuk el. Ha a javítási kérés jogos, a kiadványszerkesztő átvezeti a szükséges javításokat, és az anyagokat újra leszállítjuk (Faludi 2020: 66).

A visszajelzések után végezzük el a különféle adatbázisok karbantartását. Frissítjük a fordítási memóriát és a terminológiai adatbázist, ha szükséges, terminológus és nyelvi szakember bevonásával. Előfordulhat, hogy ebben a munkafolyamatban más adatbázisok és alkalmazások javítására is sor kerül (például géppel támogatott minőség-ellenőrzés által kezelt szabályok vagy akár a projektfolyamat instrukciói) (Faludi 2020: 67).

Végül levonjuk a következtetéseket az adott megbízás tapasztalataiból. Ha szükségesnek ítéljük, továbbképzéseket szervezünk nyelvi és technikai szakembereink számára. Szakmai kompetenciáinkat

és infrastruktúránkat rendszeresen fejlesztjük. Lépést tartunk a fordítástámogató szoftverek újításaival, az állandóan változó fordítási környezettel, a globális fordítási piac kihívásaival. Konferenciákat és műhelymunkákat szervezünk, ahová a fordítás- és lektorálástudomány kutatóit is meghívjuk, hogy kutatási eredményeiket megismerve még jobb minőségű szolgáltatásokat nyújthassunk ügyfeleinknek.

4. Összefoglalás: a felelősségi mátrix

Tanulmányunkban bemutattuk a *Minta Fordítóiroda* működését, részletesen ismertettük az egyes fordítási projektfázisokat. Az egyes lépésekhez tartozó felelősségi köröket az alábbi 2. ábrán látható RACI felelősségi mátrixon keresztül szemléltetjük.

2. ábra
Fordítóirodánk belső működése

Minta Fordítóiroda működése							
Dátum:	2021.02.18	01. Verzió					
Projektmenedzser	Terminológus	Nyelvi mérnök	IT technikus	Fordító	Korrektor	Lektor I.	Lektor II.
Forrásnyelvi szöveg elemzése	R						
Terminológiai előkészítés	R						
Projekt előkészítése fordítástámogató szoftverben		R					
Fordítók kiválasztása	R			I			
Forrászöveg előkészítése		R					
Időterv készítése	R						
Fordítás	I			R		I	
Kétnyelvű lektorálás	I		I	C		A/R	I
Validálás	I			R/C		R/C	
Dokumentáció elkészítése gépekhez	I		R				
QA – géppel támogatott minőség-ellenőrzés			R				
Archiválendő dokumentumok előkészítése			R				
Tördelés, kiadványszerkesztés, fájlkezelés	I		R	R?	R?		I
Egynyelvű lektorálás	I			C			A/R
Javítás	R			C		A/R	A/R
Végző ellenőrzés	R			C		A/R	A/R
Véglegesítés	A/R			C			
Leadás	R						
Kapcsolattartás az ügyféllel	R						

R: responsible, vagyis ki végzi el a feladatot.

A: accountable, approver, aki a jóváhagyó

C: consulted, vagyis kivel kell beszélni a feladatról.

I: informed, vagyis kit kell informálni a feladat előre haladásáról.

* Adott feladatra mindig egy R és A, ha nincs A akkor R a felelős a feladatért.

R
A
C
I

A felelősségi mátrix felépítése a következő: a bal oldalon egy egyszerűsített tevékenységjegyzéket találhatunk, az egyes feladatkörök az oszlopok fejléceiben találhatók. Ide behelyettesíthető az egyes feladatköröket ellátó személyek neve is. A mátrixban színekkel és betűkkel jelölve is definiáltuk a projekthez kapcsolódó egyes felelősségi köröket: F (*felelős*), J (*jóváhagyó*), K (*konzultáló*), és I (*informálendő*). Példaként: a fordító felelős a fordításért, viszont informálnia kell a projektmenedzsert és a lektort is a feladat elvégzéséről, illetve annak terv szerinti haladásáról (Daróczy 2011).

A fázisok fenti összefoglalásából is látható, hogy bár a fordítási projektek a tagolásuk alapján nagyon hasonlóak lehetnek, egyben eléggé összetettek is ahhoz, hogy a modern projektmenedzsment irányzatok, így például az agilis projektmenedzsment módszereinek alkalmazásával hatékonyabbá tethessük őket. A későbbiekben a fordítási projektek szervezését illetően hasznos eredmények remélhetők a különböző projektmenedzsment-irányzatok (inkrementális, agilis, vízességű, illetve iteratív) módszereinek gyakorlati vizsgálatából.

Irodalom

- Bakonyi K. 2000. *Stratégiai menedzsment*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó Rt.
- Daróczy M. 2011. *Projektmenedzsment*. Egyetemi jegyzet. Budapest: Szent István Egyetem. https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop412A/20100019_Projektmenedzsment/index.html
- Faludi A. 2020. *A terminológiai munka helye és szerepe a dokumentációkészítés és -fordítás komplex folyamatában*. Doktori disszertáció. Budapest: ELTE BTK.
- Földes A. 2015. *Projektmenedzsment*. In: Horváth I. (szerk.) *A modern fordító és tolmács*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó 67–73.
- MSZ EN ISO 17100: 2015 *Fordítási szolgáltatások. Fordítási szolgáltatások követelményei*.
- Robin E. 2019. Munkaharmónia a fordításslolgáltatásban, avagy a lektorálás etikai kérdései. In: Szoták Sz. (szerk.) *Diszciplínák találkozása: nyelvi közvetítés a XXI. században*. Budapest: OFFI. 120–134.

Internetes hivatkozások

- Pro Man Consulting. Minden, amit tudni érdemes az agilis projektmenedzsmentről. <https://promanconsulting.hu/agilis-projekt/> (letöltés ideje: 2021. március 21)

A jeromosi eskü

(Andrew Chesterman nyomán)

Elkötelezettség

Ünnepélyesen fogadjuk, hogy ezen esküben foglalt alapelveinkhez mindig hűségesek leszünk.

Szakmai hűség

Tiszteletben tartjuk hivatásunk hagyományait és elvárásait. Lehetőséget adunk a pályakezdőknek a bizonyításra, és készséggel átadjuk tudásunk legjavát. Kollégáinkat megbecsüljük, ügyfeleinket partnernek tekintjük.

Megértés

Ígérjük, hogy munkánk során szem előtt tartjuk a kommunikáció célját: egymás megértését. Közvetítői szerepet töltünk be, kapcsolatot teremtve nyelvek és kultúrák között.

Igazság

Megfogadjuk, hogy fordításaink híven fogják képviselni a forrásnyelvi eredetijüket, tartalmilag pontos, nyelvileg helyes, az eredetivel egyenértékű szöveg előállítására törekszünk.

Érthetőség

Ígéretet teszünk, hogy a nyelvi szabályokon túl tekintettel leszünk a befogadók igényeire és kulturális hátterére a szövegalkotás folyamatában. A munkafolyamat központi eleme a szöveg, míg a szöveg középpontjában az ember áll.

Megbízhatóság

Vállaljuk, hogy mindig megtartjuk ügyfeleink szakmai titkait, adataikkal és a tudomásunkra jutott információkkal soha nem élünk vissza. Betartjuk a határidőket, és követjük a megrendelők utasításait.

Becsületesség

Őszinték leszünk képzettségünket, tudásunkat és lehetőségeinket illetően.

Igazságosság

Tájékoztatjuk az ügyfeleket a megoldatlan problémákról, egyeztetünk kollégáinkkal a célnyelvi szöveg javításáról és jobbításáról, hibáinkért felelősséget vállalunk, vita esetén készséggel veszünk részt egyeztető eljárásban. A párbeszéd szakmai szemléletünk szerves része.

Törekvés a kiválóságra

Vállaljuk, hogy szakmai tudásunkat, készségeinket és ismereteinket folyamatosan fejlesztjük.

Együttműködés

Ígérjük, hogy megértéssel fordulunk a fordítási folyamat minden résztvevője felé, fontosnak tartjuk a folyamatos visszajelzést és a konstruktív értékelést hogy a bizalom és a kölcsönös tisztelet jegyében hatékonyan tudjunk együttműködni hosszú távon is.

Óda a lektorhoz

Tóth Tünde (szerk.)

E-mail: toth.tunde9402@gmail.com

Peter Arthern, a lektorálás egyik nemzetközi szaktekinthelye – valamint az Európai Közösségek Tanácsa angol nyelvi osztályának vezetője – Shakespeare *A két veronai nemes* című vígjátékában szereplő szonettjének átdolgozásával megalkotott egy ódát, amely a lektor szerepének kérdésére próbál választ adni. A mű Arthern *Four Eyes are Better than Two* című tanulmányában jelent meg 1987-ben.

A képzés során a hallgatók feladata a lenti mű magyar nyelvre fordítása és egy közös változat, egy minden résztvevő számára elfogadható „lektori óda” létrehozása volt. A hallgatók nem rendelkeztek tapasztalattal a műfordítás terén, így előképzettség hiányában, valamint a feladat kötetlen és kreatív jellegére való tekintettel mindenki a saját stílusában alkotta meg a fordítását. Ebből következően hamar nyilvánvalóvá vált, hogy az eltérő fordítási megoldások miatt a közös mű létrehozása szinte lehetetlen. A mű fordítása a hallgatók számára új élményként hatott, a korábban megszokott szakszöveg-fordításoktól eltérően jelen esetben az elsődleges cél egy olyan magyar szöveg megalkotása volt, amely az olvasók számára élvezetes olvasmány.

„A műfordításban az eredetihez viszonyítva észlelhető »szép hűtlenség« alkalmas a költő-műfordító arcélének megragadására” (Rába 1969: 12). Ennek megfelelően tehát a műfordítás nemcsak egy szöveg egyik nyelvről a másikra történő fordítását jelenti, hanem az irodalmi alkotásoknak az olvasó nyelvén történő művészi értékű tolmácsolását is, ami a műfordító részéről az eredeti alkotással közel egyenértékű szellemi teljesítmény. A fenti „szép hűtlenség” kifejezés jól jellemzi a feladat megoldásait, hiszen a lenti versfordításokat olvasva már első ránézésre feltűnnek a közöttük lévő eltérések, stílusukban, hangnemükben, de még formájukban, rímképletükben is azzal együtt, hogy mindegyik igyekszik megőrizni és átadni az angol nyelvű eredeti tartalmát. A fordításokra jellemző, hogy nem tükörfordításként jöttek létre, inkább különálló, új és egyedi versek születtek az eredeti szövegből kiindulva és az eredeti üzenetet tükrözve, de a megfogalmazást nem pontosan követve.

A feladat tanulságaként levonható, hogy a jó műfordítás létrehozása önmagában is alkotó tevékenység, így előnyös, ha a fordító nemcsak fordítói kompetenciával, hanem irodalmi képzettséggel is rendelkezik, illetve azonosulni tud a témával. Egyes vélemények szerint a lehető legjobb fordítást az tudja létrehozni, aki ugyanabban az irodalmi ágazatban szerzőként is aktív, így például egy vers hangulatát csak egy költő tudja igazán visszaadni a másik nyelven.

Az alábbiakban ismertetem Arthern eredeti művét és az ELTE Gazdasági és jogi szakfordító és lektor szakirányú továbbképzésének 2020/2021-es évfolyamán részt vevő hallgatók saját fordításait:

Arthern Who's a reviser?

Who's a reviser? What is he (or she),
That our Head of Division commends him?
L/A 4 or 5 is he: The heaven such grace did lend him,
That he might red-biro'd be.

Fault he finds, yet he is fair,
 Though clangers dropped are endless:
 Red doth to the page repair
 To right the errors mindless;
 Red, being scrawled, inhibits flair.

Then to Reviser let us sing,
 Reviser is excelling: He corrects each mortal thing,
 The Typing Pool. the spelling.
 To him (or her) let us translations bring.

Óda a lektorhoz

Ki és mi vagy te, Lektor,
 Hogy mindig áld a Rektor,
 S ily tudást adott az Ég,
 Neved kőtablára vésvén.

Ha hibát lelsz – s lelsz bőven –,
 Vörös tolladdal lesújtsz,
 Igazsággal javítasz,
 Mily ekvivalens malaszt!

Dalunk Hozzád száll, Lektor,
 Halandó szónak Írja,
 Ki a hibát átírja,
 Babonáink Mumusa,
 Fordításaink Őre,
 Ódánk dicsér örökre!

(dr. Bakó Balázs fordítása)

Óda a lektorhoz

Ki vagy inkább mi vagy Te, lektorkám?
 Akit a góré csak bálványoz jóformán?!
 Tán adtak az Égiek ezt-azt szellemileg
 Így piros pennaként alkotsz sebészileg.

Ha hibát vétek is, te jó fej vagy,
 De a bakik számától tuti lefagysz:
 Piros mindenütt, mi lett a munkából?
 Irka-firka-okoska, kezddhetem nulláról!

Mégis ódát zengek, mert nagyon bírlak,
Csúcs vagy, Általad a „mindent is” kijavítva!
Mit neked gépelés, elírás meg nyelviség;
Bátran adok munkát, hisz’ Neked ez semmiség!

(dr. Benyovszky-Szücs Zsombor fordítása)

A lektor dala

Ki vagy te, Lektor, áruld el a nevedet,
hogy tudjam, a főnökség miért emleget?
Ég adta tehetséggel forgatod a lapjaid,
Lehet, hogy sosem fogynak ki piros tollaid.

Hibát találsz, mégis igazságos vagy,
Bár a hibák száma végtelen:
Feleslegesen nem használod piros tollad
Kijavítani a hibákat esztelen;
Nem kerül sok piros tinta a papíromra.

Akkor hát zengjen hozzá a Lektor dala,
Kiválóságunk, aki nem rágódik a megoldáson,
Legyen az elírás vagy helyesírási hiba.
Üsse kő, hozzuk neki a fordítást bármi áron!

(Dézsi Beáta Aliz fordítása)

Óda a lektorhoz

Ki az a lektor? Miféle furcsa lény
Szór piros tintát a lap szélére?
Ott él az osztályvezető tenyerén,
Felsőfokúját tűzte cégérre,
Golyóstoll-fegyverén csillan a fény.

Szigorú, de igazságos,
A hibák serege nem menekülhet.
Mire köztük rendet vágott,
A baki bakák elterültek,
S a fehér lap pirosban ázott.

Kijavít ő minden hibát.
Zengjük hát a lektor énekét!
Szóljon érte most a vivát!
Megkönnyíti a szerzők életét.
Ne feledjük a honoráriumát!

(dr. Gárdos Bálint fordítása)

Óda a lektorhoz

Ki vajon a lektor, ki kellendő?
Miféle hatalom bábja ő?
Mely tereken látod: á négy vagy öt,
kit papírra vétett a mindenható, hisz Ő
adta nekünk piros tollú ékét,
ki tékozló hibáinkból igazságot téve
vörös tollvonásokkal örök békét
hirdet, a maga árán- ó, fájó néha a vörös látvány-
bénító firkantás, tudjuk, hibáink kárán!

Akkor hát, nagy Lektor, halld énekünk,
Lektor, légy jobb, tűnj ki közülünk-
ki gyarlóságunk vétkeit jobbítja,
a betűzés, ó, a gépelés, a technika életünk hogy alakítja...
Hozz fényt, kérlek, fordításainkba.

(Juhász Dorottya Mónika fordítása)

A lektor dala

Ki is a lektor? Mi is ő,
Hogy a főosztályvezető, hallgat rá?
L/A 4 vagy 5 lehet: mennybeli fénysugár vezeti írását,
Midőn vörös tollával osztja Ő az áldását.
Ha hibát talál, viselkedése egyenes.
Habár a lefülelt baklövések száma végtelen,
Piros pettyek javítják az irományokat kénytelen.
A hibák javítása neki kényszerű,
Vérvörös firkája pedig mindig tényszerű.

Majd a lektor szava mindünket meggyóntat,
Kijavítja összes halandó hibánkat.
A helyesírás, a betűk rejtélye,
Emelje fordításunk színvonalát szent erénye!

(Koncz Annamária fordítása)

Óda

Ki vagy, te lektor, mi?
Hogy meghajol előtted az apokalipszisből
A4 lovas? kecsesen
illegeted piros tollaidat –
kegyelmet várjunk tőled?

Néha hibázunk, de csak hogy legyen munkád neked is
rózsaszín szívecskét érdemlünk, nem rovást
– jobb, ha nem a bűneinkre gondolsz
miközben bájosan karmolászol a pirossal.

Énekeljünk!
Te fenn szárnyalsz, mi lent evickélünk
a betűk úszómedencéjében
szánkban a kézirattal: nesze!

(dr. Péterfalvi Tamás fordítása)

A lektor dala

Ki hát a lektor? Miféle csoda,
fejünk felett egy titkos társaság cinkosa?
Mennyek zengenek, ahogy peregnek lapjai,
forrón izzanak vörös golyóstollai.

Hibát javít, ám igazságos.
S midőn baklövéseink főnkre zuhog,
piros betűitől jajgat a laptopunk.
Korrektúrázik, míg bírja szusszal,
s szíven dőf minket a vöröslő tussal.

Zengjük hát a Lektor nevét,
Kiválóságához nem fér kétség:
emberek vagyunk mind, de ő talán gép,
helyesírásunk számára nem lehet elég.
Vigyük hát bátran fordításaink elé!

(dr. Quirin Márta fordítása)

Óda a lektorhoz

A lektor vajh' kicsoda,
Hogy a vezetőnk is élteti?
Milyen mennyei csoda
Az elegancia, vérbeli,
Mikor piros pennával sújt oda?

Hibát lel, de mégis fair
Bár fiaskóink folyton fogannak;
Lángszintől lesz jobbá a vers:
Véget vetve az ötletrohamnak
Vörös firkantással kettészél.

Ó, Lektor! Hozzád szól dalunk!
Tökéletesítsd írásunk,
Hisz csak halandók vagyunk.
A titkárság és mi, akik fordítunk.
Most Hozzád fordulunk.

(dr. Szentkirályi Orsolya fordítása)

Óda a lektorhoz

Mondd, ki vagy te, lektorom,
hogy rólad hallok mindig?
Csodás munkád – elmondom –
messze földre hírlik,
szó pirostollú angyala.

Lám, hibát ki mindig lel,
javít, fejszóvalva;
szemet huny, ha úgy kell,
ne dolgozz hiába.
Éterin kanyarog kusza pirosa.

Zengő dallam, napsütés
dicsérjen, ó, Lektorom!
Vét, ki él. Sok elütés,
rossz szavakból torony –
gyógyír lektorom tollnyoma!

(dr. Szokol Krisztina fordítása)

Óda a lektorhoz

Lektoooooor?
Kiféle, miféle ő?
Mi' férfi, mi' nő?
Kit még az előljáró is kommandál!
Tálatomát az égtől kapta,
Vörös tolla foglya Ő,
Hibát ha talál, javít,
Igazságos, biz' ám!
Szarvashiba van temérdek,
A papír, mint a vörös szőnyeg.
Vivát a lektorra!
Csetlő-botló művünkből
remeket ő alkot,
Járuljunk hát
magyarításinkkal
az Ő elejébe!

(Temesiné Keszthelyi Erika fordítása)

Óda a lektorhoz

Ki az a lektor, miféle tünemény?
Körülveszi a munkahelyi dicsfény.
Tehetsége a fentiektől származik,
Piros tolla örökké javításra vágyakozik.

Méltányos ő, míg hibáinkat javítja,
Ellenőrzi, mit vetünk papírra.
Piros tollával szívünket vési szüntelen,
Ő fájdalom, hibánk nem maradhat büntetlen.

Kérlek, Lektor, hallgasd meg énekünk!
Javíts mindent, ez a mi érdekünk.
Helyesírás, vagy más melléfogás? Nem probléma,
Munkájával eléd járul minden kolléga.

(dr. Tóth Tünde fordítása)

Óda a lektorhoz

Ki a lektor? Mi ő?
Akit mindig ajánl az osztályvezető?

L/A 5 lenne ő vagy L/A 4:
 Bőven szórt rá bájt az Ég,
 Nevét még piros golyóstollal is bevették.
 Hibát talál, mégis igazságos,
 Bár a baklövésnek mennyisége számos.
 Sok a piros, a hibák javítása értelmetlen,
 Vörös irkafirkától a hangulat igencsak kedvtelen.

Neked énekelünk lektor, ki oly kiváló,
 Ki kijavít mindent, ami nem helytálló,
 A gépelést, a helyesírást,
 Kérünk, engedd, hogy hozzunk neked még fordítást.

(Turbucz Nikolett Ágnes fordítása)

A lektor dala

Ki a lektor? Kicsoda nő vagy férfi ő,
 hogy vezetőnk támogatja őt?
 L/A 4 vagy L /A 5 ő:
 Az égiektől milyen kellemet kapott ő,
 Hogy neve piros golyóstollal bevésendő.

Hibát ő is talál, de méltányos,
 Bár baklövést ő is számolatlanul elkövet,
 Itt piros kell a lapnak
 A javítás féktelen;
 Színt elfojtja a piros firka.

Dalunk a lektorhoz szóljon,
 Ebben nyújt kiválót:
 Korrigálja az összes halandó dolgot.
 Szabványról, helyesírásról legyen szó.
 Akár férfi vagy nő, hozzuk neki a fordítandót.

(dr. Virágos Eszter fordítása)

Irodalom

- Arthern, P. 1987. Four Eyes are Better than Two. In: Picken, C. (ed.) *Translating and the Computer 8: A Profession on the Move*. London: Aslib, The Association for Information Management. 14–26.
- Rába Gy. 1969. *Szép hűtlenek*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Summaries in English

Edina ROBIN

Conclusions of a reviser training course

With the appearance of the international standards for the quality assurance of translation services (EN 15038:2006 and ISO 17100:2015), revision has become a key element in the translation process considered in a wider sense, extending from commissioning the translation to the delivery of the finalised target text. Due to the growing significance of translation revision in quality assurance, it is now necessary to include the development of revision skills in translator training programs. The present paper presents the observations and experiences gained from the *Economic and Legal Translator and Reviser* postgraduate specialist training course of the Department of Translation and Interpreting, Eötvös Loránd University, based on an online questionnaire survey conducted with the participation of the students of the 2020/2021 academic year. After the introduction, the paper briefly discusses the current notions on translation revision competence (TRC), as well as the issues of reviser training, then gives a detailed account of the application requirements, objectives and structure of the translator-reviser training program of ELTE, and finally presents the responses for the online survey. The results suggest that the students found the training useful, appreciating the practice-oriented approach of the course, and recognise the development of their translation and revision competences, especially in regard to making conscious, well-informed decisions.

Keywords: quality assurance, reviser training, translation revision competence, student feedback

Beáta Aliz DÉZSI

Language technology – advantage or disadvantage in translation revision?

Abstract: The explosion of technology has visibly transformed our daily lives and has had a huge impact on the working methods and procedures used in the translation market. Human knowledge and intelligence remain essential to translation work, and without the use of translation support tools (also known collectively as CAT software), it is now almost impossible to provide modern and cost-effective translation services. When should I use a translation environment as a translator and reviser? The answer would seem to be always. The translation environment is now an integral part of the translation process, its use is practically inevitable as all professions evolve, and we cannot get stuck with the traditional word processor either as translator or reviser. It is often said that there are "recommended" and "not recommended" text types for the translation environment, but this is not the way I would approach the answer to this question. We need to learn to put software at our service.

Keywords: revision, language technology, CAT tool, translation memory, segment

Bálint GÁRDOS

Translation revision competence – does it exist?

Abstract: The present paper examines the literature on translation revision and makes some critical side notes. Its aims are the following: 1) It reviews the main tendencies in the literature on translation revision competence. Since the literature appears to have reached no consensus on whether a separate translation revision competence can be recognised or whether it is best viewed as one of the competences of a translator, I briefly recapitulate the major arguments and counterarguments and present the case for differentiating this set of competences. 2) I succinctly introduce some characteristic models of translation revision competence, including Mossop (2020), TricS research group (2016), Horváth (2011), and Robin (2016, 2018). In closing, I emphasise that (similarly to the only partially successful experiment of the TricS group) further empirical research seems requisite, as well as detailed methodological and pedagogical protocols, before the insights offered by the literature can be turned to practical use by students of translation revision programmes or by practicing revisers.

Keywords: revision competence, translation competence, competence models, translator training, reviser training

Dorottya Mónika JUHÁSZ

Developing translation revision competence and the difficulties of mother-tongue revision

Abstract: This paper deals with translation revision competence by analysing a working portfolio in practice and has grown out of an analysis based on a semester-long seminar portfolio. The examples reveal the common revision mistakes and match one phenomenon to a competence. The aim is to find out what weaknesses can exist in the revision work and to suggest opportunities to improve the revision competences. This essay is also going to discuss the revision work with native texts; the difficulties of “error hunting” in our mother tongue. These could be based on the compensation process of our minds as well as the lack of our grammatical competence. This essay also mentions the changes in our reading patterns due to technology.

Keywords: monolingual revision, revision competences, analysing portfolio, difficulties of beginner revisors, digital reading, CAT tools

Balázs BAKÓ

Revisional interventions – a case study

Abstract: This case study, utilizing the categories of revisional interventions, aims to demonstrate and analyze the revisional modifications performed in the course of revising the translation of Tessa Dweyer’s *From Subtitles to SMS: Eye Tracking, Texting and Sherlock*, translated into Hungarian by a student of the Department of Translation and Interpreting at Eötvös Loránd University. In the case of translating academic texts to and from Hungarian, and especially the translation of specific terms related to translation or revision studies, authors usually avail of self-translation (Robin 2020: 93). That said, ELTE’s Department of Translation and Interpreting is doing a pioneering work by enabling

students to translate academic articles in their fields of study, with the lecturers as revisers, and the translations being published in edited volumes. In the present case, the revisers were two students of the course *Economic and Legal Translator and Reviser*, under the supervision of the lecturers. I shall demonstrate the interventions and modifications performed during the revision of the translated article through examples, based on the typology elaborated in the field of revision studies (Horváth 2011; Robin 2018).

Keywords: translation studies, academic translation, typology of interventions, revision studies, revisional modifications

Réka SCHMIEDER

The ethical dilemmas of revision

Abstract: The relationship between the reviser and the translator is sometimes complicated and most of the time it does not even exist. Translation agencies often do not enable colleagues to communicate with each other, even though, the translator and the reviser are the two main actors involved in the translation process. However, when they do get an opportunity to negotiate, communication often fails completely. Impatient and condescending revisers insist on their amendments even without being able to substantiate them. On the other hand, the translator can may act much the same. Unfortunately, we rarely come across examples where the two parties are open and receptive to each other's input and have the necessary trust and professional authority to discuss their issues. In the present paper, I aim to present the tasks, principles and faulty attitudes of the reviser, I discuss the working relationship between the participants of the translation process, the importance of validation, and finally I offer solutions to the problems.

Keywords: reviser, translator, ethics, quality assurance, working relationship

Tamás PÉTERFALVI

Equivalence+, or grasping the essence of the reviser's attitude

Abstract: My aim with the present paper was to describe my attitude towards revision, to reflect on its similarities to translation and its differences from translation, and to present my revision-related principles and mental guidelines. In my view, checking content and semantic equivalence is of primary importance in the revision of non-literary translations. However, besides that, good quality translations should also be well-written texts, therefore I have to define my attitude towards style guides and language usage guides. Ultimately, whatever guiding principles and rules we choose as a language-professionals, the most important is to preserve our humanity towards those we work together with.

Keywords: revision process, translation equivalence, emotional and intellectual attitude, revision strategy, introspection

Eszter VIRÁGOS

Translation and revision: ethical and legal background

Abstract: When it comes to the question of the professional ethics of translators and revisers, many aspects may need to be considered. Professional codes of ethics are of assistance in this regard both in Hungary and abroad. The main problem is that any code of ethics is considered more as of a general guideline rather than a binding norm of law, therefore there are no legal consequences when the criteria are not met (Imre 2009). The present paper aims to address the problems faced by revisers and translators when the question of professional ethics arises, especially when it comes to legal liability. The paper summarizes the diverse ethical and legal responsibilities of language experts and discusses how the issue of responsibility develops when translating and revising legal texts. The conclusion of the paper wishes to draw attention to the importance of being aware of the fundamental aspects of legal responsibility in language mediation, as well as to emphasize that the rules for the exercise of liability may be set out in detail in the agency contract.

Keywords: reviser, translator, ethics, liability, law, mistranslation

Márta QUIRIN

Can the same text have two identical revised versions?

The specific dilemmas of revising legal texts

Abstract: In the present paper, I aim to discuss whether a text can have two or more identical revised versions. I will examine the process and actors involved in revision, looking at how each factor leads to differences in the revised texts. I will also review the specific characteristics of legal texts and their impact on the revision process. I conclude that the level of formality of each text type also affects the distribution of the different types of revisional operations, i.e. rule-based, norm-based and strategy-based operations (Robin 2018). Of the interventions carried out by the reviser, the largest difference between the revision of fiction and legal texts is observed in the number of strategy-based operations (Robin 2018). By reviewing the relevant academic literature on translation revision, my aim is to shed light on the connection between the elements of the revision process, the revisional operations and the various text types.

Keywords: revision, revision of legal texts, revisional operations, strategy-based operations, revision of EU texts

Zsombor BENYOVSZKY-SZŰCS

Translating and revising legal texts

Abstract: In the present study I give examples of my experience about the revision of legal translations, covering in particular the process of creating, translating and revising legal texts. I summarise the workflow of the participants who create legal texts, which also affects the process of translation and revision. In addition, I give a description about the role of the translator and the revisor, highlighting my experience about the competence and skills of the translators in connection with the necessary

interventions for a revisor. Finally, I propose methods that might prove successful for the collaboration among the participants involved in translation services.

Keywords: legal texts, interpretation of contracts, expertise, translation and revision of contracts

Izolda ENGEL

Revising legal texts and comprehensibility

Abstract: Legal texts are often difficult to understand, even for experts, and can only be interpreted after sacrificing considerable amount of time. Thanks to the various plain language movements and legislative efforts, there are nowadays a number of simplifying linguistic rules, which have been implemented into the work of official bodies due to their legally binding nature. To what extent can the so-named clear writing standards be associated with proofreading as a phenomenon accompanying the translation of legal texts? What "corrections" should the revisor make to improve text clarity? Can this mean significant changes in the work of translators and revisers? The present paper seeks and finds answers to these questions, and it also shows that the application of clear writing requirements is more closely related to the theory and practice of proofreading than we might initially think.

Keywords: plain language, linguistic simplification, Style Book of the Curia of Hungary, legal text types, revisional parameters

Nikolett TURBUCZ

The professional rights and obligations of translators and revisers

Abstract: Nowadays, it is quite common in our society that even though we are aware of some of our rights, we still do not know exactly what they exactly are or what they are supposed to mean. The same can be said of our obligations, be they civic obligations or professional ones. The present paper aims to introduce the professional rights and obligations of translators and revisers with the help of the Translator's Charter, which was accepted in 1963, and through definitions of revision, as well as the Hieronymic Oath.

Keywords: translator, reviser, rights, obligations, Translator's Charter

A szerzőkről

dr. Bakó Balázs az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán jogász szakon szerzett diplomát. Egyetemi éveitől és azt követően is jogvédő szervezeteknél végzett önkéntes munkát, amelynek részét képezte többek között az angol nyelven történő fordítás és tolmácsolás is. Ez irányú érdeklődése miatt jelentkezett az ELTE BTK gazdasági és jogi szakfordító és lektor képzésére. Jelenleg a Fővárosi Önkormányzat köztisztviselőjeként dolgozik.

dr. Benyovszky-Szűcs Zsombor a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karán végzett jogászként. Szakmai tapasztalatait ügyvédi irodákban, környezetvédelmi hatóságnál, az Országos Bírósági Hivatalban, valamint egy biztosítótársaságnál szerezte. Jelenleg jogtanácsosként dolgozik. 2021-től a LanguagePro Fordítói Akadémia tagja, ahol angol jogi szaknyelvi trénerként tevékenykedik. Kiemelten fontosnak tartja az ügyfélközpontúságot és a kollégákkal való folyamatos szakmai kapcsolattartást, amelyek megegyeznek a LanguagePro Fordítói Akadémia mint szakmai közösség elsődleges célkitűzéseivel is. A jövőben angol, német és olasz nyelven jogi szakfordítóként és lektorként is szeretne tevékenykedni. A 2021/2022-es tanévtől az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének megbízott oktatója, jogi szakfordítást és jogi alapismereteket tanít.

Dézi Beáta Aliz a Debreceni Egyetemen végzett programtervező matematikus és angol–magyar szakfordító szakon. 2009 óta a Debreceni Egyetem Rehabilitációs Tanszékén dolgozik oktató/oktatásszervező munkakörben, miután a világ kilenc országában vett részt konferenciákon rehabilitációs témában meghívott előadóként. 2004 és 2007 között egy európai uniós projekt keretében a Magyar Helsinki Bizottság jogászaival dolgozott együtt, illetve tíz évig egy nemzetközi civilszervezet koordinátora is volt. Egyéni vállalkozóként honlapot készít, magántanárként matematikát, informatikát és angolt, egy amerikai nyelvviskolóban magyar nyelvet oktat külföldieknek, továbbá négy kontinensen működő fordítóirodáknak fordít.

dr. Engel Izolda a Miskolci Egyetemen jogász, az ELTE-n európai emberi jogi mesterjogász diplomát szerzett. Korábban törvényszéki bíró volt, jelenleg egy keresztény segítő szervezet önkéntese, az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke gazdasági és jogi szakfordító és lektor szakirányú továbbképzésének elvégzése után a 2021/2022-es tanévtől a Fordítástudományi Doktori Program doktoranduszaként folytatja a jogi szövegek fordításával és lektorálásával kapcsolatos tanulmányait, kutatásait.

dr. Gárdos Bálint az Eötvös Loránd Tudományegyetem Anglisztika Tanszékének adjunktusa. Oktatói és kutatói munkája elsősorban a 18-19. századi brit irodalom- és esztétörténet területére koncentrál. Emellett a Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézet félállású kutatási asszisztenseként végez elsősorban lektori és fordítói munkát.

Juhász Dorottya Mónika főállású vállalkozó, 2017 óta dolgozik angol és magyar nyelv és irodalom magántanárként. Gyermek- és felnőttoktatást, érettségi- és nyelvvizsga-felkészítést egyaránt vállal. A magyar–angol alapszakot a Károli Gáspár Református Egyetemen, a tanári mesterképzést az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán végezte el. Kezdetben nyelviskolákban szerzett csoportos és egyéni tanítási tapasztalatot, továbbá kisebb fordítási feladatokat is kapott. Jelenleg önállóan vezeti magántanári vállalkozását, amelyet szakfordítási és lektorálási tevékenységi körrel szeretne bővíteni.

Temesiné Keszthelyi Erika a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetemen végzett angol nyelv és irodalom szakos bölcsészként és középiskolai tanárként 1998-ban. Jelenleg a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem (volt Szent István Egyetem Budai Kampusza) Idegennyelvi Intézetének főállású nyelvtanára. Angol szakmai nyelvet oktat élelmiszermérnököknek, biomérnököknek, kertészeknek. Óraadóként a Budapesti Gazdasági Egyetem Külkereskedelmi Karán oktat angol üzleti nyelvet. Az ELTE gazdasági és jogi szakfordító és lektor képzésének elvégzése után a tanári pálya mellett szeretne több fordítást vállalni, és lektorként is dolgozni.

Koncz Annamária a TÜV Rheinland InterCert Kft. lítiumion-akkumulátor-vizsgáló laboratóriumának vezető mérnöke. Gépészmérnöki diplomáját a Szent István Egyetemen szerezte. Jelenleg doktorjelölt az Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskolájában, és elvégezte az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén a gazdasági és jogi szakfordító és lektor szakirányú továbbképzést. Munkájából adódóan végez fordítási és lektorálási feladatokat.

dr. Péterfalvi Tamás az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán végzett 2001-ben. Az Egyesült Királyságban szerzett mesterfokozatot európai uniós jogból és összehasonlító jogból. Tizennégy éven keresztül az Igazságügyi Minisztériumban dolgozott különböző beosztásokban az Európai Unió Jogi Főosztályon, elsősorban a pénzügyi és gazdasági jogi jogharmonizáció területén. Jelenleg egy biztosítótársaság jogtanácsosa. Hobbiként angolt tanít, és a nyelvek iránti szeretete vezette az ELTE szakfordító- és lektorképzésére. Az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke gépi fordítások utószerkesztését és lektorálását vizsgáló kutatócsoportjának tagja.

dr. Quirin Márta a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karán szerzett jogi diplomát 2009-ben. Az egyetem után a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeleténél kezdett dolgozni ösztöndíjasként, majd jogászként. A Magyar Nemzeti Banknál vezető jogász pozíciót tölt be a Pénz- és Tőkepiaci Engedélyezési Főosztályon. Jelenleg otthon gondoskodik kisgyermekéről, valamint elvégezte az ELTE Fordító- és Tolmácsképző Tanszékén a gazdasági és jogi szakfordító és lektor szakirányú továbbképzést. Szakmai érdeklődési körébe tartozik a hitelintézeti engedélyezésre, a határon átnyúló pénzügyi szolgáltatásokra és a fióktelepekre vonatkozó uniós szabályozás, és a jövőben ezeken a területeken szeretné kamatoztatni a szakfordítói és lektori képzés során tanultakat. A 2021/2022-es tanévtől az ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Tanszékének megbízott oktatója, jogi szakfordítást tanít mesterképzésben részt vevő szakfordító hallgatóknak magyar–angol nyelvi irányban.

dr. Robin Edina az Eötvös Loránd Tudományegyetem Fordító- és Tolmacsképző Tanszékének egyetemi adjunktusa, fordításközpontú magyar nyelvhelyességet, lektoráláselméletet és -gyakorlatot, továbbá angol–magyar gazdasági és jogi fordítástechnikát oktat. Témavezetőként és oktatóként részt vesz az ELTE Fordítástudományi Doktori Programjának munkájában. Fő kutatási területe a lektorálás kérdésköre, valamint a fordítás univerzális jellemzői és nyelvhelyességi kérdései. Tagja a Magyar Alkalmazott Nyelvészek és Nyelvtanárok Egyesületének és az MTA Alkalmazott Nyelvészeti Munkabizottságának. A MANYE Fordítástudományi Szakosztályának társelnökeként is tevékenykedik. Tagja továbbá a *Fordítástudomány*, az *Alkalmazott Nyelvtudomány* és a *Current Trends in Translator Training* című folyóirat szerkesztőbizottságának, valamint az *Across Languages and Cultures* és a *Target Multilingual* tanácsadói bizottságának.

Schmieder Réka a PTE Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Karán szerezte andragógia alapszakos diplomáját, majd ugyanezen a karon kettős diplomás képzés keretén belül elvégezte a kulturális mediáció és a Kultur und Management mesterszakot. Németországi tanulmányi eredményéért, illetve a PTE és a Hochschule Zittau/Görlitz szakmai kapcsolatának fenntartásáért, fejlesztéséért a német főiskola 2016-ban odaítélte számára a legjobb külföldi hallgatónak járó DAAD ösztöndíjat. Jelenleg a fent említett kar jogutódjánál dolgozik PR- és marketingreferensi, rendezvényszervezői, belső képzési szervezői, oktatásszervezői és külügyi referensi pozícióban. Az ELTE BTK-n megszerzett gazdasági és jogi szakfordító és lektor végzettségével később egyéni vállalkozóként szeretne dolgozni.

dr. Szentkirályi Orsolya a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karán szerzett jogi diplomát. Eredetvédelmi témájú szakdolgozata a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala Ujvári János-diplomadíj pályázatának nyertese lett. Nemzetközi borszakértőként dolgozik az Egyesült Királyságban, a *Sotheby's Wine Encyclopedia* főszerkesztője.

dr. Tóth Tünde az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán szerezte jogi diplomáját. Jelenleg ügyvédjelöltként dolgozik, és az ELTE gazdasági és jogi szakfordító és lektor szakirányú továbbképzés hallgatója. A jövőben az ügyvédi munka mellett jogi szakfordítással is szeretne foglalkozni.

Turbucz Nikolett Ágnes a Pannon Egyetem Modern Filológiai és Társadalomtudományi Karán anglisztika alap- és mesterszakon szerzett diplomát, utóbbin kiemelkedő tanulmányi eredményeiért Nemzeti Felsőoktatási Ösztöndíjban részesült, valamint kitüntetéses oklevelet szerzett. Egyetemi tanulmányai alatt angol nyelvet tanított a veszprémi Bonus Nyelviskolában, jelenleg az SAP Hungary Kft-nél dolgozik Presales Support Associate pozícióban. Tanulmányai lezárását követően gazdasági és jogi szakfordítóként és lektorként szeretne elhelyezkedni, kezdetben számlaképes fordítóként, későbbiekben fordítóirodát működtető vállalkozóként.

dr. Virágos Eszter az Igazságügyi Minisztérium Nemzetközi Büntetőjogi és Emberi Jogi Főosztályának jogásza, 2017 óta szakmai tanácsadója, 2013–2018 között az Európa Tanács Büntetőjogi Bizottságának nemzeti szakértője. Jogi diplomáját a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karán szerezte, majd francia állami ösztöndíjasként a Reims Champagne-Ardenne-i Egyetem jogi karán szerzett másoddiplomát európai tanulmányok szakon. 2013 óta számos előadást tartott magyar és angol nyelven a Magyar Igazságügyi Akadémián büntető ügyszakos bírók szakmai továbbképzésein. 2022-ben a Petőfi Irodalmi Ügynökség által meghirdetett *Dienes Valéria szakfordítói pályázat* nyertese lett.

A fordítói szakmában a lektorálás ma már a minőségbiztosítás egyre inkább elismert eszköze, a fordítási szolgáltatásra vonatkozó szabványok a munkafolyamat kötelező részeként írják elő. Immáron tehát szükséges az olyan nyelvi szakemberek képzése is, akik kellő hozzáértéssel és tudatossággal végzik a lektori munkát, nem csupán ösztöneikre, egyéni nyelvhasználatukra és személyes tapasztalataikra, hanem jól megalapozott elméleti és gyakorlati ismeretekre építve dolgoznak. Az ELTE Bölcsészettudományi Karának Fordító- és Tolmácsképző Tanszéke 2018 őszén vezette be a lektoráláselmélet oktatását a fordító- és tolmács mesterképzésbe, és 2019 óta távoktatásban kínál gazdasági és jogi szakfordító és lektor szakirányú továbbképzést. A jelen tanulmánykötet a 2020/2021-es tanév lektorképzésben részt vevő, bölcsész és jogász háttérű hallgatóinak lektorálásról szóló írásait tartalmazza, bepillantást engedve a két féléves képzés során felmerülő elméleti és gyakorlati kérdésekbe. A kötetben szereplő tanulmányok felfedik többek között a jogi szövegek lektorálásának sajátosságait, megvitatják a lektorálás etikai és jogi dilemmáit, összefoglalják a lektori kompetenciát illető ismereteket, továbbá igyekeznek választ találni a kérdésre: vajon létezhet-e egy szövegnek két ugyanolyan lektorálása.

